

**İŞİTME KAYIPLI BİR ÇOCUK
VE İŞİTEN KARDEŞİNİN
ÇEŞİTLİ BAĞLAMLARDA
ETKİLEŞİMLERİNİN
İNCELENMESİ
Yüksek Lisans Tezi**

Merve KAYMAZ

Eskişehir 2017

**İŞİTME KAYIPLI BİR ÇOCUK VE İŞİTEN KARDEŞİNİN ÇEŞİTLİ
BAĞLAMLARDA ETKİLEŞİMLERİNİN İNCELENMESİ**

Merve KAYMAZ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Özel Eğitim Anabilim Dalı
İŞİtme Engelliler Öğretmenliği Programı
Danışman: Prof. Dr. Yıldız UZUNER**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Aralık 2017**

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Merve KAYMAZ'ın "İşitme Kayıplı Bir Çocuk ve İşiten Kardeşinin Çeşitli Bağlamlarda Etkileşimlerinin İncelenmesi" başlıklı tezi 20.12.2017 tarihinde, aşağıda belirtilen jüri üyeleri tarafından Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca Özel Eğitim Anabilim Dalı İşitme Engelliler Öğretmenliği programı yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Unvanı-Adı Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr. Yıldız UZUNER

Üye : Doç.Dr. Zerrin TURAN

Üye : Yard.Doç.Dr. Ahmet YIKMIŞ

Prof.Dr. Handan DEVECİ
Anadolu Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Müdürü

ÖZET

İŞİTME KAYIPLI BİR ÇOCUK VE İŞİTEN KARDEŞİNİN ÇEŞİTLİ BAĞLAMLARDA ETKİLEŞİMLERİNİN İNCELENMESİ

Merve KAYMAZ

Özel Eğitim Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aralık 2017

Danışman: Prof. Dr. Yıldız UZUNER

Araştırmanın amacı, İşitme kayıplı bir çocuk ve işiten kardeşinin çeşitli bağlamlarda etkileşimlerinin incelenmesidir. Durum çalışması olarak desenlenen araştırmanın katılımcıları; İşitme kayıplı 6 yaş bir aylık bir erkek çocuk ve 3 yaş iki aylık normal işiten erkek kardeş ve ailesidir. Araştırmanın verileri; katılımcı gözlemler, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmeler, belgeler ve araştırma günlüğü yoluyla toplanmıştır. Toplanan veriler, araştırma süreci sırasında ve sonunda gerektiğinde tümevarımsal gerektiğinde betimsel olarak analiz edilmiştir. Araştırmanın bulguları, işitme kayıplı bir çocuk ve işiten kardeşin çeşitli bağlamlarda sözel olan ya da sözel olmayan iletişim kanallarıyla iki farklı şekilde etkileşim kurduklarını göstermiştir. Kardeşler arasında ortak ilginin olduğu ve ortak ilginin olmadığı etkileşimler gerçekleşmiştir. Bu etkileşimlerde bağlama göre sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatma ve sonlandırma davranışlarında farklılıklar gözlenmiştir. Bağlama göre değişen rollerde nadiren işitme kayıplı kardeş diğer zamanlarda normal işiten kardeşin daha aktif rol aldığı gözlemlenmiştir. Aralarında gerçekleşen etkileşimler çoğunlukla anlık kısa ve iletişim döngüsü tamamlanmamış olarak gerçekleşmiştir. İşitme kayıplı bir çocuk ve işiten kardeşin çeşitli bağlamlarda etkileşimlerini inceleyen bu araştırmanın alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca işitme kayıplı çocuk ailelerine ve öğretmenlerine kardeş etkileşimleri ile ilgili olarak öneriler getirebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ailede ilişkiler, İşitme kayıplı çocuklar, Kardeş etkileşimi.

ABSTRACT

AN EXAMINATION THE INTERACTIONS OF A CHILD WITH HEARING LOSS AND HIS HEARING BROTHER IN VARIOUS CONTEXT

Merve KAYMAZ

Department of Special Education

Anadolu University, Graduate School of Educational Sciences, December 2017

Advisor: Prof. Dr. YILDIZ UZUNER

The purpose of the research is to examine the interactions of a child with hearing loss and his hearing brother in various contexts. It was designed as a case study. The participants of the study are a 6 year-old boy with hearing loss, and his 3-year-old hearing brother and their parents. The data of the study were collected via participatory observations, semi-structured and unstructured interviews, documents and research journal. The collected data were analyzed both descriptively and inductively when necessary during and at the end of the study period. The findings of the research have shown that the child with hearing loss and his hearing brother interacted in two different ways –joint and non-joint referenced- via verbal or nonverbal expressions in various contexts. In these interactions, according to context, there were differences in behavior of verbal and nonverbal expressions of initiation and termination of interactions. It was observed that rarely the child with hearing loss, sometimes the hearing brother was more actively involved in the changing roles according to the nature of specific context. The interactions occurred between two brothers were mainly instant and uncompleted. The results of this study that examines the interactions between the child with hearing loss and his hearing sibling in various contexts are considered to contribute to the related literature. It is also believed that the results could provide information about the sibling interactions for the families who have child (ren) with and without hearing loss.

Keywords: Family interactions, The child with hearing loss, Sibling interaction.

TEŞEKKÜR

Öncelikle tanıdığımdan bu yana her zaman yolumu aydınlatan, çalışma süreci boyunca desteğini, inancını, sabrını her zaman hissettiğim güleryüzüyle samimiyetiyle emeklerini ve bana kattığı değerlerin hakkını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim, hayatım boyunca gerek insani yönüyle gerek akademisyen yönüyle gerekse öğretmen yönüyle örnek alacağım hayatımda çok değerli bir yere sahip olacak olan sevgili hocam Prof. Dr. Yıldız Uzuner'e en içten sevgilerimi ve tüm emekleri için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez sürecim boyunca hem tezime hem de bana verdiği değerli katkılarından dolayı öğrenciliğimden bu yana çok şey öğrendiğim kıymetli hocam Doç. Dr. Zerrin Turan'a çok teşekkür ederim. Araştırmama sağladığı katkılar için sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yıkılmış'a sonsuz teşekkür ederim.

Süreç içerisinde samimiyetle yardımcı olan destek veren ve çalışmanın geçerlilik güvenilirlik çalışmalarına katkı sağlayan Hilal Atlar'a çok teşekkür ederim. Araştırma süresince her zaman destek olan güleryüzüyle samimiyetiyle ne zaman ihtiyacım olsa bir omuz olarak varlığını hissettiren sevgili arkadaşım Ezgi Tozak'a çok teşekkür ederim.

Bana bu süreçte evlerini açan her zaman güleryüzlü ve samimiyetle beni karşılayan ve bir yerlerde bir çocuğa bile faydası olacağına inanarak yürekten çalışmaya katılan değerli katılımcı aileme sonsuz teşekkür ederim.

Öncelikle hayatımda her zaman desteğim gücüm olan kızı ve kardeşi olmaktan gurur duyduğum, şanslı hissettiğim iyi ki sebeplerim annem ve abime çok ama çok teşekkür ederim. Hayatımdaki yeriniz çok özel ve kıymetli yanımda olduğunuz ve her daim yanımda hissettirdiğiniz desteğiniz için kalpten sevgilerimle çok teşekkür ederim. Her birinin yeri kalbimde ayrı olan beni bugünlere getiren annem, abim, babam ve bütün aileme teşekkür ederim. Bu süreçte yanımda olan desteğini hissettiren değerli dostlarıma ve yaşamımda yer alan tüm güzel insanlara en içten sevgilerimle sonsuz teşekkürler.

Merve KAYMAZ

Eskişehir 2017

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tez çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama ve analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve intihal içermediğini beyan ederim. Herhangi bir zamanda çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durum saptanması durumunda ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Merve KAYMAZ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. İletişim ve Kişilerarası İletişim.....	1
1.2. Ailede Karşılıklı Etkileşim	6
1.3. Aileye İletme Kayıplı Bireyin Katılması ve Karşılıklı İletişim	8
1.4. Kardeş Etkileşimi	10
1.4.1. Kardeş Etkileşimi ve Oyun.....	11
1.5. İlgili Araştırmalar	14
1.5.1. Normal gelişim gösteren kardeş etkileşimine ilişkin yapılan uluslararası araştırmalar.....	14
1.5.2. Farklı engeli olan kardeş etkileşimine ilişkin yapılan uluslararası araştırmalar	21
1.5.3. Kardeş etkileşimine ilişkin Türkiye’de yapılan araştırmalar...	24
1.6. Problem.....	27
1.7. Araştırmanın Amacı	28
1.8. Araştırmanın Önemi	28
2. YÖNTEM	29
2.1. Araştırmanın Modeli	29
2.2. Araştırmaya katılanların belirlenmesi	30
2.2.1. Araştırma için ailenin ve kardeşlerin bulunması	30
2.3. Araştırmaya Katılanlar	31

	<u>Sayfa</u>
2.3.1.1. Baba: Engin Bey	31
2.3.1.2. Anne: Filiz Hanım	32
2.3.1.3. İşitme kayıplı büyük kardeş: Erdem	32
2.3.1.3.1. Tıbbi özgeçmiş ve işitmesi ile ilgili belgeler.....	33
2.3.1.3.2. Dil / sözel iletişim bilgileri	34
2.3.1.4. Normal işiten küçük kardeş: Ersan	35
2.3.1.5. Erdem ve Ersan'ın tipik bir günü	35
2.4. Araştırmacılar	36
2.5. Araştırma Ortamı	37
2.6. Araştırmacının Rolü	40
2.7. Veri Toplama Teknikleri ve Analizi	42
2.7.1. Görüşmeler	46
2.7.2. Araştırmacı günlüğü	47
2.7.3. Belgeler	48
2.7.4. Gözlemler	49
2.7.3.1. Video kamera kayıtları	50
2.7.3.1.1. Video kamera kayıtlarının yapılması.....	50
2.8. Geçerlik ve Güvenirlik	56
2.9. Araştırmada Etik	57
3. BULGULAR ve YORUMLAR	59
3.1. Bisiklete Binme	61
3.2. Hamur Oynama	66
3.3. Araba Oynama	71
3.4. Banyo Yapma	75
3.5. Çizgi Film İzleme	80
3.6. Hortumla Oynama	82
4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER	87
4.1. Tartışma ve Sonuç	87

	<u>Sayfa</u>
4.1.1. İşitme kayıplı çocuğun içinde bulunduğu ailenin özellikleri nelerdir?	87
4.1.2. İşitme kayıplı çocuk ve işiten kardeşinin etkileşimleri nasıl gerçekleşmektedir?	88
4.1.3. İşitme kayıplı çocuk ve işiten kardeşinin aralarında gerçekleşen etkileşimlerin türü nedir? Ve bu etkileşimler hangi sıklıkla gerçekleşmiştir?	89
4.1.4. İşitme kayıplı çocuğun ve işiten kardeşinin etkileşim başlatma ve sonlandırma stratejileri nelerdir?.....	92
4.2. Araştırmanın Sınırlılıkları	96
4.3. Öneriler	97
4.3.1. İleriki araştırmalara yönelik öneriler	97
4.3.2. Aileler ve uygulamaya yönelik öneriler	97
KAYNAKÇA	99
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

TABLolar DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.1. Erdem ve Ersan'ın Haftalık Rutinlerinin Tablosu	36
Tablo 2.2. Veri Toplama Teknikleri	42
Tablo 2.3. Veri Toplama Çizelgesi	43
Tablo 2.4. Veri Toplama Tablosu	44
Tablo 2.5. Bağlılarına Göre Çekilen Video Kayıtları	49
Tablo 2.6. Temsili Teyp Kayıtları	52
Tablo 3.1. Temsili Teyp Kayıtları	60

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1.1. Kişilerarası İletişimde Evrensel Bileşenler.....	2
Şekil 2.1. Salonun Krokisi	38
Şekil 2.2. Banyonun Krokisi	39
Şekil 2.3. Balkonun Krokisi	40

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

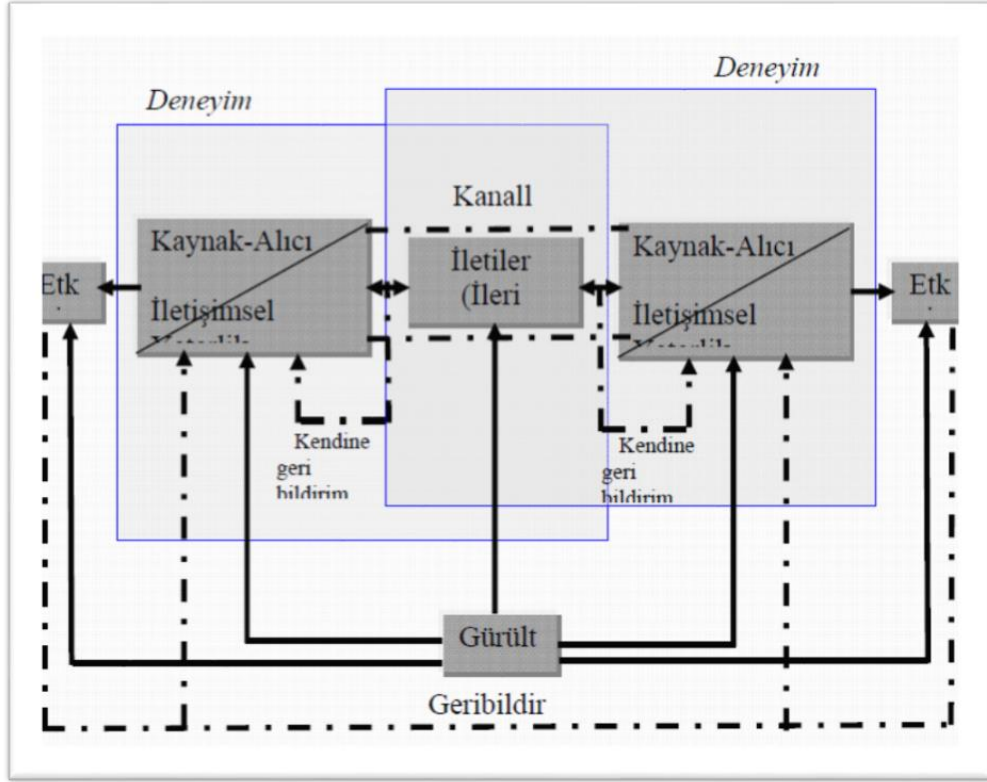
1.1. İletişim ve Kişilerarası İletişim

En genel anlamda iletişim, canlı ve cansız varlıkların duygu, düşünce veya bilgilerini akla gelebilecek her türlü yolla aktardığı bir olgudur (Uzuner, 2009, s. 191). İnsanların bir arada yaşamasının getirdiği önemli ihtiyaçlardan olan iletişim, bilgi, düşünce ve duyguların, bireyler, gruplar ve toplumlar arasında söz, beden dili, yazı, görüntü vb. aracılığı ile değiş-tokuş edilmesini sağlayan toplumsal etkileşim süreci olarak da tanımlanmaktadır (Yüksel, 2007, s. 7). Bir başka deyişle iletişim kişilerin istedikleri bilgileri, fikirleri, duyguları kişilere iletme ve kişilerin fikirlerini değiştirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Owens 2008, s. 9-12).

Kişilerarası iletişimin tanımında ise ilk olarak iletişim araçları ve onlarla kurulan bağlantılar akla gelir. Ancak çeşitli sesler, hareketler ya da semboller aracılığıyla sağlanan haberleşme ve bilgi aktarımından, aile içi ilişki tarzlarına kadar insanlar arasında gerçekleşen her türlü duygu, düşünce ve bilgi paylaşımı kişilerarası iletişim olarak kabul edilmektedir (Karaca, 2016, s. 627). Bireyler duygularını, düşüncelerini anlatmak kendilerini ifade etmek ve aynı zamanda karşılarındaki kişilerin duygu ve düşüncelerini anlamak için iletişim kurarlar (Uzuner, 2009, s. 191-192). Bu anlamda yaşamın doğal bir parçası olan iletişim, genel anlamda kişiler veya gruplar arasında gerçekleşen mesaj gönderme ve alma sürecidir (McLaughlin, 2006, s. 3-11).

Kişilerarası iletişimin işlevleri; bilgi alma, bağlama göre anlam oluşturma, kimlik geliştirme ve kişilerarası ihtiyaçlardır (Uzuner, 2009, s.191-192). Kişilerarası iletişimin özellikleri ise şöyle sıralanabilir: Kişilerarası iletişim kişinin kendisiyle meydana gelmez, iletişim kişi ve diğer insanlarla ilgilidir. Kişilerarası iletişim iki ya da daha küçük insan grupları arasında gerçekleşmektedir. Her birey tektir ve her bireyin iletişimi de tektir (DeVito, 1989, s. 4). Kişilerarası iletişim karmaşıktır, durağan değildir, döngüsellik ve süreklilikle temsil edilebilir ve iletişime katılanlar tüm duyularıyla bir bütün olarak etkileşirler (Uzuner, 2009, s. 192).

Kişilerarası iletişimde bileşenlerin döngüsellikini göstermek için aşağıda şekil 1.1.'de DeVito' nun kişilerarası iletişimin bileşenleri modelinde yer verilmiştir.



Şekil 1.1. Kişilerarası İletişimde Evrensel Bileşenler (DeVito, J. A. 1989, s. 5).

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi karşılıklı etkileşimlerde modelin öğeleri en genel anlamda kaynak-alıcı, iletiler, kanal, geri bildirim, gürültü, deneyim alanı ve iletişim bağlamıdır (Uzuner, 2009, s. 192).

Kaynak-alıcı duyguların, düşüncelerin veya sahip olunan bilginin paylaşılması için iletişim sürecini başlatan iletiyi gönderen birimdir (Karaca, 2016, s. 629). Aynı zamanda dönüşümlü olarak iletişime katılanlar hem gönderici hem de alıcı olmaktadır (DeVito, 1989, akt. Uzuner, 2009, s. 193). *İleti*, göndericinin alıcıya sözel olan ya da sözel olmayan ifadelerle aktardığı duygu, düşünce, istek ve mesajlardır. *Kanal* göndericiden iletilmek istenen mesajın alıcıya gönderilirken kullanıldığı yol veya araçtır. Bu kanallar *dolaylı iletişim kanalları* ve *doğrudan iletişim kanallarıdır*. Bunlar;

-*Dolaylı iletişim kanalları*, alıcı tarafından çoğunlukla bilinçaltı yoluyla anlamlandırılırlar ve kaynağın bu durum üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmamaktadır (Uzuner, 2009, s. 194).

- *Doğrudan iletişim kanalları*, sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanalları olarak sınıflandırılmıştır. *Sözel olan iletişim kanalları*, yazılı veya sözlü olabilen herhangi

bir şekilde ifade edilmiş sözlerdir. Dilin bütün bileşenlerinin bağlama uygun olarak yazılı ve/ veya sözlü olarak kullanılmasıdır (Uzuner, 2009, s. 193). Sözel iletişim kanalları bir başka deyişle iletilmek istenen mesajın dilin belli kurallarına uygunluğu çerçevesinde yazılı veya sözlü olarak karşıdaki kişiye iletilmesidir. Burada sözel olmayan ya da dolaylı iletişim kanalları değil mesaj direk sözel iletişim kanallarıyla iletmeye çalışılmaktadır.

Sözel olmayan iletişim kanalları, sözlü ya da yazılı sözcükler kullanılmadan duyguların, düşüncelerin ifade edilmesi amacıyla geliştirilen ve farklı anlamlar oluşturabilen sembol, işaret, göz teması, dokunma, kılık kıyafet, hal ve tavır, jestler gibi kodların kullanımı ile gerçekleştirilmesidir (Yüksel, 2007, s. 37; Sağlık Terlemez, 2014, s. 26; Karaca, 2016, s. 634). Kişilerin dış görünüşü kişilerarası etkileşimi etkilemektedir. Kişilerin yüz ifadeleri iletilmek istenen duygunun aktarılmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Bakış; güven dürüstlük, ilgi ve dinlenilme anlamına gelerek kişilerarası iletişimde önemli bir geri bildirim kaynağı oluşturmaktadır (Sağlık Terlemez, 2014, s. 30). Kişilerarası iletişimde iletilen mesaja verilen yüz ifadeleri kaynağa söylediklerine karşı geri bildirim sağlamış olmaktadır. Bu söylenenlere sevinmek, kızmak, üzülme gibi verilen bu tepkiler bağlamı ve etkileşimi etkilemektedir. Bunların bazen bir bütün olarak bazen de birkaçının kullanılmasıyla kişilerarası iletişim gerçekleşmektedir. Sözel iletilerle sözel olmayan iletilerin uyumlu kullanılması bireyin karşısındaki kişilerle etkili bir iletişim gerçekleştirmesini sağlamaktadır (Öztürk, 2014, s. 4). Kişilerarası etkili iletişimdeki kurallar şunlardır: İleti kısa ve nettir, iletide kimin istek ve gereksinimlerinin dile getirildiği bellidir, iletinin kime yönelik olduğu açıktır. Etkili iletişim başlatılan etkileşim esnasında alıcıya iletilmek istenen mesajın amaçlandığı gibi iletilmesi ve beklenen tepkinin alıcı tarafından verilmesidir (Künüçen, 2007, s. 58).

Geri bildirim, alıcıdan iletiyi gönderene yöneltilen, gelen iletiye cevap olarak verilen tepkilerdir (Karaca, 2016, s. 630). İletilmiş olan mesaja alıcı tarafından yanıt olarak gönderilen iletidir (Uzuner, 2009, s. 195). *İleri bildirim*, iletilmek istenen iletiden önce dinleyiciye iletiyle ilgili verilen bilgidir. Örnek olarak, merak etme ama ..., biliyorum kızabilirsin ... gibi ifadelerin kullanılmasıdır. *Gürültü*, İletilmek istenen mesajın çevresel faktörlerce engellenmesi durumudur. Bu gürültüler fiziksel, psikolojik ve anlamsal olabilen durumlardır ve etkileşimi etkilemektedir. *Deneyim alanı*, etkileşime katılan kişilerce gönderilen ve alınan iletiyi etkileyen deneyimlerdir. Bütün bunların sonucu da etkileşimin sonuçları etkileri oluşturmaktadır.

Bağlam, sözel veya sözel olmayan her türlü iletinin kaynaktan kanallar vasıtasıyla alıcıya iletildiği alandır. Bağlam kişi veya nesnenin içinde bulunduğu durumun özellikleri olarak tanımlanmaktadır (Göregenli 2013, s. 10). İletişimler her zaman bir bağlam içerisinde gerçekleşmektedir. Bağlam iletişimin gerçekleştiği fiziksel, psikososyal ve geçici çevre olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda bu çevre iletişimin içeriğini ve formunu etkilemektedir. Bağlamda iletişimin geçtiği ortam fiziksel boyutunu oluşturmaktadır. Bu kimi zaman aynı oda da yüz yüze gerçekleşebilmekteyken kimi zaman telefonla bazen de yazı yoluyla teknolojik araçlarla gerçekleşmektedir. Kişilerarasındaki ilişkinin statüsü, birbirlerine yakınlık dereceleri, ilişkide aldıkları roller, kültürel değerlerse bağlamın psikososyal boyutunu oluşturmaktadır. Bağlamın geçici boyutuysa o anın koşullarına ve duruma göre geçici olarak değişiklik göstermesidir. Bağlamın bu üç boyutu aynı anda hem birbirlerini hem de etkileşimi etkilemektedir (DeVito, 1989, s. 8-9). İletişim için kullanılan kanal, fiziksel çevre ve iletişim eşinin özellikleri etkileşimin doğasını etkilemektedir (Roth ve Spekman, 1984, s. 3). Etkili bir iletişimin gerçekleşmesi için de bağlama uygunluk önemli olmaktadır. Bağlama göre anlatım unsurlarının farklı anlamlar kazanması, bağlamın iletişimde dikkate alınması gereken en önemli unsurlardan biri olmasının gerekliliğini belirtir niteliktedir (Kazan, 2009, s. 5). Dil gelişimine etkilerine göre bağlamın dört ana unsurunu; durumsal, fiziksel, sosyal ve dilsel olarak belirtmişlerdir (Keller-Cohen, 1978, s. 458).

-Durumsal bağlam; etkileşimi gerçekleştiren bireylerin eylemlerinin özellikleri ve kişilerin vücut hareketleriyle, jest ve mimiklerini içermektedir.

-Fiziksel bağlam; etkileşimin gerçekleştiği yerde bulunan kişilerin ve nesnelere algısal özelliklerini içermektedir. Etkileşimi gerçekleştiren kişilerin davranışlarını ve ifade ettiklerini fiziksel durumlarından çok sosyal rolleri etkilemektedir.

-Sosyal bağlam, etkileşimi gerçekleştiren kişilerin birbirlerine ve topluma göre olan sosyal konumlarını içermektedir. Bir cümlenin ifade ediliş tarzının dinleyiciye konuşmanın amacını iletebileceğini belirtilmektedir (Kretschmer ve Kretschmer 1988, s. 7).

-Dilsel bağlam; söylenen bir sözcük grubunun bir sonraki sözcük grubunu etkilemesidir. Dilsel bağlamda kişilerin sözcük gruplarını bir önceki sözcük grupları üzerine inşa etmelerinden dolayı önce söylenenler etkileşimin devamını etkilemektedir (McLaughlin, 2006, s. 36). Bunlara ek olarak etkileşimi ilişkisel bağlam ve kültürel bağlam da etkilemektedir. Bunlar,

-*İlişkisel bağlam*, etkileşimi gerçekleştiren kişilerin birbirlerine karşı tepkilerini kapsamaktadır.

-*Kültürel bağlam*, etkileşimi etkileyen tüm öğrenilmiş davranışları, kuralları ve duyguları içermesidir (DeVito, 1989, s. 8-10).

Ayrıca etkili bir kişilerarası iletişim kurulması için kişilerin bazı becerilere sahip olması gerekmektedir. Kişilerarası iletişim becerileri, *dinleme, gözleme, yanıtlama ve soru sormadır*.

-*Dinleme*, bütün etkileşimlerin önemli bir kısmıdır. Aktarılmak istenen duygunun, düşüncenin ve bilginin dinleyici tarafından anlaşılması için gereklidir. Etkili dinleme tüm iletişim kanallarının yeterli ve bağlama uygun şekilde kullanılmasını gerektirmektedir (Friend ve Cook, 2003, akt. Uzuner, 2009, s. 197).

-*Gözleme*, gönderici tarafından iletilmek istenen iletinin tam anlamıyla anlaşılması için sözel olan ve sözel olmayan tüm davranışların gözlenmesi gerekmektedir. Bu sayede ileti anlaşılış ve etkileşim doğru bir şekilde gerçekleştirilmiş olmaktadır.

-*Yanıtlama*, Alıcıdan gelen iletiye karşılık olarak cevap niteliğinde ortaya konulan tepkilerdir. Alıcıya gönderilen mesajların alınıp alınmadığını, alındıysa anlaşılıp anlaşılmadığını ya da ne denli anlaşıldığını anlamak için alıcının vereceği geri bildirimler önemli olmaktadır (Karaca, 2016 s. 630).

-*Soru sorma*, etkileşimde bilgi almak, bilgi vermek, karşıdaki kişinin anlayıp anlamadığını anlamak, karara varmak ve konuya ilgi çekilmesi amacıyla soru sorulmaktadır. Çocukta bu etkili iletişim becerilerinin gelişmesi için iletişimsel ve dilsel yeterliliklere de sahip olması gerekmektedir. Kişiler için dil iletişim için bir araç görevi görmektedir. Çocuklar içine doğdukları bağlamın kültürün dilsel özelliklerini edinirler. Çocukların dil edinmeleri o dili tüm sözel olan ve olmayan kanallarla etkileşime dâhil olan bileşenleriyle bağlama uygun olarak kullanmalarını gerektirmektedir. Vygotsky (1978), çocukların dili daha etkin ve bağlama uygun olarak kullanana kadar aile bağlamında ebeveynleriyle ve akranlarıyla etkileşim kurduklarını ifade etmiştir. Bireylerin dilin kullanımına ilişkin bilgileri dilsel yeterliliklerini, bunu etkileşimde buldukları bağlama uygun kullanabilmeleri ise iletişimsel yeterliliklerini göstermektedir (Gleason, 1997, s. 20). Çocukların etkili iletişim kurabilmeleri ve dilsel becerilerde yeterli olmaları gerekmektedir. Bu da etkileşime girdikleri bağlamlarda sağlanan zengin dil yaşantılarıyla çocuklara kazandırılmaktadır (Uzuner, 2009, s. 197).

Bütün bunlar incelendiğinde etkileşim kişilerin yaşamında önemli bir yere sahiptir. Hayat boyu kişiler çevreleriyle etkileşim gerçekleştirirler. Bu etkileşimlerin ilk başladığı yer doğumdan itibaren aile bağlamıdır.

1.2. Ailede Karşılıklı Etkileşim

Bilindiği gibi, aile; sevgi, mutluluk, saygı, güven, huzur, koruma, yardımlaşma, mutluluk, paylaşma, birlik beraberlik ve yakınlığın gündeme geldiği bir sosyal kurumdur (Zan ve Özgür, 2004, s. 18). Bir başka deyişle aile evlenme bağıyla birbirine bağlanmış, aynı mekânda yaşayan, aynı geliri paylaşan oynadıkları çeşitli roller çerçevesinde birbirlerine etki eden, içinde yaşadıkları toplumun kültürel yapısına uygun bir kültür yaratıp kuşaktan kuşağa sürdüren toplumsal bir sistemdir (Güler ve Ulutak, 1992, s. 53). Aile; anne, baba ve çocuklardan oluşan toplumun en küçük birimlerinden biridir ve her bireyin yaşamında önemli bir role sahiptir. Çoğu birey bir ailenin üyesi olarak dünyaya gelmektedir. Birçok kaynakta ailenin, toplumun temel taşı olarak görüldüğü ve içinde bulunduğu toplumun koyduğu kurallarla koruma altına alındığı belirtilmektedir (Turan, 2009, s. 73). Çocuklar ilk etkileşim becerilerini aile bağlamında edinirler ve yaşam boyu bu becerileri sürdürürler. Aile bağlamında kazanılan etkili iletişim becerileri kişilerin dil gelişimi, sosyal gelişim ve duygusal gelişimleri açısından önemli görülmektedir. Yine çocuklar akran etkileşim becerilerini, ilk arkadaş etkileşimlerini aile bağlamında sahip oldukları kardeşleriyle kazanırlar. Kardeşleriyle kurdukları iyi etkileşimler birçok yönden gelişimlerine katkı sağlamaktadır.

Ailedeki her birey, farklı düzeyde güce sahip olduğu ve farklı beceriler edindiği çeşitli alt-sistemlerin bir üyesidir. Birey, farklı alt-sistemlerde; eş alt-sistemi, ebeveyn alt-sistemi, kardeş alt-sisteminde farklı kişilerarası etkileşimler kurmaktadır. Her alt-sistem, kendi içindeki ve alt sistemlerin birbirleri arasındaki etkileşimleri düzenleyen kuralları ve örüntüleri içeren sınırlarla çevrilidir. Doğumdan itibaren birey içinde yer aldığı bağlamı etkiler ve bağlamdan etkilenir. Aile içerisinde yer alan her birey ait olduğu alt sisteme göre farklı roller ve dinamiklere sahiptir. Her birey alt sistemle farklı etkileşimler kurmaktadır.

Etkili bir aile yapısı için iletişim önemli görülmektedir. Aile üyeleri birbirlerine düşünce duygu ve isteklerini aktarmak gereksinimi içindedirler. Bu gereksinimi ancak aile içindeki kişilerarası etkili iletişimle gerçekleştirebilirler. Ailede kurulan karşılıklı etkileşimler bireylerin, hayatta kim olduklarını, nasıl düşündüklerini, nasıl iletişim

kurduklarını, kendilerini ve başkalarını nasıl gördüklerini etkiler. İşlevsel bir aile yapısı için aile üyeleri arasında *iletişim* şarttır (Turan, 2009, s.75). Ailede her birey birbiriyle ilişki içerisinde. Ailede kurulan iletişim sonucu çocuğun elde ettiği tüm bilgi ve deneyimler yaşamı boyunca önemli bir role sahiptir. Bu nedenle aile içerisinde kurulacak sağlıklı ve etkili bir iletişimin önemi büyüktür. Etkili iletişimin olduğu ailelerde bireyler birbirleriyle etkileşim içerisinde paylaşımlarda bulunmaktadır (Turan, 2009, s. 73-78).

Kişilerarası etkili iletişimdeki kurallar aile üyeleri arasındaki iletişime de uyarlanabilir. Yukarıda belirtildiği üzere, ileti kısa ve nettir, iletide kimin istek ve gereksinimlerinin dile getirildiği bellidir, iletinin kime yönelik olduğu açıktır. Etkili iletişim başlatılan etkileşim esnasında alıcıya iletilmek istenen mesajın amaçlandığı gibi iletilmesi ve beklenen tepkinin alıcı tarafından verilmesidir (Künüçen, 2007, s. 58). Turan (2009, s. 75-77) ailenin sahip olduğu diğer özellikleri aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

- *Ortak amaçları vardır:* Aile bireylerini bir araya getiren ortak amaçlar vardır.
- *Kendine özgü bir yapısı vardır:* Aile üyelerini bir arada tutan duygular, ortak fantezi, örf ve âdetleri, sırları, mitleri, dünya görüşünü, beklentileri vb. kapsar.
- *Bir sistemdir:* Her aile küçük sosyal bir sistemdir (Hallaç ve Öz, 2014, s.144). Diğer sosyal yapılarla ilişkiler sistemin bir parçasıdır.
- *Alt sistemleri ve hiyerarşik bir düzeni vardır:* Özellikle yapısal aile kuramcıları, aile sisteminin alt sistemlerden oluştuğunu ve kendine özgü bir hiyerarşik düzeninin olduğunu savunurlar.
- *Dinamik bir özelliği vardır:* Aile değişen şartlara ve koşullara uyumu farklılaşabilir önemli olan en uygununu bulmaktır.
- *Bir yaşam döngüsü vardır:* Tıpkı bireylerin olduğu gibi ailenin de kendine özgü bir yaşam döngüsü vardır.
- *Benzer sonları vardır:* Farklı eğitim, kültür ve olanak düzeyindeki aileler, birbirlerine destek olma ve ortak yaşam hedefleri bakımından benzer; ama bunlara ulaşma biçimleri bakımından farklı olabilir.
- *Aile, yapısındaki dönüşümlere belirti üreterek uyum sağlamaktadır:* Bazı ailelerde değişimlere ve yeni oluşan koşullara uyum psikolojik belirti verme yoluyla sağlanabilir.

Çocuk sosyal becerileri ailede kurulan iletişim ve etkileşimler yoluyla edinmektedir. Çocuğun aile bağlamında edindiği yaşantılar ve ailenin çocuğa sunduğu

modeller çocuğun doğru sosyal davranışlar ve değerler geliştirmesine katkı sağlamaktadır. Aile, doğumdan itibaren çocukları etkileyen ilk yakın çevreyi oluşturmakta ve çocukların yaşamlarında önem taşımaktadır. Çocuğun sosyal ve duygusal yönden desteklenmesi için aile içindeki birey sayısının fazla olmasından çok aile içi iletişimin etkin olması önemlidir (Günindi ve Giren, 2011, s. 356). Aileye yeni bir bireyin katılması aile içindeki iletişimi etkilemektedir. Normal gelişim gösteren bir bireyin bile aileye yeni katılımı iletişimi ve aile dengelerini etkilemekteyken işitme kayıplı bir bireyin katılımı aile bağlamı içindeki bütün dengeleri değiştirmektedir. Bunun sonucunda aile bağlamındaki iletişim ve kişilerarası karşılıklı etkileşim de etkilenmektedir.

1.3. Aileye İşitme Kayıplı Bireyin Katılması ve Karşılıklı İletişim

Anne-baba açısından çocuğun aileye katılımı var olan dengelerin değişimini ve yeni dengelerin oluşturulmasını gerektirir. Bireyler evlendikten sonra ve anne baba olmaya karar verdikleri andan itibaren sağlıklı bir çocuğun hayalini kurarak, toplumun temel yapıtaşı olan sağlıklı bir aileyi oluşturmak için adım atarlar. Ancak ailede özel gereksinimli bir çocuğun doğumu diğer aile bireylerinin yaşamlarını, duygularını, düşünce ve davranışlarını olumsuz yönde etkileyen bir durumdur. Aile sağlıklı bir çocuğun hayaliyle mutluluk, sevinç gibi beklentiler içindedir. Ancak çocuğun engelli olması sebebiyle, sevinç ve mutluluk; yerini üzüntü, çaresizlik gibi karmaşık duygulara bırakır. Ailelerin merak ve endişe içerisinde olduğu iki önemli konu vardır. Birincisi “şimdi ne olacak ne yapacağım?” ve “benden sonra çocuğumun durumu ne olacak?” gibi kaygılardır. İkincisi ise bu kaygılarına ilaveten sorunla baş etme çabalarıdır (Zan ve Özgür, 2004, s. 19). Engelli çocuğa sahip olmanın etkileri, bütün aile içinde hissedilir ve aile bu farklı duruma uyum sağlamak zorundadır (Burke, 2003; Cavkaytar ve Diken, 2006; Fırat, 2000, akt. Konuk-Er, 2011, s. 22.)

Ancak aileye işitme kaybı olan bir çocuğun katılmasıyla, ailenin sahip olduğu kültüre bağlı olarak farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Çocuk, sağır kültürünün olduğu ve bu durumun tecrübe edildiği bir aile içinde doğduğunda çocuğun işitmeme durumu normal kabul edilebilir, oysa çocuk böylesi bir durumun hiç yaşanmadığı ve tecrübe edilmediği bir aileye doğduğunda, aile için büyük bir şok ve beklenmedik bir durum oluşturmaktadır. Bu beklenmedik durum karşısında aile şok, inkâr, öfke vb. psikolojik süreçler içerisinde bulunur. Bu gelişen duygular, aile dinamiklerinin de dengesini

değiştirmektedir ve aile yeni duruma uyum sağlamaya çalışmaktadır. Kurulan hayaller, öğrenilen bu gerçekten olumsuz şekilde etkilenmekte ve aile üyeleri büyük bir üzüntü içine girmektedir. Böyle bir engelin varlığını öğrenmek, her bir aile üyesinin hayatını kalıcı olarak değiştirmektedir (Powell ve Gallagher, 1993, s. 252). Araştırmalarda aile üyelerinin süregelen hastalığının diğer aile bireylerinde stres yarattığı vurgulanmaktadır (Er, 2006, s. 156).

Aile üyeleri yeni oluşan durumla baş etmeye ve değişen aile dinamiğine uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bu durumun aile dinamiklerini ve etkileşimlerini nasıl etkilediği buna yönelik araştırmalara az rastlanmasından dolayı çok fazla bilinmemektedir. Alanyazındaki az sayıdaki araştırmalardan birine göre engelli bir çocuğu yetiştirme görevi çoğunlukla anneye düşmekte, bu görev ve sorumluluğun bir kısmı zaman zaman ailedeki büyük kız kardeşlerce alınabilmektedir (Gath, 1992, s.101-107). Çocuğun gelişiminde en büyük etkinin birincil bakıcı olan anne olmasından dolayı aile-çocuk araştırmalarında genellikle anne çocuk etkileşimine odaklanılsa da, çocuğun hayatının ilk yıllarından itibaren kardeş etkileşimleri de büyük önem taşımaktadır.

Ebeveynlerin yaşadığı psikolojik süreçlerden, evde diğer kardeşler de etkilenmektedir. Kardeşler, yeni bir bireyin aileye katılımına olumlu ya da olumsuz; zaman içerisinde ilişkinin gelişimi için temel oluşturabilecek, farklı biçimlerde tepki verirler. Kardeş etkileşiminin niteliği, çocukların sosyal gelişimi üzerinde önemli bir etki göstermektedir. Karşılıklı bağlılıkları, özellikle baskı anlarında duygusal destek sağlayabilir; çünkü kardeşler birbirlerinin algı ve deneyimlerini anlamak için donatılmışlardır (Konuk-Er, 2011, s. 44). Aile içi etkileşim, aile üyelerinin sağlığını etkiler, birinin sağlığındaki olumsuzluk da tüm aile üyelerinde bazı olumsuzlukların oluşmasına sebep olabilir (Chan, 2002, s. 112). Ailede engelli bir çocuğun doğumu, aile üyelerinin yaşamlarını, duygularını ve davranışlarını olumsuz yönde etkilediği gibi kardeş etkileşimlerini de etkilemektedir (Ahmetoğlu ve Aral, 2004: 237; Gargiulo, 1985: 231). İşitme kayıplı bir kardeşin aileye katılmasıyla aile ve kardeşler arasındaki etkileşimler bu beklenmedik durumdan etkilenmektedir. Engelli bir kardeşle büyümek, normal gelişim gösteren kardeşlerin günlük yaşamlarında birçok yönden değişikliğe yol açmakta, uyum ve gelişimlerinde güçlükler yaşamalarına neden olmaktadır (McHale ve Gamble, 1989, s. 421-429).

Engelli bir çocuğa sahip olma ebeveynlerin farklı duygular yaşamalarına yol açtığı gibi benzer süreçler ve duyguları kardeşler de yaşayabilmektedir. Bunlar; kızgınlık,

farkında olmama, görmezden gelme, kıskançlık, olumsuz davranma, korku, utanma, suçluluk ve inkâr etme gibi duygular olabilmektedir. Yapılan araştırmalarda bu olumsuz duygu ve tutumların ebeveyn tavrıyla bağlantılı olabileceği ifade edilmektedir. Çünkü bu çocuklar, daha yetenekli kabul edilmekte ve ebeveynler ailenin yükünü azaltmak için, bu çocuklara daha fazla sorumluluk vermektedirler (Connor, 2002; Osman, 2008 akt. Konuk-Er, 2011, s. 51). Dolayısıyla aileden daha fazla beklenti ve sorumluluk görmektedirler.

1.4. Kardeş Etkileşimi

Kardeş etkileşimlerinin temeli, erken çocukluk dönemine dayanmaktadır. Kardeşler, bu dönemde birbirleri için sürekli bir arkadaşlık kaynağıdır (Dunn, 1992, 67-105). Kardeşlik ilişkisi kendine has özel bir yapıya sahiptir. Bu ilişki, olumlu ve zaman zaman olumsuz birçok duyguyu barındırır da, kopması mümkün olmayan ve kardeşlerin yaşam boyu birbirini karşılıklı olarak etkilediği özel bir etkileşimdir. Kardeşlik, yaşamın ilk yıllarında bir oyun arkadaşı, örnek alınan bir rol modeli iken sonraki süreçlerde akran, arkadaş gibi çeşitli rollerin yer aldığı bir ilişkiler bütünüdür.

İnsanlar bebeklikten itibaren kendilerine sosyal destek ararlar. Toplumdaki her bireyin fiziksel ve psikolojik açıdan sağlıklı bir birey olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri için, güven duydukları arkadaşlara gereksinimi vardır ve bu gereksinimi en iyi sağlayan ise kardeşleridir (Goetting, 1986, s. 704). Kardeşlik çocuğun arkadaş etkileşimlerini deneyeceği ilk sosyal ortamlardır. Bu etkileşimlerde çocuklar birbirlerini desteklemeyi, dışlamayı veya “günah keçisi” olarak seçmeyi öğrenebilirler (Akün, 2013, s. 90). Bir başka deyişle kardeşler birbirine destek olmayı, iş birliği yapmayı ve birlikte problem çözmeyi öğrenirler. Çocuklar aile içinde ebeveynlerin dışında kardeşleriyle aldıkları rollerle akran iletişimlerini öğrenirler ve bu daha sonra yaşamlarında edinecekleri rollerini etkiler. Neubauer (1982, s. 121-142), kardeş rolüyle ilgili yaptığı araştırmalardan, kardeşlerin birbirlerine yönelik tepkilerinin, ebeveynleriyle olan ilişkilerinin bir yansıması olmadığını, kardeş ilişkisine has özel birtakım özelliklere sahip olduğunu ve bu ilişkinin, ebeveyn etkileşimlerinden farklı olduğunu gösteren kanıtlar elde etmiştir. Kardeş ilişkileri, diğer sosyal ilişkilere göre yaşamın en önemli dönemlerine, fiziksel ve duygusal bağlarla tutunulmasını sağlar. Kardeşler sonu olmayan bir ilişki yaşamakla beraber, kurdukları bu bağ sayesinde elde ettikleri gücü, diğer sosyal ilişkilerinde de kullanırlar (Buhrmester ve Furman, 1990, s. 1388; Girli, 1995, s. 11; Powell ve Ogle, 1985, s. 103-133). Van Horn (1999, s. 102-104), yaptığı çalışmasında kardeş

etkileşimlerinde oyunun önemli bir yeri olduğunu ifade etmiştir. Okul öncesi dönem yaş özellikleri dolayısıyla genellikle kardeş etkileşimleri oyun yoluyla gerçekleşmektedir. Okulöncesi dönem, öğrenmenin en yoğun olduğu, temel alışkanlıkların kazanıldığı ve bilişsel yeteneklerin hızlı gelişip biçimlendiği 0–6 yaş (0–72 ay) çocuklarını kapsayan bir dönemdir (Günindi ve Giren, 2011, s. 354).

1.4.1. Kardeş etkileşimi ve oyun

Oyun kavramı; çeşitli davranışları içine alır ve süreç içinde bu davranışlar değişkenlik gösterir dolayısıyla oyun içinde bir sonraki adım zor tahmin edilmektedir. Oyunun materyali herhangi bir şey olabildiği gibi, hiçbir şey de olabilir. Oyun hem ciddiyet içinde hem de eğlenerek sürdürülebilir. Bu özelliklere bağlı olarak oyunu tanımlamak zordur (Tüfekçioğlu, 2008, s. 4). Çocuklar için oyun keyif aldıkları ve eğlendikleri etkinliklerdir. Alanyazına bakıldığında da oyun kavramı çok farklı şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Oyun yoluyla çocuk gelişimsel ilerleme sağlamaktadır. Çocuk oyun yoluyla yaparak yaşayarak yeni öğrendiği bilgileri içselleştirir. Çocuk oyun esnasında çevresindeki dünyayı anlamlandırdığı gibi kendisini ve çevresindeki insanları da anlamayı öğrenmektedir. Oyun kendiliğinden oluşan, keyif alınan, kendinden kuralları olan araştırma ve tanıma süreçlerini içeren bir etkinliktir. Çocuğun gelişip büyümesi için beslenmenin, sevginin, bakımın gerekli olduğu gibi oyunun da aynı şekilde gerekli olduğu ifade edilmektedir (Koçyiğit, Tuğluk ve Kök, 2007, s. 326). Oyun çocuğun fiziksel, psikososyal, ruhsal, bilişsel ve dil gelişimlerine katkı sağlamaktadır. Oyunun sahip olduğu bazı evrensel özellikler şunlardır: Oyun içsel motivasyon ile gerçekleşmektedir. Oyun çocuk tarafından istenilerek seçilmektedir. Oyun eğlenceli ve keyfi verici bir etkinliktir. Oyun çocuğun aktif olarak katıldığı bir süreçtir. Oyunda çocuk kendi kendini idare etmektedir (Tüfekçioğlu, 2004, s. 12-13). Oyun süreç içerisinde kuramcılar tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Parten (1932), oyunu çocuğun gelişimindeki sosyal yönü ile incelemiştir. Oyunu sosyal davranışlara doğru bir gelişim göstermekte olan 5 evreye ayırmıştır¹. Bunlar;

-*Tek başına oyun*, bu dönemin başlangıcında çocuk öncelikle kendi elleriyle ayaklarıyla oynamakta, birkaç aylık olduğunda çevresiyle ilgilenmeye başlamaktadır. Daha sonrasında çevresindeki kişilerle sosyal etkileşimi olmadan, oyuncaklarıyla yalnız

¹ <http://www.iraztoros.com/oyunun-evreleri-psikolog-bildirir> Erişim tarihi: 13.12.17

başına oynamaktadır. Bu dönemin en belirgin özelliği, çocuğun çevresindeki hiçbir şeyden etkilenmeden oyununa devam etmesi olarak belirtilmektedir.

-*Oyunu izleme*, bu dönemde çocuk çevresindeki çocukların oyunlarını izlemektedir. Tek başına oyundan farkı diğer çocukların oyunları ile ilgilenmeye başlamasıdır.

-*Paralel oyun*, bu dönemde herkesin kendi alanında ancak bir arada oyun oynadığı görülmektedir. Bu evrede 'oyun' yalnız oyunla 'başkalarını izleme/ takip etme' arasında bir özellik göstermektedir (Oktay, 2004, s. 44; Sevinç, 2004, s. 56). Bu dönemde, çocuklar aynı bağlamda oynarlar, aynı oyuncakları, nesnelere kullanırlar ancak birlikte oynamazlar ve birbirlerinden bağımsız oyunlarını sürdürürler. 15-24 ay yaş aralığında iki çocuk aynı odada oyun oynamaları için yan yana getirildiklerinde birlikte oynamakla fazla ilgilenmemektedirler. Bir aradayken gözlemlendiklerinde birinin aldığı oyuncak diğerinin uzanarak onun elinden almaya çalışması dikkat çekmektedir. Yan yanayken birinin çıkardığı sesi diğerinin de taklit etmeye çalışmaktadır. Birbirlerinden ayrı ilgisiz gibi görünmekteyken zaman zaman birbirlerinin ne yaptığını bakarak birbirlerini takip etmektedirler. Çocukların ilk etkileşimleri paralel oyun arkadaşlarıyla gerçekleşmektedir.

-*Birlikte oyun*, çocukların bir arada grup halinde, oyuncakları ve nesnelere paylaşarak birbirleriyle etkileşim halinde oldukları görülmektedir. Çocukların her biri kendi oyununa devam eder ama aynı oyunu oynamamaktadırlar.

-*Kooperatif oyun*, bu dönemde çocuklar arasında gerçek bir sosyal etkileşim gerçekleşmektedir ve çocuklar oyunun amacına ulaşmak için birlikte kurguladıkları rolleri gerçekleştirmektedirler.

Vygotsky ise oyunun özelliklerini hayali durumların bulunduğu, kurallara boyun eğilen, durumun ve ortamın getirdiği sınırlılıklardan bağımsız olunan ve belirli rollerin tanımlandığı etkinlikler olarak ifade etmiştir. Vygotsky (1978, s. 92-104) oyunu ifade ederken oyunun sadece eğlendiren bir etkinlik olarak tanımlanmasına itiraz etmiş ve oyunun çocuğun gelişimine şu etkileri olduğunu ifade etmiştir: Oyun çocuğun gelişimini destekler, oyun düşüncesinin davranış ve nesnelere ayrılmasına yardımcı olur ve çocuğa davranışlarını kontrol altına almasında yardımcı olmaktadır. Freud'a göre oyun çocuğun isteklerini karşılayabileceği, geçirdiği olumsuz olayları kontrol edebileceği, hayali bir oyun ortamı oluşturabileceği ve olumsuz dürtülerini sergileyebileceği bir alan sağlamaktadır (Oktay, 2004, s. 42).

Piaget'e (2000, s. 170-212) göre oyun, başlangıçta sadece tekrarlı eylemlerle gerçekleşen ve çocuğun çevreye uyumuyla birlikte sembolleştirmeye dönüşen bir

etkinliktir. Piaget (2000, s. 170-212) oyunu; *alıştırma oyunu, sembolik oyun ve kurallı oyunlar* olarak üç gruba ayırmıştır. Bunlar;

-*Alıştırma oyunu* ilk olarak ortaya çıkan oyundur ve yaşamın ilk 18 ayı boyunca baskındır. Piaget'e göre, bu oyun biçimi çocuk tarafından kazanılan hemen hemen tüm duyu-devinim şemalarından doğmakta ve temel olarak çocuğun nesnelere kullanması üzerine odaklanmaktadır (Bağlı, 2004, s. 140).

-*Sembolik oyun*, yaşamın ikinci yılı boyunca tasarımlama ve dilin doğuşuyla birlikte görülmektedir. Bu dönemde hayal güçlerini kullanarak sembolik oyundaki etkinlikleri, çevrelerinde gördükleri şekliyle canlandırmaya çalışmaktadırlar. 2-3 yaş dönemi çocuklarında topla oynama büyük birimler inşa etme, taşıma zıplama atlama gibi oyunlar gözlenmektedir.

-*Kurallı oyun*, 4 ile 7 yaşları arasındaki dönemden önce seyrek olarak oluşmakta ve baskın olarak 7'den 11 yaşa kadar olan dönemde görülmektedir. Piaget, kuralların en az iki bireyin etkileşimini içermesi gerektiği ve bu oyunların düzenleme ve bütünleştirme işlevinde bulunduğunu vurgulamaktadır (Bağlı, 2004, s. 141). Bu evrede çocuklar, önceden belirlenen kurallara uygun olarak davranmayı ve sınırlarını bilerek sorumluluk almayı öğrenmeye başlamaktadırlar (Sevinç, 2004, s. 59).

Yukarıda kuramcılar tarafından sınıflandırılan oyun evreleri ve türleri normal işiten çocuklarda olduğu gibi işitme kayıplı çocuklar içinde önemli bir etkinliktir. İşitme kayıplı çocuklar da bu oyun evrelerinden geçmektedirler. İşitme kayıplı çocuklara sağlanan zengin oyun ortamları dil gelişimleri açısından büyük önem göstermektedir. İşitme kayıplı çocuklar da oyun yoluyla hem keyifli vakit geçirmekte hem de birçok bilgiyi oyunla birlikte öğrenmektedir. İşitme kayıplı çocuklar oyunlar yoluyla etkileşimlerde dil ve dilin işlevsel özelliklerini kullanmayı öğrenmektedirler (Turan ve Özen, 2004, s. 166-167). İşitme kayıplı çocuklar da normal işitenlerle karşılaştırıldığında yaşlılarından gecikmiş olsalar da aynı oyun evrelerinden geçmektedirler. İşitme kayıplı çocuklara sağlanan zengin ve çeşitli oyun bağlarıyla hem dil hem de sosyal becerileri yönünden gelişim gösterebilmektedirler (Turan ve Özen, 2004 s. 169).

İşitme kayıplı çocuk için işiten kardeşiyle oluşturulan oyun etkileşimleri önem taşımaktadır. Bu etkileşimler erken çocuklukta başlar, hayatın tüm evrelerinde ve ömür boyu devam eder (Foo, 2002, s. 9). Okul öncesi yaşlarda, kardeşler zamanlarının büyük bir bölümünü birlikte geçirmektedirler (Buhrmester ve Furman, 1990, s. 1387- 1398). Erken çocuklukta sıcaklık ve sevgi ileriki dönemlerdeki yakınlık ve korumayı oluşturur

(Harris ve Glasberg, 2003, akt. Onat-Zoylan, 2005, s.16). Kardeşler birbirleriyle duygularını, düşüncelerini ve deneyimlerini sözel ya da sözel olmayan iletişim kanallarıyla paylaşırlar. Diğer ilişkilerden farklılık gösteren kardeşlik ilişkisi, yaşamın zor zamanlarında önemli duygusal destek sağlamaktadır. Sürekli etkileşimleri yoluyla kardeşler taklit, oyun, kurallara uyma, paylaşma gibi sosyal becerileri öğrenirler ve birbirleri için sevecen, şefkatli duyguların yanında, rekabet ve kıskançlık hisleriyle arkadaş, öğretici ve rakip olma gibi, yeni rol modelleri oluştururlar (Konuk-Er, 2011, s. 43).

İlgili araştırmalar uluslararası ve ulusal alanyazın taraması yapılarak bu çalışmaya örnek oluşturması ve kavramsal kuramsal çerçevede fikir vermesi amacıyla gruplandırılmıştır. Bu araştırmalara aşağıda uluslararası-ulusal başlıkları altında yer verilmiştir.

1.5. İlgili Araştırmalar

Ebeveyn çocuk ilişkileri üzerine yapılan çalışmaların zenginliğinin aksine, kardeşlerin rolleri ve birbirlerinin gelişimlerine olan etkileri ve bu çocukların gereksinimleri konusu nispeten daha az dikkat çekmiştir. Aile sisteminin ayrılmaz bir parçası olmasına rağmen, normal gelişim gösteren kardeşlerle yapılan çalışmaların ve onlara yönelik hizmetlerin sınırlı olduğu görülmektedir (Konuk – Er, 2011, s. 58). Engelli çocuğa sahip ailelerin, aynı zamanda normal gelişim gösteren çocuklarının da olduğu ve ailenin, ancak tüm üyelerinin içinde yer aldığı bir bağlamda daha iyi anlaşılabilceği görüşü kabul edilmektedir (Konuk – Er, 2011, s. 58). Bu araştırmaya örnek teşkil etmesi ve eksikliklerin belirlenmesinde fayda sağlayacağı düşünüülerek alanyazında kardeşlerle ilgili yapılan uluslararası ve ulusal araştırmalara aşağıda yer verilmiştir.

1.5.1. Normal gelişim gösteren kardeş etkileşimine ilişkin yapılan uluslararası araştırmalar

Lamb (1978, s.51-58), yaptığı araştırmada on sekiz aylık bebekler ve okul öncesi dönemdeki kardeşleri arasındaki etkileşimi araştırmıştır. Çalışmaya 24 aile ve 18 aylık bebekleri ve ortalama 53 aylık okul öncesi dönemdeki kardeşleri katılmıştır. Bebeklerin ve kardeşlerin sayıları yarısı kız yarısı erkek eşit olacak şekilde seçilmiştir. Her bebek kardeşiyle 24 dk; 8 dk babası, 8dk annesi ve 8 dk her ikisiyle gözlemlenmiştir. Yapılan gözlemlerde cinsiyet faktörünün kardeş etkileşimlerinde etkisinin olmadığı tespit

edilmiştir. Çocukların yaş faktörünün de bir etkisi olmadığı gözlenmiştir. Fakat ebeveynlerin varlığının hem küçük hem de büyük kardeşlerin davranışı üzerinde aynı etkiye sahip olduğu gözlenmiştir. Sonunda, en azından kaydedilen davranışlarda, kardeş etkileşimlerinde ve çocuklarla ebeveynleri arasındaki etkileşimlerde cinsiyet farklılıklarının etkisinin az olduğu saptanmıştır. Lamb, yaptığı bu çalışmada cinsiyet rolünün gelişmesine ilişkin varsayımlara dayalı katkının anlaşılması için daha fazla araştırma yapılması gerektiğini öneren Sutton-Smith ve Rosenberg'in önerilerine katılmıştır ve (1970, akt. Lamb; 1978, s. 51).

Abramovitch, Corter ve Lando (1979, s. 997-1003) araştırmalarında, kardeşlerin doğal ortamında yapılan çalışmanın az olmasından dolayı doğal ev ortamında veri toplamayı tasarlamışlardır. Veriler yaş aralığı az ve çok olan erkek kardeşler ile aynı şekilde yaş aralığı az ve çok olan kız kardeşler olmak üzere 4 farklı gruptan toplanmıştır. Araştırmaya katılan tüm kardeşler bir ay ara verilerek toplamda 2 defa, bir saat süresince ziyaret edilmiştir. Veriler yapılan gözlemlerle toplam 4 ayda 68 ev ziyaretinde toplanmıştır. Yaş aralığı ve cinsiyetin, kardeşler arası etkileşimler üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı gözlemlenirken, aynı zamanda evdeki kardeşler arasındaki etkileşimin, yüksek düzeyde ve çeşitli olduğu gözlemlenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, kardeşlerin birbirlerinin sosyal yaşamlarında önemli rol oynadıklarını göstermiştir. Kardeşlik etkileşiminin dinamiklerini ve işlevlerini ayrıntılı olarak keşfetmek için daha fazla araştırmanın yapılmasını önermişlerdir.

Pepler, Abramovitch ve Corter (1981, s. 1344-1347), evdeki kardeş etkileşimiyle ilgili önceki araştırmalarında (Abramovitch, Corter, ve Lando 1979; Abramovitch, Corter ve Pepler 1980), dört yaşındaki her çocuğun yaşının sosyal davranışı önemli derecede etkilediğini ortaya koymuşlardır. Ancak buna karşılık hemen hemen yaş aralığının ya da kardeşlerin cinsiyetlerinin hiç etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir. Bu çalışmanın amaçları iki yönlü olmuştur. Birincisinde, kardeş etkileşiminde boylamsal değişiklikleri incelemişlerdir. Bu çalışmanın konuları, daha önceki çalışmalarına katılan kardeşlerden (Abramovitch ve diğerleri 1979, 1980) alınmıştır. Büyük ve küçük kardeşler arasındaki farklılıklar Miller ve Maruyama'nın (1976) yaptıkları önerilerle daha sonra doğan çocukların daha fazla sosyal becerileri sahip olduğu yönündeki önerileri ile tutarlı bulunmuştur. Oysa daha büyük çocukların akran etkileşimlerinde zorlama teknikleri kullanma ihtimallerinin daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Bu çalışmalarının dikkat çekici sonucu, yaş aralığının kardeş etkileşim modelini etkilemediğine dair önceki

bulgularını tekrarlamış olmasıdır. Daha önceki çalışmalarında belirttikleri gibi, örneklem orta sınıf ailelerle sınırlıdır. Bununla birlikte, sonuçlarından yaş aralığının gelişimin ilk yıllarında işbirliği, saldırganlık veya taklit üzerinde çok fazla etkili olmadığı görülmüştür. Genel olarak, gerçekleştirdikleri bir dizi çalışmanın sonucunda, okulöncesi dönemde kardeşlerin birbirlerinin sosyal yaşamlarında önemli rol oynadığını ifade etmişlerdir.

Stoneman, Brody ve MacKinnon (1984 s. 617-627), araştırmalarında 22 okul çocuğunu, küçük kardeşlerini ve en iyi arkadaşlarını evde oynarken gözlemlemiştir. Araştırma iki bölümde yapılmıştır. İlk bölümde büyük çocuklar, kardeşleri ve onların en iyi arkadaşları farklı günlerde gözlemlenmiştir. Araştırmaya katılan büyük çocuklar 8-10 yaş aralığındayken küçük kardeşler 4.5-7 yaş aralığında değişmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul eden aileler büyük kardeşlerin arkadaşlarından birini iki gözlem oturumuna davet etmiştir. Bütün gözlemler kardeşlerin evinde 66 ev ziyaretinde tamamlanmıştır. Her bir gözlem yaklaşık 30 dakika sürmüştür ve çocuklar istedikleri yerde oynamışlardır. Bir gözlemci her çocuğun davranışını kodlamıştır. İlk çalışmanın bulguları oyun oynamaların seçiminin çocukların cinsiyet ve birleşimine göre değiştiğini ortaya koymuştur. İkili ilişki çocuk gruplandırmasında, yalnızca her iki çocuğun da eşzamanlı olarak katıldığı aktiviteler kaydedilmiştir. Bu nedenle, bu çalışma için gözlemlerin yapıldığı doğal bağlamlarda, çocukların doğal etkileşime girdiği faaliyetlerin zenginliği yansıttığı söylenmiştir.

Stoneman, Brody ve MacKinnon (1984 s. 617-627), araştırmalarının ikinci bölümünde çalışma, kardeşlik ve akran etkileşimlerinde rol ilişkilerinin kabulünü veya reddini incelemiştir. Araştırmaya yarısı erkek yarısı kız 16 kardeş çifti katılmıştır ancak birinci çalışmaya katılan hiçbir çocuk ikinciye katılmamıştır. İkinci çalışma birinciye anı şekilde uygulanmıştır. Çocukların arkadaşlarından biri iki gözlem oturumuna gelmiş ve kardeşlerin evlerinde oynamışlardır. Veriler gözlemcilerin her çocuğun davranışlarını kaydetmesiyle toplanmıştır. Gözlemciler, davranışın yönlendirildiği hedef çocuğun diğer çocukların rol başlatmalarına tepkilerini kaydetmiştir. Daha sonra gözlemciler arasında doğrulama çalışması yapılmıştır. Her çocuğun iki ve üç kişilik toplumsal gruplamalarda birbirlerine karşılık olarak her bir rolü kabul ettiği aralık sayısı derlenmiştir. Küçük kardeşler yönetilen rolünü büyük kardeşe oranla daha çok kabullenmişlerdir. Bu analiz, kızların yönetici rolünü kabul etme olasılığının erkeklerden daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Kardeşler arasındaki ve arkadaşlar arasındaki öğretim bölümlerinin yaklaşık yarısı öğrenenin bir soru sorması

ile başlatılmıştır. Diğer yarısının ise diğer çocuğa yönelik kendiliğinden öğretme davranışları ile başlatılmış olması ilginç bulunmuştur. Bu nedenle, her iki çocuğun da öğretmen/öğrenci rolleriyle ilişki kurmaya aktif olarak katıldığı ifade edilmiştir.

Volling ve Belsky (1992, s. 1209-1222) çalışmalarında, kardeş çatışma ve işbirliği arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla anne-çocuk ve baba-çocuk etkileşiminin değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Katılımcılar anneler, babalar ve kardeş çiftleri olmak üzere 30 kişiden oluşmuştur. Katılımcılardan büyük kardeşlerin yaş ortalaması 72 ay, kardeşlerin yaş ortalamasıysa 39.8 aylıktır. Çalışma boylamsal bir çalışmadır. Aileler çalışmaya ilk hamileliklerinde katılmışlar. Bebekler bir yaşına geldiğinde aile çocuk değerlendirmeleri tamamlanmıştır. Ardından ailelerle ilk çocukları 3 yaşına ulaştığında tekrar iletişime geçmişlerdir. Aileler laboratuvar oyun ortamlarına 1 saatlik ziyaretler gerçekleştirmiştir. İlk ziyaret anneyle bir ay sonra da babayla gerçekleşmiştir. Ailenin ilk çocukları 6 yaşına geldiğinde ikinci okul öncesi çocuğa sahip olan ailelerle evlerinde iki kez bir saatlik gözlem yapılmıştır. Bu ev ziyaretleri ebeveyn çocuk ve kardeş etkileşimlerinin gözlenmesi ve iki çocuğa farklı davranışları ölçen anketin cevaplanması için yapılmıştır. Çalışma sonuçları; kardeş çatışmasının ve saldırganlığının anneyle iki çocuk arasında müdahaleci, aşırı kontrolün yüksek seviyelerdeki çatışmalarıyla ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Diğer yandan yardımcı ve sevecen baba davranışlarının olumlu sosyal kardeş etkileşimleriyle ilişkilendirmişlerdir. Ebeveynlerin ilk doğan çocukları arasındaki erken ilişki deneyimlerinin, kardeş ilişkilerinin kalitesini sürekli etkilediğini ve kardeş ilişki sonuçlarını tahmin etmede farklı ebeveyn davranışlarının ilişkisi olduğunu ifade etmişlerdir.

Brody (1998, s. 1-24), çalışmasında kardeşlik ilişkileri kalitesinde değişime katkıda bulunan çocukların bireysel özellikleri ve aile süreçleri üzerine güncel çalışmaları incelemiştir. Bu çalışmaların bulgularından, aile süreçleri arasındaki bağların hipotezi, içsel özellikleri ve kardeş ilişki kalitesindeki değişimleri belirleyen sezgisel bir modelde özetlemiştir. Bu model, araştırmacılara gelecekteki araştırmalarında test etmek ve ayırtırmak için bir dizi hipotez sağlamak üzere tasarlanmıştır. Hem sosyal hem de çelişkili etkileşimlerin dengesini içeren kardeşlik ilişkileri, çocukların sosyal, bilişsel ve psikososyal gelişimini besleme olasılığı yüksek olan deneyimler yarattığı yönünde bir öneri ile gözden geçirilmiştir. Çalışma sonucunda kardeş ilişkilerinin, çocukların birbirleri ile etkileşim kurması büyüdükleri ve geliştikleri toplumsal ve duygusal bağlamı etkiledikleri için önemli olduğu söylenmiştir. Zor mizaçların öne sürdüğü riski iyileştiren

aile süreçleri, kardeşlik ilişkileri için muhtemel davranış bozukluklarının ve içselleştirme sorunlarının gelişimi için riski de azaltmakta olduğu öne sürülmüştür.

Howe, Fiorentino ve Gariépy (2003, s. 183-208) çalışmalarında ilişki modelleri ile ilgili iki konuyu araştırmışlardır. İlkinde orta çocuklukta yer alan 24 çift kardeşin çatışmalarının tipi ve sıklığı üzerinde annenin etkisini incelemişlerdir. İkinci çalışmalarında anne ve kardeş etkileşimlerinin istikrarını incelemişlerdir. Araştırmanın katılımcılarını 32 kardeş çifti ve anneleri oluşturmuştur. Araştırmanın ilk kısmında aileler evde ziyaret edilmiş ve her oturum önceden oluşturulan iki görevden oluşmuştur. 5 dakikalık bir kule inşa etme görevi, ailelerin videoya kaydetme konusunda rahat olmalarını sağlamak için bir ısınma oturumu olarak kullanılmıştır ve onu iki oyun seansı izlemiştir. İki oturum videoya kaydedilmiş ve daha sonra dil için bir bağlam sağlayan sözlü anlatımlar ve davranışsal etkileşimleri betimlemek için betimlenmiştir. Her çatışmanın tanımlanmasından sonra, (1) kışkırtıcı, (2) sorun, (3) karar verme stratejisi ve (4) saldırganlık için kodlanmıştır. İkinci çalışmada ev ortamında devam eden anne ve kardeş etkileşimini betimlemek için aileler 40 dakikalık iki seansta gözlemlenmiştir. Tüm etkileşimlerinin ses kaydı alınmış, verilerdeki davranışlar kodlanmış ve daha sonra betimlenmiştir. Annenin varlığı çatışma sıklığını ve saldırganlığı azaltmıştır; Anne yokluğunda kardeşler soyut ve somut konular hakkında fikir alışverişinde bulunmamışlar ve nispeten yetkin kararlar almışlardır. Boylamsal bulgular daha önceki aile etkileşim kalıplarının kardeş çatışma ve anne etkileşim endeksleriyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmada anne etkileşiminin oyun seansı sırasında kardeş çatışmalarının kalitesi üzerinde önemli bir etkisinin olduğu ifade edilmiştir.

Howe ve Recchia (2006, s. 17-24) çalışmalarında kardeşleri, aile sistemlerinin ayrılmaz bir parçası olarak ve öğrenme ve gelişim için önemli bir bağlam olarak görmüşlerdir. Ancak kardeşleri bu perspektiften incelemek için bazı metodolojik ve kavramsal zorluklar olduğunu ifade etmişlerdir. Birçok çalışmada doğum sırası ve yaş farkları karışık, bu nedenle rol ile gelişimsel farklılıkları ayırt etmenin zor olduğunu bildirmişlerdir. Kardeş ilişkisinin, küçük çocukların dünyalarını öğrenmek için doğal bir laboratuvar olduğunu belirtmişlerdir. Farklı oyun arkadaşları ile etkileşim kurmayı öğrenmek, anlaşmazlıkların nasıl yönetileceğini öğrenmek ve olumlu ve olumsuz duyguların sosyal olarak kabul edilebilir yollarla nasıl düzenleneceğini öğrenmek için güvenli bir yer olduğunu ifade etmişlerdir. Sıcak ve pozitif kardeş ilişkisi kurmanın olumlu faydaları ömür boyu sürebilirken, olumsuz erken ilişkilerin kişinin kötü

gelişimiyle ilişkili olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Büyük kardeşlerin görevinin, her iki çocuk da zamanla geliştikçe etkileşimlerinin olumlu ve olumsuz yönleri arasındaki dengeyi bulmak olduğu belirtmişlerdir.

Kramer (2014, s. 160-184), yaptığı araştırmada kardeş etkileşimi yoluyla duygusal anlayış ve duygu kurallarının öğrenilmesini incelemiştir. Küçük çocukların kardeşleri ile olan ilişkileri, duyguların öğrenilmesi ve duygusal anlayış geliştirilmesi için benzersiz ve önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu makale, kardeş etkileşimi, duygusal anlayış ve duygu düzenlenmesinin nasıl geliştiğini açıklığa kavuşturmak için kardeş etkileşimlerini 3 farklı bağlamda incelemiştir. Gözlemsel araştırmalar, küçük kardeşlerin, anneler olduğunda aile etkileşimi ile ilgili deneyimlerini aşan frekanslarda hayal kırıklığı, kırgınlık ve üzüntü yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Kramer ve Gottman, 1992, s.685-699). Ebeveynlerin, çocukların duygusal sıkıntılarını rahatlatıcı sözler veya eylemler yoluyla veya disiplin yoluyla azaltmak için çalışabilmelerine rağmen, kardeşlerin bu yollarla cevap vermeleri daha az olası bulunmuş ve böylece olumsuz etkileşimin artacağı ve kardeş etkileşim zincirlerinin zorlanmalarında artışlar olacağı ifade edilmiştir (Patterson, 1984, s. 174-214). Ebeveyn çocuk çatışmasının da sık görülen bir olay olduğu ve bazı çalışmalarda dakikada bir kez kadar yüksek olduğu tahmin edilmektedir (Huang, Teti, Caughy, Feldstein ve Genevro, 2007, s. 219-241). Anne baba çatışmasının yapıcı biçimleri, çocukların gelişimi ve duygusal anlayış kazanmaları için biçimlendirici olarak gösterilse de (Laible ve Thompson, 2002, 1187-1203), burada kardeş çatışmasının, duygusal anlayışın geliştiği ayrı bir bağlam olarak önemine odaklanılmıştır.

Araştırmacıların laboratuvar ortamından çıktıklarında ve kardeşleri ev gibi doğal bağlamlarında gözlemlendiklerinde, tipik gündelik davranışlarını yerine getirirken ve insanlarla etkileşim halinde olduklarında, duygusal anlayış gelişiminin daha doğru bir resmi ortaya çıkmaktadır. Bu eleştirel analiz uzmanların çocuk gelişimi için olumlu sonuçlarını etkilemek için kardeşlerin olumlu yönde kullanılabileceği ifade edilmiştir. Araştırmada özetle kardeşlik ilişkilerindeki çeşitli zorlukların ve fırsatların çocuk gelişiminin çeşitli yönleri için biçimlendirici olması konusunda ikna edici olmaya devam ettiği ifade edilmiştir. Buna rağmen kardeşlik ilişkileri duygusal anlayışı ve düzenlemeyi teşvik etmek için kullanılmayan kaynaklardır ve bu konuda ilave araştırmalara şiddetle ihtiyaç duyulmakta olduğu belirtilmiştir. Araştırmacı bu fırsatlardan daha fazla haberdar olunması, ebeveynlere, öğretmenlere ve uzmanlara olumlu gelişimi artırmak için

çocukların kardeş ilişkilerinin potansiyelinden yararlanmasına yardımcı olmasını sağlayacaktır önermesinde bulunmuştur.

Harrist ve arkadaşları (2014, s. 202-222) yaptıkları araştırmada anasınıfındaki sosyalleşme sonuçları ile karşılıklı ve tamamlayıcı kardeş etkileşiminin ilişkisine bakmışlardır. Araştırma örneklemini anasınıfına giden 113 çocuk ve onların yaşları kendilerine yakın kardeşlerinden oluşmaktadır. Araştırmaya toplamda 600 çocuk ve onların aileleri katılmıştır. Ev gözlemi için 165 kişi seçilmiştir. Yapılan ev gözlemleri akşamları erken saatlerde ve yaklaşık bir hafta arayla gerçekleştirilmiştir. Bu gözlemlerden en az bir tanesi ailenin akşam yemeği saatinde gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, kardeş etkileşim kalıplarının sosyal sonuçlarla olan farklı ilişkileri açısından tek ebeveynli veya çift ebeveynli çocuklar için farklılıklar ortaya koymuştur.

Taylor, Collins ve Carson (2017, s. 219-230) çalışmalarında kardeş etkileşiminin yetenek gelişimi üzerindeki alt mekanizmalarını araştırmayı amaçlamışlardır. Çalışma nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik araştırma olarak desenlenmiştir. Araştırmaya emekli atletler ve onların kardeşleri katılmıştır. Tüm katılımcılarla tecrübelerini ve deneyimlerini paylaşmak için minimum 40 – 60 dakika süren geriye dönük fenomenolojik görüşmeler yapılmıştır. Kardeş etkileşimlerinde rekabet, eğitim ve eğlenme olmak üzere üç ana temaya ulaşmışlardır. Tüm katılımcılar kardeşler arasında duygusal bir bağ kurulmasını teşvik eden önermelerde bulunmuşlardır. Bu duygusal beceriler yakınlık, destek ve empati olarak saptanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular kardeş etkileşiminin kişilerarası becerilerde, duygusal becerilerde ve yetenek gelişimi üzerinde olumlu sonuçları olduğunu ortaya koymuştur.

Yukarıda uluslararası alanyazındaki normal gelişim gösteren kardeş araştırmalarına yer verilmiştir. Bu araştırmalardan özetle kardeş ilişkisi ve etkileşimlerinin bireylerin yaşamında önemli bir yeri olduğunu ortaya koymuştur. Bireyin duygusal, psikososyal, bilişsel ve dil gelişimleri üzerinde olumlu katkılarının olduğu ifade edilmiştir. Ancak engelli kardeşi olan kardeş etkileşim araştırmalarına bakıldığında sınırlı olduğu görülmüştür. İşitme kayıplı kardeş ve işiten kardeş etkileşimini okul öncesi dönemde inceleyen araştırmalarına bakıldığında çok sınırlı sayıda kaynağa ulaşılmıştır. Bakış açısı kazandırması ve örnek oluşturması açısından aşağıda farklı engel gruplarıyla yapılmış kardeş araştırmalarına yer verilmiştir.

1.5.2. Farklı engeli olan kardeş etkileşimine ilişkin yapılan uluslararası araştırmalar

Crnice ve Leconte (1986), normal gelişim gösteren çocukların kardeşlerine göre, engelli bir çocuğun varlığının, kardeşler üzerinde uzun vadeli strese ve aşırı duygusal/davranışsal tepkilere yol açabileceğini belirtmişlerdir. Engelli çocuğun varlığının ailede yarattığı stresten ve aile sisteminde yol açtığı değişikliklerden, kardeşlik bağları da önemli ölçüde etkilenebilmektedir. Kardeş ilişkileri, çoğu zaman çocukların yaşlılarıyla ve diğer bireylerle ilişkileri için de model oluşturduğundan, engelin kardeş ilişkilerinde yol açtığı olumsuz etkilerin, aile içi ve aile dışı bağların gelişmesine de olumsuz yansımaları olabilmektedir (akt. Küçükler, 1997, s).

Moore, Howard ve McLaughlin (2002), araştırmaların da engele sahip olan ve olmayan kardeş ilişkilerini inceleyen araştırmaları yeniden gözden geçirip bu araştırmalar üzerine bir değerlendirme yapmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre kardeşler arasındaki ilişkiler, aile içindeki farklılıklara, kardeşlere ve onların şahsi gelişim düzeylerine bağlı olarak hareketli bir sürekliliği ortaya koymuştur. Gözden geçirilen araştırmalar aile durumu, ailenin sosyo-ekonomik durumu, anne-babaların tutumu, anne-babaların farklı davranışları, evlilikle ilgili olumlu beklenti, aile etkileşimi, aile savunma mekanizmaları, ırk farklılıkları ve dini inançları ortaya konmuştur. Bunlara ek olarak kardeşin yaşı, cinsiyeti, doğum sırası ve aralığı, engelin türü ve derecesi, kardeş birliktelikleri, kardeş iletişimleri, kardeş çatışması, yardımcı ya da bakıcı rolündeki kardeş ve öğretmen rolü, kardeşler arasındaki durumları etkileyen değişkenler ortaya konmuştur.

Ross ve Cuskelly (2006, s. 77-86), araştırmalarında otizm spektrum bozukluğu olan çocukların kardeşlerinin uyum, kardeşlik sorunları ve başa çıkma stratejilerini incelemişlerdir. Normal gelişim gösteren kardeşlerin otizmli kardeşleriyle ilgili bir sorunla karşılaştıklarında savunma mekanizması olarak suçlamayı tercih etmedikleri belirtilmiştir. Araştırma sonuçları otizmli çocukların kardeşlerinin davranış sorunlarını geliştirme riskini arttırdığını göstermiştir. Bu sonuca katkıda bulunan faktörlerin bilinmediği ve genetik yatkınlık içerebileceği ifade edilmiştir.

Wilson ve arkadaşları (1989, Akt: Seltzer vd., 1991, s. 310-317) araştırmalarında normal gelişim gösteren kardeşlerin, engeli olan kardeşlerinin aileye ve kendilerine olumlu faydalarından bahsettikleri belirtilmişlerken. Normal gelişim gösteren kardeşlerin, engelli kardeşe sahip olma durumunun üzerlerindeki etkilerini ve ebeveynlerin onlara yönelik tutumlarını inceleyen araştırmalar engele sahip kardeşle birlikte büyümenin, normal gelişim gösteren kardeşlerin hayatlarında birçok yönden

değişime neden olduğunu uyum ve gelişimlerinde olumsuzluklar yaşamalarına sebep olabildiğini ortaya koymuştur. Ebeveynlerinin kendilerine olan davranışlarından ve engelle sahip olan kardeşlerine yakın davranmalarından rahatsızlık duyan kardeşlerin, daha karamsar ve daha stresli olduğu özgüvenlerinin daha az olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ebeveynlerin genellikle normal gelişim gösteren kardeşlerin daha çok fiziksel sağlıkları ile ilgilendiği ve bu kardeşlerin duygusal problemlerinin çoğunlukla fark edilmediği belirtilmiştir (McHale ve Gamble, 1987, s. 131-158; Bischoff ve Tingstrom 1991, s. 311-321; Carter, 2005, s. 49-61; Er, 2006, s. 165). Burke ve Montgomery' de (2001, s. 27-38) araştırmalarında engelli kardeşe sahip olan normal gelişim gösteren kardeşlerin destek ihtiyaçlarını araştırmışlardır. Normal gelişim gösteren kardeşler için destek gruplarının birçok noktadan ciddi faydalar sağladığı yadsınamaz bir gerçek olarak vurgulanmıştır.

Van Horn (1999, s.1-135), yaptığı araştırmada okul öncesi ve ilköğretim çağındaki işitme kayıplı ve işiten kardeşlerinin oyun sırasında diyalogları başlatmak, sürdürmek ve sona erdirmek için kullandıkları iletişimsel etkileşimin süreçlerini ve modellerini tanımlamayı amaçlamıştır. Araştırmaya iki normal işiten ve bir işitme kayıplı çocuğu olan bir aile katılmıştır. Normal işiten kardeşlerden biri yedi diğeri üç yaşındadır. Odak çocuk ise beş yaşında ve işitme kayıplıdır. Araştırma verileri beş ayda çocukların oyun zamanlarında ev ziyaretlerinde video kaydı alınarak toplanmıştır. Genel olarak, bu çalışmadan elde edilen bulgular, işitme kayıplı ve işiten kardeşlerin, gelişimsel olgunlaşmadan ve her birinin dil edinimi sürecinde maruz kaldıkları iletişim ortamından etkilendikleri şekilde iletişim kurduklarını göstermiştir. Ayrıca farklı dil seçenekleri kullanılarak yetiştirilen çocukların yetenekli ve etkin bir şekilde birbirleriyle iletişime geçebildiklerinin vurgusu yapılmıştır.

Foo (2002, s. 1-157) işçi sınıfı üç çocuklu Afro-Amerikan bir ailenin, kardeş ilişkilerini, ebeveynlerin ayrı ayrı her çocuk ile olan ilişkilerini, ebeveynlerin tüm çocukları ile olan ilişkilerini ve ailenin erken müdahale uzmanlarıyla olan ilişkilerini incelemiştir. Bu çalışma etkileşim dinamikleri hakkında zengin tanımlayıcı veriler sağlamak amacıyla nitel araştırma desenlerinden durum çalışması olarak desenlenmiştir. Çalışmaya katılan ailenin duyu sinirsel işitme kayıplı iki çocuğu ve bir işiten çocuğu vardır. Araştırmanın odak çocuk ileri derecede duyu sinirsel işitme kayıplıdır. Çocuklardan biri sekiz diğeri dört yaşında ve odak çocukta yirmi beş aylıktır. Araştırmacı verilerini sekiz aylık bir süre boyunca katılımcı gözlemci olarak toplamıştır. Gerçekleşen

etkileşimlerin video kaydı yapılmıştır. Ek olarak aileyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler aile ve profesyoneller arasındaki kültürel ve inanç yapıları, çocuğun gelişim beklentileri ve standartları, aile uzmanları arasındaki işbirliği ve profesyoneller arasında bulunan eksik veya hatalı bağlantıları ortaya koymuştur. Ayrıca çocuğun kendisinin aileye katılım sağlamak ve devam ettirmek için çok çeşitli iletişim stratejileri kullandığını göstermiş ve çocuğun iletişim becerileri ve dil gelişiminin, evdeki kültür düzeyinden ve sosyal deneyimlerden etkilendiğini ortaya koymuştur.

Tattersall ve Young (2003, s. 108-122), işiten kardeşlerle ilgili yaptıkları araştırmada işitme kayıplı bir kardeşe sahip olmanın işiten kardeş üzerindeki etkilerini keşfetmeyi amaçlamışlardır. Araştırmaya 18-60 yaş aralığında olan işitme kayıplı kardeşi olan 6 işiten birey katılmıştır. Araştırma verileri, işiten kardeşlerle geçmişe yönelik olarak bir işitme kayıplı kardeşe sahip olmakla ilgili, deneyimleri hakkında yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplanmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda profesyonel yaşam, kardeşinin işitme kaybının kabul edilmesi, kardeş iletişimi, işiten dünyada yaşam, kardeş ilişkileri ve diğerleri gibi altı temaya ulaşılmış ve edindikleri deneyimler bu başlıklar altında incelenmiştir. Araştırma işitme kayıplı bir kardeşe sahip olmanın işiten kardeş üzerinde çelişen duygular yaşattığını ortaya koymuştur. Ayrıca evde daha fazla sorumluluk almaları gerektiği, kardeşinin işitme kayıplı olduğunu kabul ettikleri ölçüde, akranlarıyla hiçbir farkının olmadığı, kardeşleriyle aralarındaki iletişimin hiçbir zorlukla karşılaşılmadan gerçekleştirildiği ve kardeşlerinin işitme kayıplı olmalarının neredeyse tamamen unutulduğunu ortaya koymuştur.

Yukarıda yer verilen araştırmalar özetle kardeş ilişkisinin ve etkileşiminin bireyin psikolojik, sosyal ve ruhsal gelişimi üzerinde çok fazla etkisi olduğunu vurgulamışlardır. Ailenin çocuğun ilk sosyalleştiği, toplumsal kuralları ve rolleri öğrendiği bağlam olduğu ifade edilmiştir. Paylaşmak, rekabet, birliktelik, akran etkileşimi, arkadaşlık ve birçok duygunun aile içinde öğrenildiği bir ilişki olduğu görülmektedir. Ancak farklı bir engeli olan kardeşe sahip olunduğunda normal gelişim gösteren kardeş için olumlu ve olumsuz durumlar ortaya çıkmaktadır. Daha fazla sorumluluk, ailenin beklentisinin artması, bazen ebeveyn bazen de öğretme rolüne geçme rol değişiklikleri kardeşlerin yaşadığı olumsuz durumları oluşturmaktadır. Farklılıklar saygı, daha hoşgörülü olma, sorumluluk bilinci, empati yeteneğinin daha çok gelişmesi gibi kardeşlerde olumlu durumlara sebep olduğu araştırma sonuçlarında ortaya konmuştur. Uluslararası alanyazına bakıldığında işitme kayıplı kardeş etkileşimlerini inceleyen araştırmaların nitel yöntemlerle desenlendiği

gözlemlenmiştir. Bu da işitme kayıplı kardeş ve normal işiten kardeş etkileşimlerinin doğal etkileşimlerinin ortaya konması açısından önemlidir. Kardeş araştırmalarına örnek oluşturması amacıyla ulusal alanyazındaki araştırmalara da aşağıda yer verilmiştir.

1.5.3. Kardeş etkileşimine ilişkin Türkiye’de yapılan araştırmalar

Yapılan alanyazın taramasında Türkiye’de işitme kayıplı çocuklarla veya normal gelişim gösteren kardeş etkileşimine yönelik yapılan çok sınırlı sayıda araştırmaya ulaşılmıştır. Bundan dolayı bu araştırmaya fikir vermesi ve örnek oluşturması amacıyla normal gelişim gösteren çocuklar ve diğer engel gruplarına dair kardeşlerin ilişkilerini ve etkileşimlerini inceleyen araştırmalar aşağıda sunulmuştur.

Küçüker (1997, s. 13-123), çalışmasında bilgi verici psikolojik danışmanlık programının zihinsel özürlü çocukların kardeşlerinin özüre ilişkin bilgi düzeyleri ve özürlü kardeşlerine yönelik tutumları üzerindeki etkilerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma örneklemini zihinsel engelli çocukların 13-15 yaşları arasındaki 32 kardeşi oluşturmuştur. Danışmanlık programına gönüllü olarak katılan kardeşler deney grubuna, farklı nedenlerle katılamayan kardeşler ise kontrol grubuna alınmıştır. Deney grubundaki kardeşlere haftada bir gün iki saat süren dokuz seanslık bir program uygulanmıştır. Araştırmanın sonunda bilgi verici danışmanlık programının kardeşlerin tutum ve davranışları üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu bulunmuştur.

Zoylan Onat (2005, s. 54-91), yaptığı araştırmada engelli kardeşi olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkilerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmaya otistik kardeşi olan 31, down sendromlu kardeşi olan 36 ve normal gelişim gösteren kardeşi olan 40 olmak üzere 107 kişi katılmıştır. Katılanların yaş aralığı 13-23’tür. Engelli kardeşi olmayan katılımcılar kontrol grubu olarak alınmıştır. Araştırma verileri Furman ve Buhrmester (1985)’in geliştirmiş olduğu Kardeş İlişkileri Anketi (Sibling Relationship Questionnaire) ve araştırmacı tarafından geliştirilen bir Bilgi Formu yoluyla toplanmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar engelli kardeşi olmayanların rekabet ve çatışma boyutlarında engelli kardeşi olan gruptan daha yüksek puan aldıkları gözlenmiştir. Kardeş ilişkilerinde sıcaklık/yakınlıkta farklılık gözlenmemiştir. Araştırmadan elde edilen diğer bir sonuç; çocukların *Kardeş İlişkileri Anketinden* aldıkları puanlar üzerinde, yaşlarının, aralarındaki yaş farklılıklarının, cinsiyetlerinin ve ailedeki çocuk sayısının herhangi bir etkisinin olmamasıdır.

Şahin ve Çiçek (2008, s. 101-118), araştırmalarında normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocukların kendilerini ve birbirlerini algılayışlarını incelemiştir. Araştırmaya rastgele örnekleme yöntemiyle 6 yaş gelişim özelliğini gösteren çocuklar seçilmiştir. Böylece araştırmaya 28 normal gelişim gösteren ve 28 engelli kız ve 28 normal gelişim gösteren ve 28 engelli erkek toplam 112 çocuk katılmıştır. Çocuklara araştırmacılar tarafından hazırlanmış anket formu uygulanmıştır. Araştırmacılar çocuklarla birebir görüşme yaparak cevapların kayıtlarını tutmuşlardır. Araştırma sonuçlarında çocuklar kardeşlerinin engelinin farkında olduklarından bahsetmiş ancak kardeşlerinin kendilerinden farklı olmadıklarını ifade etmişlerdir ve tanımlarda da kardeşleriyle benzerliklerini anlatmışlardır. Araştırma sonuçlarında engellilik tanımlarını çok iyi bilmedikleri ifade edilmiştir.

Aksoy ve Yıldırım (2008, s. 751-779), yaptıkları araştırmada farklı engel grubundan engelli kardeşe sahip çocukların kardeş ilişkileri ile kardeşlerini kabullenmeleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada çocukların engelli kardeşleri ile ilişkileri olumlu yönde değişkenlik gösterirken, engelli kardeşlerini kabullenmelerinde bu olumluluğun azaldığı görülmüştür. Uyguladıkları iki ölçekten alınan sonuçlar, kardeşlik ilişkilerinin yüksek ama kardeşlerini kabullenme puanlarının düşük olduğunu göstermiştir. Kardeşin engel derecesinin artmasının da kardeşlik ilişkisini olumsuz etkilediği gözlenmiştir. Kardeşin engelinin tanısı da ilişkilerini etkileyen faktörler arasında bulunmuştur.

Ertürk (2009, s. 49-114), normal gelişim gösteren çocukların kaynaştırma eğitimine katılan ve katılmayan zihinsel engelli kardeşlerine ilişkin yaşadıkları problemleri belirlemeyi, bu çocukların engelli kardeşleriyle olan ilişkilerini hem kendilerinin hem de annelerinin değerlendirmesi amacıyla nicel bir araştırma yapmıştır. Araştırmaya zihinsel engelli 30 çocuk ve normal gelişim gösteren kardeşleriyle anneleri olmak üzere 60 kişi katılmıştır. Karşılaştırma grubu olarak zihinsel engelli 30 çocuğun normal gelişim gösteren kardeşleriyle anneleri olmak üzere 60 kişi, toplam 120 kişi katılmıştır. Araştırmaya katılan çocukların yaş aralığı 9-18'dir. Veriler Kardeş Problemleri Anketi (KPA) ve Schaeffer Kardeş II Davranışı Değerlendirme Ölçeği'nin (ŞKDDÖ) kardeş ve anne formu kullanılarak toplanmıştır. Araştırma verilerinden, entegre eğitim alan kardeşlerin engelli kardeşleriyle daha az problem yaşadıkları ve cinsiyet faktörü açısından değerlendirdiklerinde engelli kardeşi erkek olanların kızlara göre daha az problem yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Normal kardeşin engelli kardeşten büyük olmasının da

ilişkide sorumluluğun artmasından dolayı, kardeşler arasındaki iletişimin bozulmasına yol açtığı gözlenmiştir.

Konuk ve Doğru (2012, s. 135-145), normal kardeşlere ve ebeveynlerine verilen Aile Eğitim Programı (AEP) ve Kardeş Eğitim Programının (KEP), engeli olan kardeşlere temel becerileri kazandırmadaki etkisini incelemek ve normal gelişim gösteren kardeşlerin, engelli kardeşlerine yönelik bilgilerini tespit etmek amacıyla nicel araştırma yapmışlardır. Çalışmaya Konya ilinde zihin engelli kardeşi bulunan 10-14 yaş aralığında 30 ilkokul öğrencisi katılmıştır. Veriler “Başarı Testi” ve “Başarı Ölçeği” kullanılarak toplanmıştır. Kardeşlere uygulanan Aile Eğitim Programı (AEP) ve Kardeş Eğitim Programı (KEP) eğlendirirken bilgilendirmeyi hedeflemiştir. Programların uygulanması sonucu kardeşlerin olumsuz duygularının olumlu yönde değiştiği saptanmıştır ve uygulanan programlar sonucunda kardeşlerin engelli kardeşlerine yönelik beceri, ilgi ve tutumlarında olumlu değişmelerin olduğu ve kardeşlerine daha faydalı oldukları saptanmıştır.

Kahraman ve Karadayı (2015, s. 390-408), yetersizliği olan kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşleriyle deneyimlerine ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla nitel araştırma yapmışlardır. Araştırmaya engelli kardeşi olan 9-15 yaş grubu normal gelişim gösteren 13 çocuk katılmıştır. Veriler nitel araştırma yönteminin veri toplama tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle toplanmıştır. Görüşmeler ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş her görüşme 10-20 dk. sürmüştür. Veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerde normal gelişim gösteren kardeşlerin önemli bir kısmının engelli kardeşinin durumu ile ilgili kendisine bir açıklama yapılmadığını, durumu kendilerinin farkettilerini belirtmişlerdir. Zaman geçtikçe engelli kardeşlerine yönelik tutumlarının değiştiği ve engelli kardeşe sahip olmaktan mutluluk duyduklarını ifade etmişlerdir. Araştırmadan elde edilen bulgulardan diğeri ise normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine karşı çevrelerindeki diğer insanların olumsuz bakış açısını vurgulamış olmalarıdır. Sonuç olarak, bu çalışma engelli kardeşi olan normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerini kabul ettikleri ve olumlu kardeş ilişkileri içinde olduklarını ortaya koymuştur.

Şen (1991), işitme kayıplı kardeşi olan çocuklarla yaptığı araştırmada, işitme kayıplı çocukların 12-17 yaş arasındaki normal kardeşlerinin psikolojik durumlarının, çeşitli etmenler karşısında farklılaşıp farklılaşmadığı, anne-babalarının kaygı düzeyi ile

aralarında bir fark olup olmadığı ve psikolojik durumları ile benlik kavramları arasında bir ilişkinin olup olmadığını incelemiştir. Araştırma grubunu oluşturan kardeşlere Çocuklar için Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği (Piers ve Haris, 1969), Kardeşler Kaygı ve Kaygı Kaynakları Ölçeği (Short form of the Qestionnaire on Resources and Stress for Siblings-Holroyd, 1987) ve hazırlamış olduğu bilgi fişi, anne-babalara ise Aile Duygu ve Düşüncelerini Anlama Ölçeği (Qestionnaire on Resources and Stres-Holroyd, 1974) uygulamıştır. Kardeşlerin psikolojik durumlarının cinsiyet, eğitim durumu, işitme engelli çocuğun cinsiyeti, büyük ya da küçük oluşu gibi değişkenlere göre farklılık göstermediği bulunmuştur. İşitme kayıplı kardeşi olan çocukların psikolojik durumları ile benlik kavramları arasında da anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (Şen, 1991, akt. Zoylan-Onat; 2005, s. 49-50).

1.6. Problem

Uluslararası alanyazın tarandığında anne-çocuk etkileşimine yeterince rastlanmasına rağmen kardeş etkileşimine yönelik araştırmalara az rastlandığı görülmüştür. Alanyazındaki uluslararası araştırmalardan yola çıkıldığında kardeş etkileşiminin doğasının, dinamiklerinin ve niteliğinin anlaşılması için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Horn (1999) ve Foo (2002) araştırmaları doğal ortamlarda kardeş ilişkileri ve etkileşimleri hakkında bilgi vermesine rağmen durumun ortaya daha açık bir şekilde konması amacıyla daha fazla nitel araştırmaya gereksinim olduğu açıktır. İşitme kayıplı bir çocuk normal işiten bir aileye katıldığında kardeş ilişkilerinin nasıl etkilendiğini doğal etkileşimlerde incelemek gereklidir. Ayrıca araştırma sonuçlarından kardeş etkileşimlerinin bireyin yaşamında çok önemli bir yere sahip olduğu ve gelişimine çok önemli katkılarının olduğunun farkına varılması açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

Türkiye’de ise normal işiten kardeş araştırmalarına yeterince rastlanamazken yukarıda yer verilen araştırmalar Ertürk (2009, s. 49-114), Aksoy ve Yıldırım (2008, s. 751-779), Zoylan Onat (2005, s. 54-91) diğer engel grupları ve onların normal gelişim gösteren kardeşleriyle yapılmış araştırmalardır. İşitme kayıplı kardeşi olan normal işiten kardeşlerin psikolojik durumlarını inceleyen bir araştırmaya (Şen, 1991, akt. Zoylan-Onat; 2005, s. 49-50) rastlanmıştır. Ancak Şen’in araştırması haricinde işitme kayıplı kardeş araştırmalarına ve kardeş etkileşimini inceleyen araştırmalara rastlanmamıştır.

1.7.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; işitme kayıplı bir çocuk ve işiten kardeşinin çeşitli bağlamlarda etkileşimlerini incelemektir. Bu doğrultuda, araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- 1) İşitme kayıplı çocuğun içinde bulunduğu ailenin özellikleri nelerdir?
- 2) İşitme kayıplı çocuk ve işiten kardeşinin etkileşimleri hangi bağlamlarda ve nasıl gerçekleşmiştir?
- 3) İşitme kayıplı çocuk ve işiten kardeşinin aralarında gerçekleşen etkileşimlerin türü nedir? Ve bu etkileşimler hangi sıklıkla gerçekleşmiştir?
- 4) İşitme kayıplı çocuğun ve işiten kardeşinin etkileşim başlatma ve sonlandırma stratejileri nelerdir?

1.8. Araştırmanın Önemi

Yukarıda yer verilen nicel ve nitel araştırmalar çeşitli yönlerden kardeş ilişkileri ve etkileşimlerini ele almıştır. Ancak işitme kayıplı kardeşe sahip normal işiten kardeş etkileşimlerini doğal bağlamlarında inceleyen araştırmalara hiç rastlanmamasından dolayı bu araştırma planlanmıştır. Bu nedenle, bu araştırmanın; işitme kayıplı bir çocuk ve işiten kardeşinin çeşitli bağlamlarda etkileşim becerileri hakkında elde edilecek veriler doğrultusunda alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmadan elde edilmiş olan bulguların ailelere, alan uzmanlarına ve eğitimcilere kardeş etkileşiminin bireyin yaşamında önemli bir yerinin olduğunun farkındalığını sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca yetersizliği olan bireylerin kardeşlerinin eğitimlerine katkı sağlayacağı ve destek figür olmalarının yanında toplanan verilerin sadece kendine has olmasına rağmen benzer durumlar içinde faydalı olacağı düşünülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. YÖNTEM

Bu çalışmada işitme kayıplı bir çocuk ve işiten kardeşinin çeşitli bağlamlarda etkileşimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, çalışma nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bu bölümünde; araştırma modeli, araştırmaya katılanlar, araştırmanın geçtiği ortam, verilerin toplanması ve analiz edilmesi süreçleri yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma amacı doğrultusunda işitme kayıplı bir çocuğun işiten kardeşiyle etkileşim becerilerinin derinlemesine incelenmesi gereğince durum çalışması (Case Study) olarak desenlenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 83).

Durum çalışması, bir ya da birkaç olayın, durumların, bireylerin, bağlamların veya oluşan süreçlerin ayrıntılarıyla araştırılarak, bu durumu etkileyen etmenlerin bütüncül bir bakış açısıyla incelenerek ilgili durumu nasıl ve ne yönde etkiledikleri üzerine yoğunlaşan nitel araştırma desendir (Yin, 1994, s. 3; Creswell, 2008, s. 476-477; Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.83).

Alanyazında durum çalışmaları amaçlarına, çalışılan duruma veya kullanılan veri toplama tekniklerine göre türlerine ayrılmıştır. Amaçlarına göre durum çalışmaları betimleme, açıklama ve değerlendirme olarak üçe ayrılmıştır. Betimleme durum çalışmalarında çalışılan durum ana hatlarıyla betimlenirken, açıklama amaçlı durum çalışmalarında, çalışılan durum açıklanmaktadır. Değerlendirme amaçlı durum çalışmalarında ise çalışılan olay betimlenip açıklandıktan sonra bir yargıya varılmaktadır (Gall, Gall ve Borg, 1999, s. 289-290).

Yin (1994, s. 38-39), durum çalışmalarını; keşfe dayalı durum çalışmaları, açıklayıcı durum çalışmaları ve betimsel durum çalışmaları olarak sınıflamıştır ve durum çalışması türlerini; bütüncül tek durum çalışması, iç içe geçmiş tek durum çalışması, bütüncül çoklu durum çalışması, iç içe geçmiş çoklu durum çalışması olarak dörde ayırmıştır. Yine Yin'e göre "Durum çalışması güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çerçevesi içinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların kesin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan görgül bir araştırma yöntemidir" (akt. Yıldırım ve Şimşek, 2006,

s. 277). Bogdan ve Biklen (2007, S. 60-75) ise durum çalışmalarını; organizasyonun geçmişini inceleyen durum çalışmaları, gözleme dayalı durum çalışmaları, yaşam hikâyesi durum çalışmaları, çok sahali durum çalışması, karşılaştırmalı durum çalışmaları olarak sınıflamışlardır.

Bu araştırma da ise, işitme kayıplı bir çocuk ve işiten kardeşinin çeşitli bağlamlarda etkileşim becerilerinin incelenmesi amaçlandığından içinde buldukları sosyal bağlamların bir bütün olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma bütüncül tek durum çalışması olarak desenlenmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2013, s. 326), bütüncül tek durum çalışmalarını araştırmada tek bir analiz birimi bulunması halinde kullanılan durum çalışması deseni olarak açıklamışlardır.

2.2. Araştırmaya Katılanların Belirlenmesi

2.2.1. Araştırma için ailenin ve kardeşlerin bulunması

Araştırma konusunun belirlenmesinden ve etik kurul izni alınmasından sonra araştırmanın amacının gerçekleştirilebileceği aile bulmak için araştırılmaya başlanmıştır. Tez danışmanı vasıtasıyla katılımcı aile bulunmuştur. Katılımcılar işitme kayıplı çocuk ve işiten kardeşinin etkileşimlerinin daha iyi açıklanması ve incelenmesi amacıyla amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Araştırmalarda amaçlı örnekleme yöntemi pek çok durumda, olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında yararlı olmakta ve zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir (Yıldırım ve Şimşek 2013, s. 135). Amaçlı örneklemenin mantığı ve gücü derinlikli çalışmalar için bilgi açısından zengin durumlar seçilmesini sağlar. Bilgi açısından zengin durumlar araştırma amacı için önem taşıyan konular hakkında araştırmacının büyük miktarda bilgi edineceği durumlardır (Patton,2002, s. 46). Aile ortamının ve kardeş ilişkilerinin niteliğinin kardeş etkileşimine olan etkisi göz önünde tutularak işitme kayıplı bir çocuk ve işiten kardeşinin olduğu aile katılımcı olarak belirlenmiştir.

Ailenin belirlenmesinin ardından işitme kayıplı çocuğun gittiği kurumla irtibata geçilerek ailenin iletişim bilgileri istenmiştir. Kuruma irtibat numarası bırakılarak ailenin kabul etmesi durumunda haber beklendiği ifade edilmiştir. Kurumdan çocukların annesinin görüşmeyi kabul ettiğine ve telefon numarasının araştırmacıya verilmesinde hiçbir sakınca olmadığına dair 2.06.2017 günü telefon gelmiş ve annenin numarası araştırmacıya verilmiştir. Anne ilk kez telefonla aranmış ve öncelikle görüşmeyi kabul

ettiği için teşekkür edilmiştir. Ardından araştırmacı kısaca kendini tanıtmış ve araştırmasıyla ilgili onunla uygun bir zamanda görüşmeyi talep etmiştir. Anne uygun gün olarak 6.06.2017 Salı gününü belirtmiş ve görüşme kararlaştırılmıştır (02.06.2017 Araştırmacı günlüğü).

Belirlenen günde öncelikle ses kaydı için izin alınarak anne ile görüşme yapılmıştır. Araştırmacı kendisini tanıtmış araştırmanın amacını işitme kayıplı çocuk ve kardeşinin etkileşim videolarını çekmek istediğini söylemiştir. Bu görüşmenin ardından anne araştırmaya katılmayı kabul etmiştir. Ayrıca anneye ailenin evinde gözlem yapılacağı ve video kaydı alınması gerektiği anlatılmıştır. Anne kabul ettiğini ve sorun olmayacağını belirtmiştir.

2.3. Araştırmaya Katılanlar

2.3.1 Araştırmaya katılan aile

Ebeveynler çocuklarının (işitme kayıplı çocuk ve işiten kardeşinin) araştırmaya katılmalarına yazılı olarak izin vermişlerdir. Araştırmaya katılan aile araştırmada gerçek isimlerinin kullanılmasında hiçbir sakınca görmediklerini ifade etmelerine rağmen etik açıdan sonrasında herhangi bir zarar görmemeleri amacıyla araştırmada gerçek isimleri kullanılmamıştır. Araştırmaya katılan aile üyelerinin kendi isimleri araştırma etiği ve gizlilik ilkesi gereğince değiştirilip farklı isimler kullanılmıştır (Johnson ve Christensen, 2014, s. 116). Buna göre; anneye Filiz Çınar, babaya Engin Çınar, işitme kayıplı çocuğa Erdem ve işiten kardeşe Ersan isimleri verilmiştir.

Çınar ailesi anne, baba ve iki çocuktan oluşan çekirdek bir ailedir. Aile Eskişehir ilinde ikamet etmektedir. Ailenin büyük çocuğu Erdem işitme kayıplı olup araştırma sırasında ana sınıfı öğrenciydi Ailenin küçük çocuğu olan normal işiten Ersan abisiyle birlikte aynı özel okul öncesi kurumuna devam etmekteydi. Çocukların anne ve babaları aynı devlet kurumunda memur olarak çalışmaktaydılar.

2.3.1.1. Baba: Engin Bey

Baba Engin Bey 42 yaşında olup, Karabük'te doğup büyümüştür. İş için Eskişehir'e gelip yerleşmiştir ve daha sonra eşi Filiz Hanımla tanışmıştır. Halen Eskişehir'e geldiğinden beri çalıştığı kurumda memur olarak çalışmaktadır. Engin Bey'in evin içinde yemek yapmak, ufak tefek ev işlerine yardım etmek ve çocukların bakımında banyo yaptırmak derslerine yardım etmek gibi rolleri vardır. Bu sebeple araştırma

sürecine aktif olarak katılmış ve araştırmacıya çocukların video çekimlerinde yardımcı olmuştur. Araştırmacı Engin Bey ile çocuklar hakkında konuşmuşlardır. Engin Bey Erdem ve Ersan'ın birlikte oynadıklarından son dönemde Ersan'ın abisine biraz saldırdığından Erdem 'in kendini çok koruyamadığından bahsetmiştir. Erdem'e de biraz kendini koruması yönünde bir şeyler öğretmeye çalıştığını anlatmıştır. Fakat genel olarak çocukların hep birlikte oynadıklarından bahsetmiştir.

2.3.1.2. Anne: Filiz Hanım

Anne Filiz Hanım 38 yaşında olup Fethiye'de doğup büyümüştür. Eskişehir'e iş için gelmiş ve Engin Bey ile işyerinde tanışarak evlenmişlerdir. O zamandan beri Eskişehir'de yaşamaktadırlar. İki çocuğunu da Eskişehir'de dünyaya getirmiştir. Filiz Hanım Erdem'in işitme kaybının “*çok şok*” yarattığından ve işitme kaybı şüphesini ilk duyduklarında bir türlü kabul edemediğinden bahsetmiştir. Yapılan birçok test sonucunda durumu kabul ettiği ve bunu en iyi şekilde değerlendirmesi gerektiğini düşündüğünü anlatmıştır. Sonrasında Ersan'ın doğumuna karar verdiklerinde ikinci çocuğun da işitme kayıplı olabileceğini öğrenmelerine rağmen bu riski alıp Erdem'in bir kardeşi olmasına karar verdiklerini anlatmıştır (görüşme kaydı, 6.06.2017).

Araştırma sırasındaki gözlemlere göre ebeveynler hafta içi günlerde çocukları devam ettikleri bir özel okul öncesi kurumundan aldıktan sonra yemeği kimin yaptığına bağlı olarak çocuklarla sırayla ilgilenmekteydiler. Filiz Hanım hafta içi günlerde genelde evde vakit geçirdiklerini ve hafta sonlarını da yine aile hep birlikte genelde evde dinlenerek geçirdiklerini ve çok fazla dışarı çıkmadıklarını ifade etmiştir. Araştırma süresince araştırmacıya güler yüzlü ve samimi davranarak yardımcı olmaya çalışmıştır.

Araştırmacı yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerde Filiz Hanım'a çocukların etkileşimlerini sormuştur. Filiz Hanım “*Birlikte oynuyorlar genelde ben bazen Ersan'a kızıyorum ama Erdem kıyamıyor kardeşine geliyor ağlama ağlama diyor kardeşinin yüzün seviyor*” şeklinde anlatmıştır. Çocukların her şeyi birlikte yaptıklarından evde oldukları zamanlarda hep yan yana vakit geçirdiklerinden bahsetmiştir.

2.3.1.3. İşitme kayıplı büyük kardeş: Erdem

Ailenin ilk çocuğu Erdem doğuştan işitme kayıplıdır. Araştırma sürecinde Erdem altı yaş bir aylık olup üç yıldır normal işiten çocuklarla beraber özel bir okul öncesi kurumuna devam etmiştir. Filiz Hanım ve Engin Bey hafta içi sabahları çocukları okula

bırakıp işe geçiyorlardır. Erdem ve normal işiten kardeşi Ersan günün büyük bir bölümünü devam ettikleri kurumda geçiriyorlardır. Aile araştırma verilerinin toplandığı sürede Erdem'in okula başlama sürecinin hazırlıkları içerisindeydiler. Erdem 2017 yılının güz döneminde Eskişehir'de bir devlet okulunda birinci sınıfa başlamıştır. Bütünleştirme programında yer almıştır.

2.3.1.3.1. Tıbbi özgeçmiş ve işitmesi ile ilgili bilgiler

Erdem 7.01.2011 tarihinde Eskişehir'de doğmuştur. Annesi Erdem'in hastanede ilk yirmi dört saat içinde yapılan tarama "*testini geçemediğini*" ve bir hafta sonra Erdem'i "*yıkayıp tekrar getirin*" dediğini anlatmıştır (12.06.2017, yarı yapılandırılmış görüşme). Bir hafta sonra tekrar hastaneye götördüklerinden ve tarama testlerinin tekrarlandığından bahsetmiştir. Filiz Hanım birçok farklı hastanede yapılan testten sonra yedinci testinin bir üniversiteye bağlı işitme kayıplı çocuklar için eğitim veren bir kurumda yapıldığını anlatmıştır ve Erdem'in sağ kulağında işitme kaybının ortalama 90 dB. üzerinde olduğunu anımsadığını, sol kulağında neredeyse hiç işitme kalıntısı olmadığını söylemiştir. Tanılanmasının ardından Erdem'in iki kulağı hemen cihazlandırılmıştır ve üniversiteye bağlı işitme kayıplı çocuklar için eğitim veren kurumda aile eğitimlerine başlamışlardır. Aile eğitimleri merkezde çalışan uzmanlar tarafından ayda bir defa önceden planlanan zamanlarda yapılmıştır.

Yapılan görüşmede Filiz Hanım, Erdem'in sol kulağındaki kaybın daha fazla olduğundan ve bundan dolayı sol kulağına koklear implant yaptırdıklarından söz etmiştir. Diğer kulağınaysa implant yaptırmadıklarını "*teknolojinin geliştiğini başka bir şeyin ortaya çıkabileceği ve bu yüzden geri dönüş olmayan ikinci bir operasyon*" yaptırmadıklarından bahsetmiştir. Erdem'in eğitimine iki buçuk aylıkken bu kurumda başlamışlar. Bu kuruma devam ederken bir yandan Eskişehir'de özel bir rehabilitasyon kurumuna da başlamışlardır. Erdem'in üniversiteye bağlı işitme kayıplı çocuklara eğitim veren bu kurumda okul öncesi eğitimine başlaması kurumun uzmanları tarafından uygun bulunmamıştır. Bu sebeple Erdem üç yaşına geldiğinde Eskişehir'de özel bir okul öncesi kurumuna başlamıştır. Oraya devam ederken eş zamanlı olarak özel bir rehabilitasyon kurumuna da devam etmiştir.

Filiz Hanım' dan Erdem'in son odyogramı istenmiştir. Filiz Hanım Erdem'in cihazlı eşikler testinin sonuçlarını işitme kayıplı çocuklara eğitim veren üniversiteye bağlı kurumda yapılan testlerden sonra araştırmacıya vermiştir. Bu kurumdan "*Erdem'in*

işitmesinin çok iyi olduğu işitmesiyle ilgili hiçbir sıkıntının olmadığı” ifade edildiğini araştırmacıya anlatmıştır. Erdem’in cihazlı eşikler testinin sonuçları Ek-1’de yer almaktadır.

2.3.1.3.2. Dil / sözel iletişim bilgileri

Filiz Hanım Erdem’in dil gelişiminden de bahsetmiştir. Erdem’in bu kursta okul öncesi eğitimine başlamadığı özel okul öncesi kuruma başladığı süreçte yaşadıklarını *“Kursa başladığında hiçbir kelimesi yoktu. Hatta anne baba demekten bile şeydi. Biz bekliyoduk böyle. Ih ih deyince anne anne. Bizim için çok uzun sürelerdi.”* şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca *“Çok uzun süre bekledikten sonra insan sevinemiyor bile artık”* diye eklemiştir (Yarı yapılandırılmış görüşme 12.06.2017).

Filiz Hanım, Erdem’in şu anki ifade edici dil becerilerini *“Şimdi iki kelimelik cümlelere geçtik. Ersan gel anne gel diyo. Bak diyo harika diyo süper diyo. Bu şeyleri söyleyebiliyor artık”* şeklinde ifade etmiştir. Araştırmacı Erdem’in onlarla İletişimini sorduğunda anne Erdem’in *“çok sosyal”* bir çocuk olduğunu ama ifade edici dilde hala sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmiştir. Erdem’in öğretmeniyle yapılan bir görüşme araştırmasında bazı bilgiler elde edilmiştir (Uzuner ve Atlar, 2017). Öğretmeni Erdem’in iki sözcüklü basit cümlelerle kendisini ifade ettiğini söylemiştir. Hikâyenin resimlerine bakmayı sevdiğini söylemiş ve sesleri çıkarmakta ve ilk harfine göre nesnelere bulmakta zorlandığından bahsetmiştir.

Erdem araştırma süresince sadece sol kulağında implantını takmıştır. Sağ kulağındaki cihazını kullanmamıştır. Filiz Hanım bunun nedenini Erdem’in kulak kalıbından rahatsız olması ve üstelik o kulağında hiç işitme olmamasından kaynaklandığı için takmak istemediğini ifade etmiştir.

Araştırma süresince araştırmacı tarafından Erdem’in dil ve sözel iletişiminde yönelik olarak elli yüz arası kelimeye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Erdem araştırma süresince bazen tek ve bazen de iki sözcük kullanmıştır. *“Anne, baba, harika, çok güzel, anne gel, baba bak”* gibi sözcükleri çok sık kullandığı araştırmacı tarafından gözlenmiştir. Araştırma sürecinde yeni kelimeler öğrenmeye başladığı fark edilmiştir. *“Dondurma, hoşgeldin”* gibi kelimeler ifade edilmiştir. Erdem söylenen üç kelime cümleleri anlamaktadır. Bazen de Erdem basit iki sözcüğü yan yana getirerek isteklerini anlatmıştır. *“Çay, su”* istediğini annesine göstererek ve ifade ederek anlatmıştır. Erdem’in en çok kullandığı kelime *“anne”* olmuştur. Gözlemler sonucunda anneyi çoğu

zaman bir şey istediğini anlatmak içinde kullandığı görülmüştür. Araştırmada Erdem'in sınırlı ifade edici dile sahip olduğu ve alıcı dilde de her söyleneni anlamlandıramadığı araştırmacı tarafından gözlemlenmiştir.

2.3.1.4. Normal işiten küçük kardeş: Ersan

Ailenin küçük çocuğu olan Ersan 13.05.2014'te Eskişehir'de doğmuştur. Araştırma sırasında üç yaş iki aylıktı. Abisiyle aralarında tam üç yıl vardır. Ersan'a da doğar doğmaz yeni doğan işitme taraması yapılmış ama herhangi bir işitme kaybı saptanmamıştır. Ersan normal gelişim özelliklerini göstermektedir ve herhangi bir yetersizliğe sahip değildir. Özel okul öncesi kuruma başlayana kadar komşuları olan bir bayan ona bakmıştır. Araştırmacının gözlemlerine göre, bayanın bakıcı gibi değil aileyle ve çocuklarla yakın bir ilişkisi vardır. Ersan on altı aylıkken o da abisiyle aynı özel bir okul öncesi kurumuna başlamıştır. Ersan'ın dil gelişimi 4-5 kelimelik cümleler kurabildiği, konuşmalarında ufak harf hataları haricinde anlaşılabilirliğe sahip olduğu yaklaşık 1000-1200 kelime daarcığına sahip olduğu gözlenmiştir. Ne, neden kim gibi soruları sorduğu araştırma sürecinde araştırmacı tarafından gözlenmiştir. Araştırma sürecinde abisiyle aynı okul öncesi kurumuna farklı sınıflarda devam ediyorlardı.

2.3.1.5. Erdem ve Ersan'ın tipik bir günü

Filiz Hanım her sabah Ersan ve Erdem'i hafta içi sabah sekiz buçuktan akşam altıya kadar gittikleri özel okula bıraktıklarını sonra eşiyile birlikte işe geçtiklerini ve iş çıkışı Ersan ve Erdem'i altı-altı buçuk gibi aldıktan sonra eve geçtiklerini anlatmıştır. Filiz Hanım havanın güzel olduğu zamanlarda apartmanın önündeki boş alanda çocukları bisiklete bindirdiklerini anlatmıştır. Havanın kötü olduğu zamanlarda çocukları aşağıya indirmedikleri günlerde çocukların salonda bazen birlikte bazen ayrı ayrı veya babalarıyla oynadıklarını anlatmıştır.

Filiz Hanım hep birlikte yemek yedikten sonra çocuklarla bazen hep birlikte bazen de sadece babalarının oynadığını söylemiştir. Bu oyunlardan sonra çocukların yatmaya hazırlanıp uyduklarını söylemiştir. Tipik bir günleri hafta içi genellikle böyle geçtiğinden misafir gelmediyse akşamlarını böyle geçirdiklerinden bahsetmiştir. Hafta sonlarında Filiz Hanım biraz daha geç kalktıklarını kahvaltı ettikten sonra genelde evde birlikte vakit geçirdiklerini bazen dışarı çıktıklarını anlatmıştır. Filiz Hanım dışarı

çıktıkları zamanlarda ise ailecek bazen parka gittiklerini, dışarda birlikte yemek yediklerini bazen de çarşıya alışverişe gittiklerini anlatmıştır.

Tablo 2.1. Erdem ve Ersan'ın Haftalık Rutinlerinin Tablosu

Saat	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi	Pazar
07.30	Kalkış	Kalkış	Kalkış	Kalkış	Kalkış	Kalkış	Kalkış
08.00	Giyinme ve evden çıkma	Giyinme ve evden çıkma	Giyinme ve evden çıkma	Giyinme ve evden çıkma	Giyinme ve evden çıkma	Televizyon izleme	Televizyon izleme
08.30	Okula giriş	Okula giriş	Okula giriş	Okula giriş	Okula giriş	Televizyon izleme	Televizyon izleme
09.00 - 12.00	Okulda faaliyetler	Okulda faaliyetler	Okulda faaliyetler	Okulda faaliyetler	Okulda faaliyetler	Kahvaltı-oyun	Kahvaltı-oyun
12.00 - 13.30	Öğlen yemeği	Öğlen yemeği	Öğlen yemeği	Öğlen yemeği	Öğlen yemeği	Aktivite-çizgi film	Aktivite-çizgi film
13.30 - 18.00	Okulda zaman	Okulda zaman	Okulda zaman	Okulda zaman	Okulda zaman	Evde vakit geçirme	Evde vakit geçirme
18.30	Eve geliş	Eve geliş	Eve geliş	Eve geliş	Eve geliş	Akşam yemeği	Akşam yemeği
19.00 - 21.30	Birlikte vakit geçirme	Birlikte vakit geçirme	Birlikte vakit geçirme	Birlikte vakit geçirme	Birlikte vakit geçirme	Birlikte vakit geçirme	Birlikte vakit geçirme
21.30 - 21.45	Yatmaya hazırlık ve uyku	Yatmaya hazırlık ve uyku	Yatmaya hazırlık ve uyku	Yatmaya hazırlık ve uyku	Yatmaya hazırlık ve uyku	Yatmaya hazırlık ve uyku	Yatmaya hazırlık ve uyku

2.4. Araştırmacılar

Araştırmacı: Merve Kaymaz; 2013 yılında, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, İşitme Engelliler Öğretmenliği Programı'ndan lisans derecesini almıştır. 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, İşitme Engellilerin Eğitimi Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. Görevine Anadolu Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, İşitme Engelliler Öğretmenliği Anabilim Dalı'nda devam eden araştırmacı, işitme

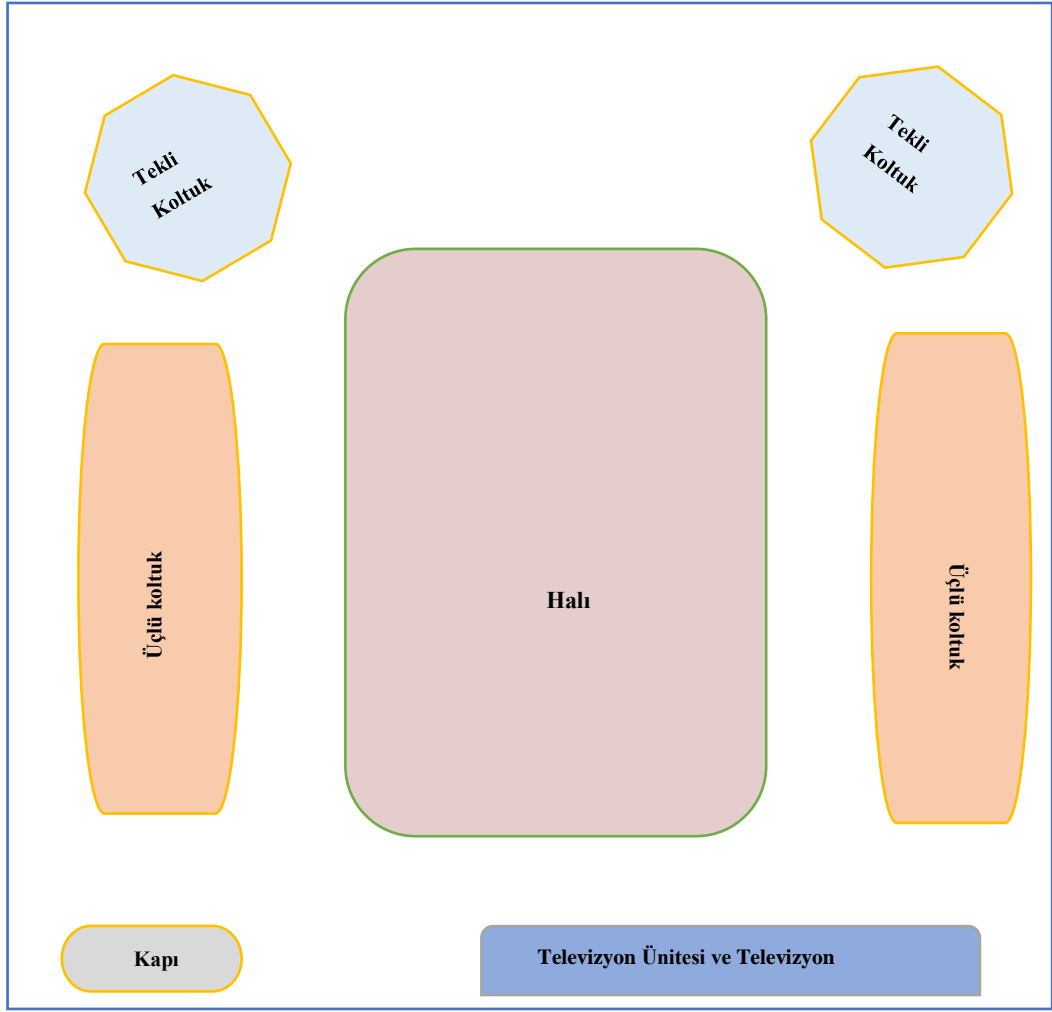
engelliler öğretmenliği programında yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Yüksek lisans eğitimi gereğince; Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Bilim Etiği, Nitel Araştırma Yöntemleri, İşitme Engelli Çocukların ve Normal Çocukların Dil Gelişimi Kuramları, İşitme Engelli Çocukların Eğitiminde İletişim Yaklaşımları, İşitme Engelli Çocuklar İçin Öğretme Öğrenme Modelleri ve Öğretme Stratejileri, İşitme Engelli Çocuklarda Okuma Yazmanın Geliştirilmesi, İşitme Engelli Çocuklarda Okuma Yazma Becerilerini Değerlendirme, İşitme Engellilerde Aile Eğitiminde Çağdaş Yaklaşımlar derslerini almıştır.

Danışman: Prof. Dr. Yıldız Uzuner, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, İşitme Engelliler Öğretmenliği Anabilim Dalı'nda öğretim üyesidir. İşitme engelli bireylerin eğitimi ve nitel araştırma yöntemleri alanlarında uzman olan Yıldız Uzuner, otuz üç yıllık tecrübeye sahiptir. Danışman araştırmanın her aşamasında araştırmacıyla eş güdümlü hareket etmiş tüm veri toplama sürecinde sürekli iletişim kurmuştur. Araştırmacı tarafından gönderilen her maili en kısa sürede cevaplayarak geri bildirim sağlamış ve araştırmacıyla birlikte uyumlu ilerlemiştir. Bütün bu süreçte her an ulaşılabilir olarak destek vermiş ve tüm sürece rehberlik sağlamıştır.

2.5. Araştırma Ortamı

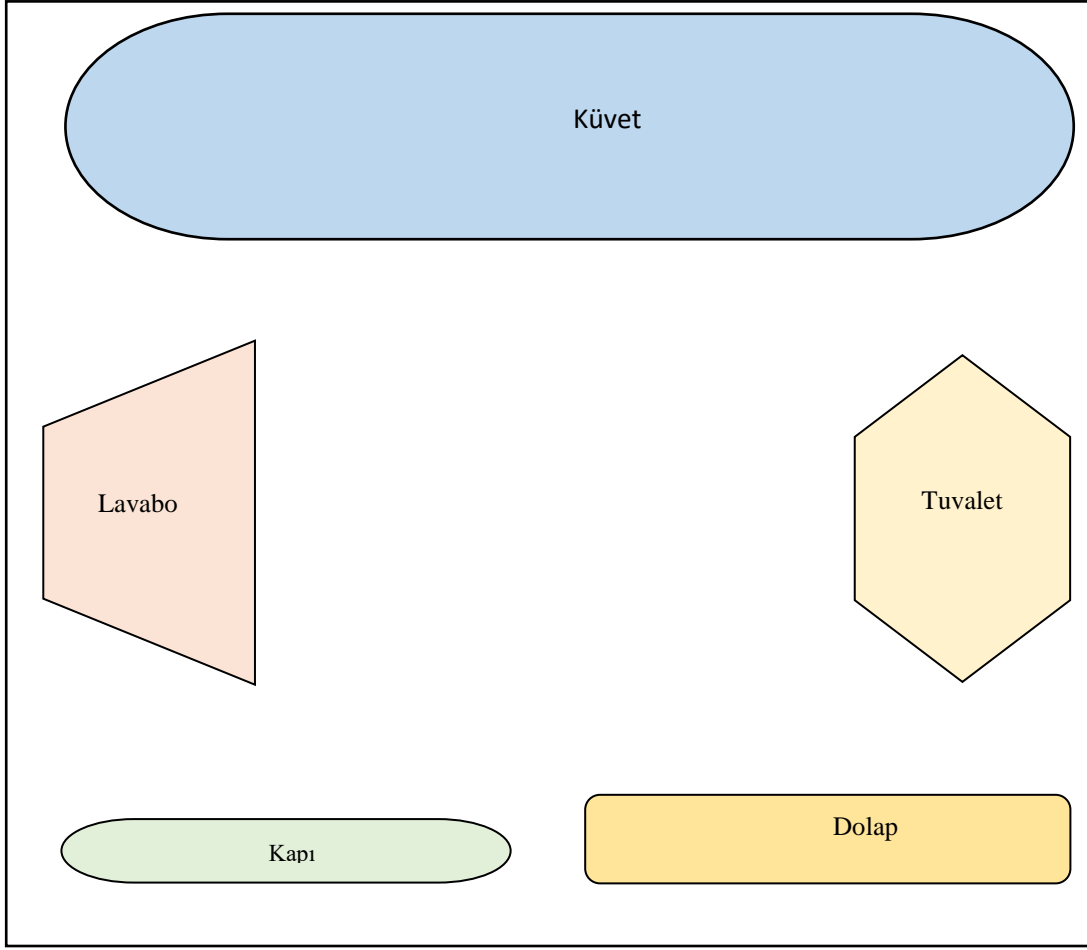
Aile Eskişehir'in merkezinde iki bloğun yan yana olduğu bir sitede oturmaktadır. Ev kendilerine aittir ve uzun bir süredir aynı evde oturmaktadırlar. Evleri iki oda, bir salon banyo, tuvalet ve mutfaktan oluşmaktadır.

Evin girişinden itibaren sağ tarafta salon bulunmaktadır. Onun yanında mutfak ve salonun tam karşı koridorunda odalar ve banyo bulunmaktadır. Çocukların odası ve yatak odası yan yanadır. Salona girildiğinde kapının sağında televizyon ünitesi ve üzerinde televizyon bulunmaktadır. Odada girişin tam karşısında büyük pencereler ve pencerenin önünde iki tek koltuk çaprazlama şekilde koyulmuştur. Tekli koltukların yanlarında iki büyük üçlü koltuk karşılıklı olarak durmaktadır. Ortaya büyük bir halı yerleştirilmiştir. Salon ferah ve aydınlık bir görünüme sahiptir. Çocuklar çoğunlukla salonda birlikte vakit geçirmektedirler. Oyuncakları televizyon ünitesinin sol tarafındaki çekmecede yer almaktadır. Kendi odalarına sadece uyumak ve giyinmek için kullanmaktadırlar.



Şekil 2.1. Salonun krokisi

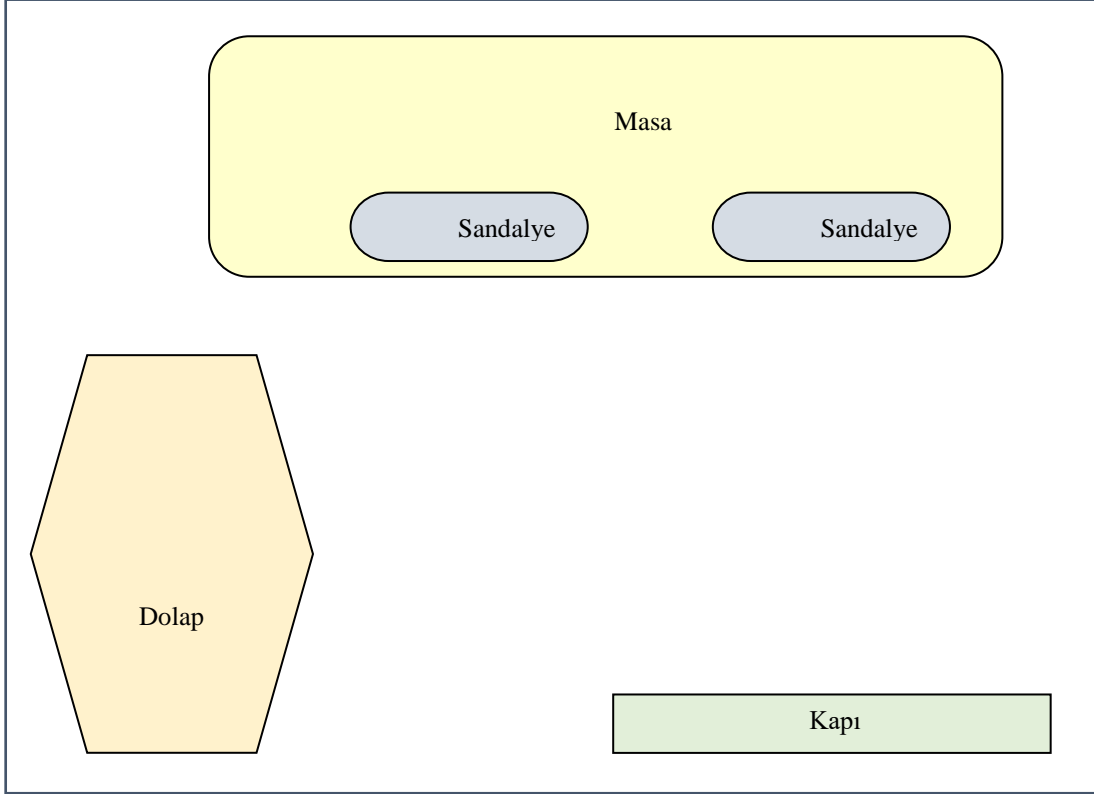
Banyo: Aile üyeleri zamanlarının büyük bir kısmını mutfakta ya da salonda geçirmektedir. Bu bölümde kardeşlerin etkileşimleri evin farklı kısımlarında kayıt edildiği için salonun, banyonun ve balkonun krokilerine yer verilmiştir. Eve girdikten sonra küçük bir koridorun karşısında mutfak onun yanında misafir tuvaleti ve onun yanında banyo yer almaktadır. Banyoya girişte tam karşıda küvet ve üzerinde duşakabin yer almaktadır. Çeşme küvetin içerisinde sağ tarafta kalmaktadır. Sol taraftaki duvara şampuanlar ve banyo liflerinin yer aldığı raf yerleştirilmiştir. Kapıdan hemen girişte sağda banyo dolabı yer almaktadır. Onun bir adım önüne tuvalet yerleştirilmiştir. Tuvaletin tam karşısında lavabo yer almaktadır. Filiz Hanımın bildirdiğine göre çocuklar banyoyu birlikte küvette yapmaktadırlar. Ebeveynlerin çocuklar banyo yapmadan önce küvetin içinde suyla biraz oynamalarına izin verdikleri öğrenilmiştir.



Şekil 2.2. Banyonun krokisi

Balkon: Çocukların birlikte vakit geçirdikleri diğer alan ise çocukların odasında bulunan balkondur. Filiz Hanım yapılan görüşmelerde evin içinde hamur parçaları olmaması için hamuru balkondaki masada oynadıklarını söylemiştir. Ayrıca evin içini kirletebilecek sulu boya vb. etkinlikleri ve diğer oyunları da balkonda ki masada oynadıklarını ifade etmiştir. Çocukların odasının kapısının tam karşısında balkon kapısı yer almaktadır. Çocukların odasında girişte sol tarafta bir yatak onun tam paralelindeki duvarın dibinde de diğer yatak yer almaktadır. Kapıdan girişte hemen bir adım önüne çocukların elbise dolabı yerleştirilmiştir. Dolabı bir iki adım geçince balkon kapısına gelmektedir. Balkon kapısından çıkınca tam karşıda bir tane masa durmaktadır. Masanın üzerine bir saksı yerleştirilmiştir. Masanın önünde iki tane sandalye yan yan durmaktadır. Balkonun bütün kenarları camlarla kapatılmıştır. Engin Bey çocuk kilidini her zaman kapalı tuttuklarını ifade etmiştir. Balkonun önü ferah ve aydınlıktır. Çocuklar

hava güzel olduğunda, bu balkondaki masada oyun oynamakta ve etkinliklerini yapmaktadırlar.



Şekil 2.3. Balkon Krokisi

2.6. Araştırmacının Rolü

Araştırmacı bu çalışmada katılımcı gözlemci rolü üstlenmiştir. Bununla birlikte katılımcı gözlemci tanımı anlam olarak çelişkiler içerdiğinden sıkıntılı durumlar oluşabilmektedir. Çünkü ifade hem meşgul ol, hem mesafeli dur, hem süreç içerisinde yer al, hem bağ kurma anlamlarını içerdiği için kendi kendisiyle çelişmektedir (Tedlock, 2000, s. 465). Bu konunun bu denli önemli olması bir grubun ortamına katılım ve ilişki bağı artıkça o ortama olan objektif bakış açısının kaybolma riski olmasıdır. Aynı zamanda da o grubun ve ortamın ne kadar üyesi olunursa o kadar çok ve doğru şey öğrenme olanağı da artar. İster başka bir ülkede ister bir köyde isterse kendi memleketinde bir okulda, evde herhangi bir yerde olunsun, katılımcı gözlem “güvenilir kişi” statüsü kazanılmasını sağlar (Glesne, 2015, s. 85). Bu nedenle önemli olan bir nokta ve araştırmacı tarafından çizginin çok net çekilmesi iyi ayarlanması gerekmektedir.

Katılımcı gözlem araştırmacının günlük etkinlikler, ritüeller, etkileşimler ve grup üyelerinin yazılı olmayan rutinleri ve kültürlerinde yer almasıdır (DeWalt, 2002 akt. Baş-Yılmaz, 2009, s.45). Sencer ve Sencer (1978), katılımcı gözlemi “gözlemcinin, standart bir gözlem aracı kullanmadığı gibi, gözlem konusu yaptığı olaya doğrudan doğruya katılarak gözlemde bulunmasıdır” olarak tanımlamaktadırlar (akt. Ersoy, 1999, s. 231).

Araştırmacı araştırma süresince katılımcı gözlemci pozisyonunda ortama giriş yapmış ve ailenin başta işitme kayıplı kardeşe ve kendileri için yönlendirme beklentilerine yönelik gerekli açıklamaları yapmıştır. Alanyazında; araştırmacının tamamen ortamdaki biri olmasının ya da sadece araştırmacı olarak kalmasının da olumsuz sonuçları olabileceği belirtilmektedir. Araştırmacı amaçlarını unutmadan ve kendisini sürecin içerisinden kaybetmeden uyanık olması gerekliliği vurgulanmaktadır (Glesne, 2015, s. 124-132). Katılımcı bir gözlemci rolüne sahip araştırmacının kendi varsayımlarını ve önyargılarını araştırma sürecinde elde edilen bilgilerden ayrı tutabilmesi önemlidir (Yıldırım ve şimşek, 2013, s. 96).

Nitel araştırmalarda araştırılan durum veya ortam içinde buldukları şartlarda araştırılmalıdır. Nitel araştırma doğal ortamda gerçekleşen insan davranışlarını anlamaya çalıştığı için araştırma amacıyla ortam ya da durum manipüle edildiğinde insanlar doğal davranışlarını sergilemez ve gerçekleri yansıtmaz (Yıldırım, 1999, s. 11). Doğal ortamın deneysel ortamdaki ayrıldığı nokta da olayların doğal bağlamında gerçekleşmesidir. Bu sebeple araştırmacı araştırma süresince ortamda hiçbir müdahale ve değiştirmede bulunamayacağını açıklayarak araştırma sürecinin bitmesinin ardından adil paylaşım gereği de göz önüne alınarak aileye istenilen yardımın ve önerilerin verileceği konusunda güvence vermiştir. Bu kapsamda araştırma esnasında araştırmacı ortamda sadece bulunmuş gerekli gözlemlerini yapmış, video kayıtlarını almış ve notlarını alarak katılımcı gözlemci tavrını sergilemiştir. Aile yeleri araştırmacıya iki türlü rol belirlemiştir. Anne baba ona “*hocam*” diye hitap ederken araştırmacı ailenin evine gittiğinde çocuklara evlerine gelen “*abla*” olarak tanıtılmıştır.

Glazer (1982, s. 50) *karşılıklılığı* “iyiliklerin ve yükümlülüklerin karşılıklı değişimi, ortak bir kimlik oluşturmak ve topluluk olma duygusu geliştirmek” olarak tanımlamıştır. Araştırma sürecinde araştırmacılar aileye ve şartlara uygun olarak birçok yolla karşılıklılığın gereğini yerine getirebilirler (Glesne, 2015, s. 244). Bu sebeple araştırmacı aileyle belirlenen onlara uygun olan her hafta pazar günü bir araya gelmeye devam etmiştir. Her Pazar Erdem’e okuma- yazmaya hazırlık ve dil gelişimi için

etkinlikler hazırlamış ve birlikte çalışmıştır. Aileye hikâye kitapları önermiş ve hazırladığı materyalleri bırakarak daha sonra birlikte tekrar bakmalarını önermiştir. Bu destek Erdem'in birinci sınıf eğitim süresince devam etmiştir.

2.7. Veri Toplama Teknikleri ve Analizi

Nitel durum çalışmasında; ortamlar, bireyler, olaylar ve süreçler bütüncül olarak araştırılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.77). Durum çalışmalarında bir durumun, kişinin, ortamın veya sürecin derinlemesine incelenmesinin amaçlanması gereğince pek çok veri toplama tekniği kullanılmaktadır (Cresswell, 2008, s. 488). Bu veri toplama teknikleri; görüşmeler, günlükler, gözlemler, belgeler, arşiv kayıtları, araştırma sürecinde elde edilen ürünlerin incelenmesi olabilmektedir (Yin, 1994, s. 78). Bunun sonucunda da araştırma verileri zenginleşmiş, araştırmanın sonucunda ulaşılabilecek sonuçların daha geniş bir bakış açısına sahip olarak yorumlanmasının mümkün olacağı belirtilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.320). İşitme kayıplı bir çocuk ve işiten kardeşinin çeşitli bağlamlarda etkileşimlerini incelemeyi amaçlayan bu durum çalışmasında veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler, gözlemler, araştırmacı günlükleri yoluyla toplanmıştır.

Tablo 2.2. Veri Toplama Teknikleri

Veri Toplama Teknikleri	Toplam Veri
Görüşmeler	15
Gözlemler	47 Video / 195 Dk. (3 Saat 25 Dakika)
Araştırmacı Günlüğü	73 Sayfa
Doküman	2

Bu çalışmada kullanılan veri toplama teknikleri yoluyla araştırma sorularına cevap aranmıştır. Araştırma amacı ve sorularıyla bağlantı kurularak bu tekniklere aşağıda Tablo 2.3.'te verilmiştir.

Tablo 2.3. Veri Toplama Çizelgesi

ARAŞTIRMA SORULARI	Gözlemler	Görüşme	Doküman İnceleme	Yansıtılmalı Araştırma Günlüğü
1) İşitme kayıplı çocuğun içinde bulunduğu ailenin özellikleri nelerdir?	✓	✓	✓	✓
2) İşitme kayıplı çocuk ve işiten kardeşinin etkileşimleri hangi bağlamlarda ve nasıl gerçekleşmiştir?	✓	✓		✓
3) İşitme kayıplı çocuk ve işiten kardeşinin aralarında gerçekleşen etkileşimlerin türü nedir? Ve bu etkileşimler hangi sıklıkla gerçekleşmiştir?	✓	✓		✓
4) İşitme kayıplı çocuğun ve işiten kardeşinin etkileşim başlatma ve sonlandırma stratejileri nelerdir?	✓	✓		✓

Araştırma verileri olan yarı yapılandırılmış görüşmeler, araştırmacı günlüklerin, belgeler ve gözlemler, başlıklar halinde aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 2.4. Veri Toplama Tablosu

VERİ TOPLAMA ÇİZELGESİ							
Katılımcılar	Verinin Türü	Verinin Amacı	Yer	Tarih	Saat	Süre	Veri Toplama Tekniği
Filiz Hanım ve Araştırmacı	Filiz Hanım ile ilk telefon görüşmesi	Filiz Hanımla telefonda ilk tanışma	Çarşıda	02.06.17	17.57-18.09	12 dk.	Günlük
Filiz Hanım ve Araştırmacı	Görüşme	Filiz Hanımla yüz yüze ilk tanışma için görüşme	Anadolu Üniversitesi Konuk evi	6.06.17	9.45-10.20	35 dk.	Ses Kaydı ve Günlük
Filiz Hanım ve Araştırmacı	Telefon görüşmesi	Gösteri günü için saatin kararlaştırılması	Anadolu Üniversitesi E-blok	8.06.2017	13.36-13.40	4 dk.	Günlük
Anne- baba, çocuklar, komşuları bayan ve araştırmacı.	Gözlem	Çocukların sene sonu gösterilerinin izlenmesi	Atatürk Bulvarı- Hasan Polatkan Kültür Merkezi B Salonu	11.06.2017	12.40-19.15	6 saat 35 dk.	Gözlem ve Günlük
Filiz Hanım ve Araştırmacı	Görüşme	Çocukların bilgilerinin alınması, tanılamamanın yapılma sürecinin öğrenilmesi ve araştırma amacının açıklanması araştırma için izin alınması.	Anadolu Üniversitesi Rektörlük	12.06.17	13.40-14.20	40 dk.	Ses Kaydı
Filiz Hanım ve Araştırmacı	Görüşme	Filiz Hanımdan odyogramın alınması ve sonraki gün için saatin kararlaştırılması	Anadolu Üniversitesi Entegre Yüksek Okul	16.06.17	14.22-14.40	17 dk.	Görüşme ve Günlük
Filiz Hanım, çocuklar eşi ve araştırmacı	Gözlem	Çocukların gözlenmesi ve ilk video kayıtlarının çekilmesi	Ailenin evi	17.06.17	11.20-14.55	3 saat 35 dk.	Görüşme ve gözlem, video kaydı, ses kaydı.
Filiz Hanım, çocuklar eşi ve araştırmacı	Gözlem	Çocukların gözlenmesi ve ikinci video kayıtlarının çekilmesi	Ailenin evi	18.06.17	11.50 - 15.00	3. saat 10 dk.	Görüşme ve gözlem, video kaydı, ses kaydı.
Filiz Hanım ve Araştırmacı	Görüşme	Video kayıtlarının çekilmesi için zamanın planlanması ve katılımcı gözlemci rolünün açıklanması	Konuk evinin bahçesi	30.06.17	14.30- 15.00	30 dk.	Görüşme, ses kaydı, günlük
Filiz Hanım ve Araştırmacı	Görüşme	İzleyen günde gözlemin teyidi	Araş. Evi	9.07.2017	19.00-19.02	01.20 dk.	Telefonla görüşme
Filiz Hanım, çocuklar eşi ve araştırmacı	Gözlem video kaydı	Çocukların etkileşim videolarının çekilmesi	Ailenin evi	10.07.17	19.20-21.30	1 saat 50 dk.	Gözlem ve video kaydı

Filiz Hanım ve Araştırmacı	Ses kaydı	Videoların doğrulamasının yapılması	Anadolu Üniversitesi Konuk evi	11.07.2017	15.10-16.10	1 saat	Ses kaydı günlük görüşme
Filiz Hanım, çocuklar eşi ve araştırmacı	Video kaydı gözlem	Çocukların etkileşim video kaydı	Ailenin evi	12.07.2017	18.40-21.00	2 saat 20 dk.	Gözlem ve video kaydı
Filiz Hanım, çocuklar eşi ve araştırmacı	Ses kaydı	Videoların doğrulamasının yapılması	Ailenin evi	15.07.2017	13.10 15.00	1 saat 50 dk.	Gözlem ve ses kaydı
Filiz Hanım ve Araştırmacı	Ses kaydı	Hafta sonunun planlanması ve çocukların birlikte yaptıklarının teyit edilmesi	Anadolu Üniversitesi Konuk evi	19.07.2017	15.40-16.00	20 dk.	Ses kaydı günlük görüşme
Filiz Hanım, çocuklar eşi ve araştırmacı	Video kaydı gözlem	Çocukların etkileşim video kaydı	Ailenin evi	22.07.17	11.00-15.00	4 saat	Gözlem ve video kaydı

2.7.1. Görüşmeler

Glesne' ye (2015, s. 140-143) göre görüşme yapmak kelimelerin uçuşmasını sağlamak olarak tanımlanmıştır. Belli bir konu hakkında amaçlar doğrultusunda belirlenen açık uçlu soruların katılımcılara sorulmasıyla ve kayıt altına alınmasıyla karşılıklı etkileşim yoluyla gerçekleşmektedir. Nitel araştırmalarda kullanılan görüşmelerin en güçlü özelliği göremedikleriniz hakkında bilgi edinme ve gördükleriniz hakkında ise alternatif açıklamalar yapma fırsatı vermeleridir. Görüşmeler araştırmacı ile katılımcılar arasında planlanmış ve belirlenmiş amaçlarla gerçekleştirilen sözel iletişim biçimidir (Cotien ve Manion, 1994, s. 271). Görüşme tekniği çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Bir çeşit sınıflamaya göre *yapılandırılmamış görüşme*, *yapılandırılmış görüşme* ve *yarı yapılandırılmış görüşme* şeklinde gruplanmaktadır. Bunlar;

-*Yapılandırılmamış görüşme*, katılımcıyla yapılan sözel etkileşimin doğal akışı içinde herhangi bir görüşme protokolü kullanılmadan anlık olarak yapılan bir iletişimdir (Gall, Borg ve Gall, 1996, s. 310). Görüşme sırasında araştırmacının kendini sürekli olarak yapılandırması ve gelen dönütlere uygun sorular sorması gerekmektedir.

-*Yapılandırılmış görüşme*, yapı olarak kişinin kendisine ait bilgi ve deneyimleri belirli gruplara göre yanıtladığı anket çalışmalarına ya da tutum ölçeklerine benzetilmektedir (Robson, 1993, s. 231; Wragg, 1994, s. 272). Araştırmacı katılımcıların her birine aynı soruları aynı biçimde ve aynı ifadelerle yöneltmektedir (Türnüklü, 2000, s. 546).

-*Yarı yapılandırılmış görüşme*, araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren taslağı hazırlar ancak görüşme akışına bağlı olarak değişiklik yapabilir ya da alt sorularla görüşmenin akışını etkileyebilmekte ve ayrıntılı yanıtlar elde edebilmektedir (Türnüklü, 2000, s. 547). Yarı yapılandırılmış görüşmeler araştırmacıya görüşme esnasında sorular üzerinde değişiklik yapma imkânı vermektedir. Görüşme soruları araştırmada açıklanmak istenen durum için anlayış geliştirmek üzere sorulması gerekenleri içermektedir. Bu araştırma da yarı yapılandırılmış görüşmelerin yapılmasının amaçları;

-Çocuklar ve aile ile ilgili genel bilgi alınmasını sağlamak

-Gözlemlerdeki saptamalarla ilgili ailenin görüşlerini bakış açılarını almak

-Ebeveynlerden biri ya da uygun olduğunda her ikisiyle videoteyp kayıtlarının doğrulamasını yapmaktır.

Araştırma sürecinde araştırmacı anneye çocuklar hakkında bilgi almak, rutinlerini öğrenmek ve her videoteyp kaydından sonra kayıtların doğrulanması amacıyla planlanarak yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmıştır. Süreç içerisinde de gidilen gözlemlerde yapılandırılmamış görüşmeler yapılmış ve bunlar araştırmacı günlüğüne yazılmıştır. Bu görüşme soruları Ek-2’te verilmiştir. İlk görüşmenin amacı anneye tanışmak, araştırmacının kısaca kendisini, araştırma sürecini anlatmak ve araştırmaya katılımları hakkında bilgilendirmek amacıyla yapılmıştır. Diğer iki görüşmede çocuklar hakkında demografik bilgilerin, eksik kalan kısımların tamamlanması ve günlük rutinleri hakkında anneden bilgi almak amaçlanmıştır. Görüşmede odak çocuğun tanısı, işitme kaybı derecesi, cihazlanma zamanı eğitim geçmişi dil gelişim becerileri ve kardeşiyle olan etkileşimleri sorulmuştur. Görüşmelerde izin alınarak ses kaydı alınmıştır. Bu görüşmeler veri toplama sürecinde toplanacak verilere ilişkin zaman belirlenmesinde yardımcı olmuştur.

Araştırmacı planlanan görüşmelerin dışında da gözleme gittiği zamanlarda aileyle görüşmeler yapmış, bunların da ses kayıtları alınmıştır ve yansıtılmalı araştırmacı günlüğüne yazılmıştır. Bu günlükler de danışmanla eş zamanlı şekilde okunarak dönütler sağlanmıştır. Amaçlı yapılan görüşmelerin dökümleri araştırmacı tarafından yapılmış ve danışman tarafından doğrulanması sağlanmıştır. Tüm bunların ışığında araştırmacının gözlemledikleri, ailenin söyledikleri ve bu görüşmelerden sonra yazılan günlüklerin yazılması verilerin bütüncül bir bakış açısıyla analiz edilmesine katkı sağlamıştır.

2.7.2. Araştırmacı günlüğü

Araştırmacı günlüğü tutmak, araştırmanın araştırmacıyla ve katılımcılarla birlikte nasıl oluşturulduğu, eylem ve etkileşimlerin sürecin devamını nasıl biçimlendirdiği ve güç dinamiklerinin nerede yattığı hakkında düşünmenin bir aracı durumuna gelir (Glesne, 2015, s.105). Saha çalışması yapmakla “bir ortamda öylesine bulunmak” arasındaki fark, yazmaktır. Gözlemlenenler yazılmadığında kişilere, mekânlara ve kültürlere ilişkin ayrıntılar kaybedilir (Sunstein ve Chiseri- Strater, 2002, s. 56). Bogdan ve Biklen (2007, s.122) günlükler araştırmacının yolculuğunun daha kişisel kayıtlarıdır. Yansıtılmalı araştırmacı günlüğü tutmak tüm notların gelişmesini sağlamaktır. Sunstein ve Chiseri-Strater (2002, s.95-96) araştırma sürecinde sizi ne şaşırttı, ilginizi ne uyandırıyor ve sizi

ne rahatsız ediyor sorularını sormanızı ve yanıtlamanızı önermektedirler. Araştırmacı veri toplama sürecinde gözlem öncesi ve sonrasında yansıtmalı araştırma günlüğü tutmuştur.

Bu araştırmada da gözlem öncesi tutulan günlükler gözleme giderken araştırma soruları ve odağı doğrultusunda amaçların belirlenmesine yardımcı olması amacıyla tutulmuştur. Gözlem sonrası tutulan günlüklerde o gözlemede edinilen deneyimler ve gözden kaçmaması gereken önemli noktaların yazılması amaçlanmıştır. Bu sayede bir sonraki gözlem planlanırken belirlenen amaçlar doğrultusunda gözlemler gerçekleştirilmiştir.

Araştırma esnasında etik açıdan ikilemde kalınan durumların tartışılmasında da yansıtmalı günlük girdisi yapılmıştır. Bunların yanında süreç içerisinde danışman görüşmeleri sonrasında ve çalışılan diğer alan uzmanlarıyla olan görüşmelerden sonrada yansıtmalı olarak günlük tutulmuştur. Araştırma süresince tutulan yansıtmalı günlük toplam 73 sayfa 2072 satırdan oluşmaktadır. Araştırma süresince tutulan günlükler eş zamanlı olarak danışman tarafından okunarak gerekli geri bildirimler sağlanmıştır.

2.7.3. Belgeler

Nitel araştırmalarda belge incelemesi tek başına veri toplama yöntemi olabileceği gibi görüşmeler, gözlemler gibi diğer veri toplama teknikleri ile birlikte de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 217). Bu anlamda belgeler sadece araştırma için veri elde etmek amacıyla kullanılmamakta diğer teknikleri destekleme ve veriyi zenginleştirme amacıyla da kullanılmaktadır (Baş ve Akturan, 2013, s. 217). Nitel araştırmalarda belgeler etkili bir şekilde kullanılması gereken araştırmacı ihtiyacı olan veriyi gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edilmesini sağlayan bilgi kaynaklarıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 218).

Belgelerin bir araştırmada kullanılmasına, açık olarak atıfta bulunulmasına yönelik olarak katılımcılar ya da kurumdan izin alınması gerekmektedir. Ayrıca bir belgede adı geçen kişi ve kurumların adları mutlaka gizli tutulmalı, kullanılacaksa da isimler değiştirilerek kullanılmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 231). Bu araştırmada işitme kayıplı çocuğun cihazlı eşikler testi sonuçları ve aileden alınan yazılı izin belgesi kullanılmıştır.

2.7.4. Gözlemler

Gözlem nitel araştırmalarda en yaygın olarak kullanılan veri toplama yöntemlerinden biridir. En önemli özelliği de araştırmacıya, veriye ilk elden ulaşma olanağı sağlamasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 199). Gözlem belli bir ortamda davranışa ait araştırmacıya ayrıntılı ve kapsamlı bir bilgi sağlamaktadır. Gözlemler araştırmacının rolüne göre yaygın olarak iki şekilde yapılmaktadır: katılımcı gözlem ve katılımcı olmayan gözlem (Gay, Mills ve Airasian, 2006, s. 413-414 akt. Kazan, 2016, s. 51). Katılımcı olarak gözlemci süreçteki sonraki adımı temsil etmektedir ve araştırmacı gözlemcidir fakat katılımcılarla bir düzeye kadar etkileşime girmektedir (Glesne, 2015, s. 87).

Bu araştırmada araştırmacı önceden yapılan görüşmeler çerçevesinde planlanan zamanlarda katılımcıların evinde ve apartmanlarının önünde altı gözlem yapmıştır. Ayrıca araştırmacı ilk tanışmanın ardından çocukların okul gösterisine davet edilmiş ve aileyle tüm bir günü gösteride geçirmiştir. Araştırmacı bu gözlemlerde yanında video kamera götürmüştür ve bütün kayıtlar video kameraya kayıt edilmiştir. Engin Bey çocukları onlarında video çektiklerini söylemiş önceden çekilmiş videoları da araştırmacıya vermiştir. Ayrıca “*hocam eğer isterseniz bide sizin için birlikte onları çekeriz*” şeklinde öneride bulunmuştur. Baba Engin Bey çektiği videoları araştırmacıya vermiştir. Bu videolar alındığında da en yakın zamanda aileyle izlenmiş ve doğrulaması yapılmıştır. Ailenin çektiği videolara da kardeşlerin etkileşiminin doğasını anlamak amacıyla araştırmada yer verilmiştir. Araştırma sürecinde çekilen video kayıtları konularına göre gruplandırılarak aşağıda Tablo 2.5.’te verilmiştir.

Tablo 2.5. *Bağlamlarına göre çekilen video kayıtları*

Oyun Oynama Rutinleri	Günlük Yaşam Rutinleri
Oyuncaklarla Oynama	Banyo Yapma
Hamur Oynama	Yemek Yeme
Bisiklete Binme	Çizgi Film İzleme
Araba Oynama	
Hortumla Oynama	

2.7.3.1. Video kamera kayıtları

Nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasında video kamera kayıtlarının kullanılması birçok noktadan araştırmaya katkı sağlamaktadır. Bu araştırma bağlamında video kamera kaydı kullanılmasının amaçları şunlardır; Video kamera kayıtları araştırma bağlamında gerçekleşen etkileşimlerle ilgili daha ayrıntılı ve içerikli veriler toplanmasını desteklemektedir (Curtis ve Cheng, 1998, s. 1-4). Gerçekleşen iletişimlerin video kamera ile kayıt edilmesi, elde edilen verilerin fiziksel, sosyal ve dilsel özellikleri yönünden incelenmesine olanak sağlamaktadır (Bowman,1994, s. 1-5). Elde edilen verilerin ve araştırmanın güvenilirliği açısından doğrulama çalışmalarının yapılabilmesinde video kamera kayıtları önemlidir (Uzuner, 2005). Video kamera kaydı ile işitme kayıplı çocukların iletişimlerinde meydana gelen sözel ve sözel olmayan davranışları belirlenebilmekte ve davranış özellikleri ayrıntılı bir şekilde incelenebilmektedir (Cole ve Clair – Stokes, 1984, s. 200-216). İletişim sözlü ve sözel olmayan şekillerde gerçekleşebildiği için video kamera kayıtları etkileşimlerin daha iyi anlaşılabilmesi için önemli bir yeri bulunmaktadır (Curtis ve Cheng, 1998, s. 1-4). Video kaydı, olay/etkinlik analizi ve mikroanaliz gibi nitel araştırma yaklaşımları için çok önemlidir. İnsanların günlük yaşantılarının bazı bölümlerinde yaptıklarını ortaya çıkarmayı amaçlayan yakından gözleme yönelik bir araç olan videolar, tekrar oynatılabilir ve kare kare çözümlenebilir (Glesne, 2015, s.110).

2.7.3.1.1.Video kamera kayıtlarının yapılması

Yapılan görüşmelerden sonra araştırmacı Erdem ve Ersan'ın haftalık rutinlerini belirlemiştir. Belirlenen bu rutinlerde Erdem ve Ersan'ın etkileşimlerin de çeşitlilik sağlaması amacıyla video kamera kaydı yapılacak etkileşimleri belirlenmiştir. Katılımcı aileyle görüşülerek uygun zamanlar belirlenmiş ve aileden video kaydı için yazılı izin alınarak video kayıtları yapılmıştır.

Araştırmacı araştırma süresince altı ev gözlemi gerçekleştirmiş ve bu zamanlar video kamerayla kayıt altına alınmıştır. Video kayıtlarının tamamı üç saat yirmi beş dakikadır. Gözlemlerden önce kamera çocukların çok duyarlı olması ve fazla dikkatlerini çekmesiyle doğallıklarını kaybetmelerinden dolayı odada bir yere yerleştirilememiştir. Araştırmacı kamerayı etkileşimleri rahatça görebilecek bir açıdan ayarlayarak çekimleri gerçekleştirmiştir. Çekimler esnasında araştırmacı çocukların etkileşimlerine hiçbir müdahalede bulunmamıştır. Kardeşlerin etkileşimleri doğal seyrinde devam ederken

araştırmacı tarafından video kaydı alınmıştır. Ayrıca araştırmacının çekimlerine ek olarak babaları kamera çekimleri yapmıştır ve bunları araştırmacıya vermiştir. Baba çekimleri yaparken kamerayı koymuş kameranın görüş açısını düzenlemiş ve çocukların yanlarından ayrılmıştır. Çocukların etkileşimlerinin bittiği ya da babalarını çağırđıklarında Engin Bey yanlarına gitmiş ve kamerayı kapatmıştır. Danışman ve araştırmacı tarafından veri doğunluğuna ulaşıldığı kararı verildikten sonra video kamera kayıtlarının analizine başlanmıştır. Toplanan video kamera kayıtları dört aşamada analiz edilmiştir.

Birinci aşama: anne ile doğrulama

Araştırmacı ister kendisi ister baba tarafından gerçekteşirilen her bir videoteyp kaydının ardından çoğunlukla anneyle bazen her ikisiyle birlikte kayıtları izlemiştir. Nitel araştırmalarda araştırmacının gözlemledikleri hakkında kendi görüşleri ve ortamdakilerin görüşleri alınarak iki yorumun tutarlılığı sağlanır. Her olay kendi ortamı içinde en iyi biçimde anlaşılabilieceği için bu ortam içinde değerlendirilmeli ve yorumlar, bulguların elde edildiği ortamdan bağımsız yapılmamalıdır (Yıldırım, 1999 s. 11) Özellikle işitme kayıplı çocuğun söylediklerinin anlaşılmadığı durumlar aileyle izlenerek onlardan açıklamaları istenir ve açıklanmayan soru işareti oluşturabilecek bir durum bırakılmaz. Bu esnada videoteyp kayıtlarında anlaşılmayan kısımlar ebeveynler tarafından açıklanmıştır. Bu doğrulamaların hepsinde izin alınarak ses kaydı yapılmıştır. Araştırmacı videoları tekrar tekrar izlemiş ve görüşmeler ışığında araştırmacı günlüğünü yazmıştır.

İkinci aşama: temsili teyp kayıtlarının belirlenmesi

Araştırmacı video kayıtları defalarca izlemiştir ve ardından çekilen videolar etkinlik türlerine göre gruplanmıştır. Ardından araştırmacı ve danışman temsili teyp kayıtlarını belirlemek için toplanmışlardır. Kamerayla yapılan ilk çekimler çocukların kamera duyarlılıkları ve doğallıklarından farklı olduğu için temsili teyp kayıtları arasına alınmamıştır. Videolar araştırmacı ve danışman tarafından izlenerek en doğal olan videolar seçilmiştir. Daha sonrasında araştırma soruları ışığında Erdem ve kardeşinin çeşitli bağlantılarda farklı etkileşimleri ve en sık tekrarlanan rutinlerine örnek temsili teypeler belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda araba oynama, hamur oynama, banyo yapma, bisiklete binme ve çizgi film izleme video kayıtları temsili teyp olarak

belirlenmiştir. Temsili teyp kayıtları toplam 82 dakikadır. Tablo 2.6 'da temsili teyp kayıtlarına ait bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2.6. *Temsili teyp kayıtları*

Gözlem No/Tarih	Saat	Kişiler	Nerede	Süre	Etkinlik Türü
6. Gözlem 12.07.2017 Çarşamba	19.35 - 19.49	Erdem ve Ersan	Evde Apartmanın Önünde	14.dk.	Bisiklete binme
3. Gözlem 20.06.2017 Salı	07.52 - 08.07	Erdem ve Ersan	Evde Salonda	15 dk.	Araba oynama
4. Gözlem 27.06.2017 Pazar	17.17 - 17.29	Erdem ve Ersan	Evde Balkonda	12 dk.	Hamur Oynama
6. Gözlem 12.07.2017 Çarşamba	20.25 - 20.41	Erdem ve Ersan	Evde Banyoda	16 dk.	Banyo yapma
7.Gözlem 22.07.2017 Cumartesi	11.31 - 11.56	Erdem ve Ersan	Evde Salonda	23 dk.	Çizgi Film İzleme
7. Gözlem 22.07. 2017 Cumartesi	11.31 - 11.56	Erdem ve Ersan	Evde Salonda	2 dk.	Hortumla Oynama

Üçüncü aşama: temsili teyp kayıtlarının betimlenmesi ve özetlenmesi

Araştırmacı önce her bir temsili teyp kaydının indeksini çıkarmış ve sonrasında her bir kaydı hikayeleştirerek betimlemesini hazırlamıştır. Temsili teyp kayıtları için yapılan bu çalışmalarda yer, zaman, kişiler ve etkileşimler hakkında bağlam bilgilerine yer verilmiştir. Bu video kayıtlarının özetlenmesi iki kardeşin etkileşimlerinin en doğal kısımları, etkileşimlerin nasıl gerçekleştiği ve etkileşimleri başlatma ve sonlandırmaları sıklıkla kimin ve nasıl yaptığının sorularının cevaplanmasına katkı sağlamıştır.

Örnek 1. *Her bir temsili teyp kaydı için hazırlanan İndeks sayfası*

Gözlem: Araba Oynama

Tarih: 12.07.2017

Yer: Ailenin evlerinin salonu

Saat/Süre: 14.53 dk.

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Erdem ve Ersan evlerinin salonunda battaniyenin üzerinde arabalarıyla oynuyorlar. Engin Bey kamerayı yerleştiriyor ve çıkıyor.

<i>Dakika/Saniye</i>	<i>Betimsel Veri</i>
00.22	Erdem ve Ersan battaniyenin üzerinde oturuyorlar. Ersan elindeki arabayı kaldırmış. Erdem Ersan 'a bakıyor.
00.27	Engin Bey sandalyeyi aldı. Erdem ve Ersan battaniyenin üzerinde.
00.40	Engin Bey ortadaki masayı kenara çekiyor. Erdem battaniyenin üzerinde uzanmış arabasını sürüyor. Ersan oturuyor arabasını sürüyor.
00.48	Engin Bey odadan çıktı. Erdem battaniyenin üzerinde uzanmış arabasını sürüyor. Ersan oturuyor arabasını sürüyor.
00.54	Ersan arabasını abisinininkine değdiriyor. Erdem arabasını geriye doğru çekiyor.
01.12	Erdem diğer tarafa uzandı arabasını sürüyor. Ersan diğer tarafta arabasını sürüyor.
01.25	Erdem ve Ersan kapının olduğu tarafa bakıyor. Battaniyenin üstünde oturuyorlar.
01.52	Erdem diğer tarafa uzandı. Arabası elinde Ersan 'a bakıyor. Ersan bir elinde arabayı kaldırmış hava da sürüyor abisine bakıyor.

Dördüncü aşama: temsili teyp kayıtlarının dökümü ve doğrulanması

Belirlenen her bir temsili videotteyp kayıtlarının indeks ve hikayeleştirmeleri yapılmıştır. Daha sonrasında temsili teyp kayıtlarının her birinin ayrıntılı dökümleri araştırmacı tarafından tamamlanmıştır. Uzun ve dikkatli bir çalışma sonucunda temsili teyp kayıtlarının dökümü kişiler, yer, zaman ve etkileşimleri içeren bağlam bilgilerine de yer verilerek yapılmıştır. Dökümler üç sütundan oluşmuş bunlar; dakika, sözel olan ve sözel olmayan davranışlar şeklinde hazırlanmıştır. Yapılan döküm örneğine aşağıda yer verilmiştir.

Örnek 1: Temsili video kayıtları için oluşturulan döküm

Araba Oynama Video Dökümü

Kimler: Erdem ve Ersan

Nerede: Evde Salonda

Ne zaman: 20.06.2017 / 07.52 – 08.07 (15 dk.)

Bağlam: Erdem ve Ersan evlerinin salonunda karşılıklı duran iki üçlünün arasında battaniyenin üzerinde oturuyorlar. İkisinin de elinde bir tane araba var ve yan yana battaniyenin üzerinde arabalarla oynuyorlar. Engin Bey kamerayı salona kapıdan girince hemen sağda televizyonun altında yer alan ünitenin üzerine koyuyor. Kameranın görüş açısından ortada duran sandalye ve çocuk masasını alıyor. Televizyonu kapatıyor ve odadan çıkıyor.

Dakika/saniye	Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler
00.51 dk.		ERDEM: Dizlerinin üzerinde oturuyor ve başının üzerine battaniyeye doğru eğiliyor. Sol eli yerde yanında duruyor ve sağ elinde arabayı tutuyor ileri uzatıyor.
00.53 dk.		ERSAN: Abisinin ön tarafında ayakları sol tarafına doğru oturuyor. Sağ eli battaniyenin üzerinde duruyor ve ona dayanıyor. Sol eliyle arabasını tutuyor ve abisinininkine doğru götürüyor. ERDEM: Yerde dizlerinin ve ellerinin üzerine kalkıyor. Sağ eli yerde duruyor ve ondan destek alıyor. Sol eliyle arabasını tutuyor. Ersan 'ın arabasına doğru bakıyor. ERSAN: Abisinin ön tarafında ayakları sol tarafına doğru oturuyor. Sağ eli battaniyenin üzerinde duruyor ve ona dayanıyor. Sol eliyle arabasını tutuyor ve abisinininkine doğru götürüyor. Abisini arabasına doğru bakıyor.
00.55 dk.	ERSAN: hırrıc.	ERSAN: Abisinin ön tarafında ayakları sol tarafına doğru oturuyor. Sağ eli battaniyenin üzerinde duruyor ve ona dayanıyor. Sol eliyle arabasını tutuyor ve abisinininkine doğru götürüyor onun arabasına dokunduruyor. Abisini arabasına doğru bakıyor. ERDEM: Yerde dizlerinin ve ellerinin üzerine kalkıyor. Sağ eli yerde duruyor ve ondan destek alıyor. Sol eliyle arabasını tutuyor ve geriye doğru çekiyor. Ersan 'ın arabasına doğru bakıyor.
00.57 dk.		ERDEM: Yerde Ersan 'a hafif arkasını dönüyor ve sağa doğru oturuyor. Sağ elini yere koyuyor ve sol eliyle arabasını ileri doğru ittiriyor. ERSAN: Dizlerinin üzerine doğru eğiliyor. Sağ eli yerde duruyor. Sol eliyle arabasını abisinin yanında tutuyor. Abisinin arabasına doğru bakıyor.

Yapılan temsili teyp dökümlerinin doğrulanması işitme engellilerin eğitimi alanında çalışan bir uzman tarafından yapılmıştır. Araştırmacı ve uzman birlikte video kayıtlarını izleyerek videoların içeriği ve dökümlerinin tutarlılığını karşılaştırarak doğrulamayı tamamlamıştır. Çalışma esnasında farklılaşan ve gözden kaçan birkaç sözcükte düzeltmeye gidilerek dökümlerin yazılışlarının doğrulanması bitirilmiştir.

Beşinci aşama: temsili kayıtlardan temaların belirlenmesi

Dökümlerin doğrulanmasının ardından temaların belirlenmesi için araştırmacı ve danışman bir araya gelerek temsili teypleri ayrıntılı olarak izlemişlerdir. Bu temsili teyplerin izlenmesi sırasında araştırma soruları doğrultusunda Erdem ve kardeşinin nasıl etkileşim kurdukları, başlatma ve sonlandırmasının nasıl gerçekleştiği sorularına cevap aranmıştır. Her bir temsili teyp Erdem ve kardeşinin etkileşim başlatma ve sonlandırma davranışlarına dikkat edilip bu kısımlara vurgu yapılarak danışmanla birlikte araştırmacı tarafından izlenmiştir.

Tümevarım analizi kodlamalar yoluyla verilerin altında yatan kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktır. Ortaya çıkan kodlar arasındaki ilişkiler (temalar), verilerin altında yatan olguyu ya da kuramı açıklamada kullanılan temel taşlar olarak görev yapmaktadırlar (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 242). Kodlama analiz edilen verilerin ne dediği nasıl tanımlandığıyla açıklanmaktadır (Gibbs, 2007, s. 38). Araştırmada toplanan verilerin amacı doğrultusunda ortaya çıkan bağlantıların birbirleriyle nasıl ilişkilendirildiği ve verilerde neyin nasıl kodlanacağına karar vermek için ilişkileri kategorize etmeyi önermektedir (Gibbs, 2007, s.75).

Bu sebeple Erdem ve Ersan'ın iki farklı şekilde etkileşim gerçekleştirdikleri belirlenmiştir. Bunlar; ortak ilginin olduğu ve ortak ilginin olmadığı etkileşimlerdir. *Ortak ilgi*, kişinin bir nesne veya olay üzerinde olan ilgisini iletişim eşiyle karşılıklı olarak koordine etme becerisine ortak ilgi denilmektedir (Morales vd., 2000, akt. Ertürk Mustul, Turan ve Uzuner, 2016, s.3). Başka bir deyişle *ortak ilgi*, etkileşime giren kişilerin ortak bir nesne ya da konu üzerinde birbirlerine mesaj vermeleri ve almalarıdır (Cole, 1992, akt. Ertürk Mustul, Turan ve Uzuner, 2016, s.3). Ortak ilginin kurulmasında sözel ve sözel olmayan iletişim kanallarının katkısı belirleyicidir. Sözel olmayan iletişim kanallarında bakış önemlidir. Bakış ortak ilginin olup olmadığını belirten faktör olarak kabul edilmektedir. Ortak ilginin olduğu etkileşimlerde *senkronize bakış (synchronized gaze)* davranışı söz konusudur.

- *Senkronize bakış (Synchronized gaze)*, etkileşime giren kişilerin karşılıklı olarak birbirlerine baktığı ve aralarında iletişimsel bir hareketin geçtiği durum olarak belirlenmiştir. İletişimsel hareket, bir etkileşime neden olan, sürdürülen veya bir etkileşime neden olan sözlü ifade veya jest olarak tanımlanmaktadır (Uzuner, 1993, s.100). Ortak ilginin karşılıklı olduğu durumlarda paylaşımın olması gerekmektedir. Bu da karşılıklılığın belirleyici unsurunu oluşturmaktadır.

Buna karşılık ortak ilginin olmadığı etkileşimler de söz konusudur. Bu etkileşimlerde *senkronize olmayan bakış (non-synchronized gaze)* davranışı söz konusudur. Senkronize olmayan bakışta iki şekilde gerçekleşmektedir.

-*Senkronize olmayan bakış (Non-synchronized gaze)*, etkileşime katılan kişilerin iletişim ortaklarından farklı zamanlarda birbirlerine baktıkları ve bakışların karşılıklı ve eş zamanlı olarak gerçekleşmediği durum olarak belirlenmiştir.

-*Ortak bakış (Topical gaze)*, bağlamda olan kişilerin aynı konu ya da duruma bakmasıdır. Ancak eşzamanlı bir karşılıklı bakışın olmadığı durum olarak belirlenmiştir. Bu belirlenen tanımlar doğrultusunda Erdem ve Ersan arasında gerçekleşen etkileşimler analiz edilmiştir.

2.8. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik, araştırmanın inandırıcı ve aktarılabilir olmasıyla sağlanmaktadır. Lincoln ve Guba (1985, s. 289-332) inandırıcılığın başarılabilmesi için; uzun süreli etkileşim, derinlik odaklı veri toplama, çeşitleme, uzman incelemesi ve katılımcı teyidi gibi stratejiler önermektedirler. Erlandson ve diğerleri (1993, s.131-162) araştırma sonuçlarının “aktarılabilirliğini” arttırmak için iki yöntem önermektedir: ayrıntılı betimleme ve amaçlı örnekleme.

Gibbs çeşitleme yapmak için nedenler öne sürmektedir. Bunlar; araştırma yorumlarında her zaman hata yapma olasılığının var olması ve insanların yaptıklarıyla söyledikleri arasında tutarsızlık olabilmesinden veri çeşitlemesi (görüşme ve gözlem yapmak) yapılmasının yararlı olacağını ifade etmektedir (Gibbs, 2007, s. 94). Creswell (1998, s. 201-203) nitel araştırmada inandırıcılığa katkı sağlamada çoğunlukla kullanılan sekiz yöntemden bahsetmiştir. Bunlar;

- Uzun süreli etkileşim ve sürekli gözlem
- Çeşitleme, çoklu veri toplama, çoklu veri kaynağı
- Uzman görüşü alma

- Karşıt durum analizi
- Araştırmacı önyargılarını açıklama
- Katılımcı onayı
- Zengin ve ayrıntılı betimleme
- Dış denetim

Her araştırmada geçerliği ve güvenilirliği artırmak için bunların hepsi kullanılamayabilir ama mümkün olan hepsinin kullanılması araştırmaya katkı sağlayacaktır. Bu araştırma süresince bütün bu ilkeler gerçekleştirilerek veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Geçerliğin, güvenilirliği önemli ölçüde güvence altına aldığı düşünüldüğünde, geçerliğe verilen önem aynı zamanda güvenilirliği sağlamaya yönelik bir önlem olarak algılanmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.308). Araştırma boyunca yansıtılmalı araştırma günlüğü tutularak danışman ile düzenli olarak irtibat kurulmuştur. Araştırma verileri toplandıktan sonraki analiz sürecinde ise; oluşturulacak kodlamalar, bağlamdan biri olarak annenin doğrulamasıyla desteklenmiştir (Creswell, 1998, s.201-203).

2.9. Araştırmada Etik

Araştırmalarda yanlış uygulamaların önüne geçebilmek için bazı etik ilkeler evrensel olarak kabul görmüştür. Bunlar; bilinçli onay, gizlilik, özel hayata saygı ve zarar vermemek, aldatmama/yanıltmama ve sorumluluktur (verilere sadık kalmadır) (Bogdan ve Biklen, 2007, s. 48-53; Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 121-124).

Bilinçli (bilgilendirilmiş) onay, araştırma başlamadan önce araştırmaya dâhil olacak olan katılımcıların araştırmanın amacı, faydaları, riskleri gibi konularla ilgili olarak bilgilendirilmesi ve araştırmaya gönüllü katılımlarının sağlanmasıdır (Johnson ve Christensen, 2014, s. 107). *Bilinçli onay ilkesi* ile bağlantılı olan aldatmama/yanıltmama, katılımcıların daima doğru bilgilendirilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 123). Bu araştırmada önce araştırma önerisi Anadolu Üniversitesi Etik Kurulu'na uygun bulunmuştur. Etik kurul onay belgesi EK-3'te verilmiştir. Araştırma veri sürecinin başında da katılımcı aileden bilgilendirme onam formu ile yazılı izin alınmıştır ve araştırma süreçleri aileye açıklamıştır. Yazılı izin formu Ek-4'te yer almaktadır. Küçük çocuklarla çalışmadan önce ebeveynlerin onamının alınması gibi durumlarda yazılı onamın mutlaka gerekli olduğu kabul edilir (Glesne, 2015, s. 228). Bu araştırmada araştırmacı aileye durumu anlattıktan sonra yazılı onamlarını da alarak araştırmayı

gerçekleştirmiştir. Bu konuda küçük çocuklarla çalışmanın hassasiyet gerektirmesinden ötürü dikkat edilmesi gereken bir konu olduğu düşünülmektedir.

Gizlilik, özel hayata saygı ve zarar vermemek, katılımcıların kimlikleri ile araştırmanın gerçekleştirildiği sosyal ve kültürel ortamı tanımlayıcı bilgilerin paylaşılmaması, katılımcıların kimliklerinin gizli tutulmasıdır (Johnson ve Christensen, 2014, s. 116). Bu çalışmada katılımcılar için, tüm kimlik bilgilerinin, özel hayatlarının ve toplanan verilerin yalnızca araştırmacı, katılımcı ve araştırma uzmanı arasında kalacağına garantisini verilmiştir. Hiçbir şekilde üçüncü şahıs ve kurumlarca paylaşılmayacaktır. Anne- baba gerçek isimlerinin kullanılmasında bir sakınca görmediklerini söylemiştir. Ancak araştırma etiği ve gizlilik ilkesi gereğince ailenin daha sonra bir sıkıntıyla karşılaşmalarını adına araştırma da gerçek isimleri kullanılmamıştır.

Verilere sadık kalma ilkesi ise, verilerin toplanması, analizi yapılması ve verilerin sonuçlarının yazımında herhangi bir uydurma veya çarpıtma yapmamayı gerektirir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 123-124). Bu çalışmada gözlemler, görüşmeler, dokümanlar ve araştırmacı günlüğüyle toplanan veriler ışığında daima doğru yapılmasına ve aktarılmasına dikkat edilmiştir.

Adil Paylaşım, yukarıda da belirtildiği gibi Glazer (1982, s. 50) karşılıklılığı “iyiliklerin ve yükümlülüklerin karşılıklı değişimi, ortak bir kimlik oluşturmak ve topluluk olma duygusu geliştirmek” olarak tanımlamıştır. Bu sebeple aileye süreç içerisinde bir yardımda ya da müdahalede bulunulamayacağını açıklamış ve daha sonrasında adil paylaşım gereği yardımcı olunacağına garantisini verilmiştir. Araştırma bittikten sonra araştırmacı aileye verdiği sözü tutmuş Erdem'e ders vermiş ve ailenin sorularını cevaplamıştır. Bu süreç Erdem'in birinci sınıf eğitimi bitene kadar devam ettirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGULAR ve YORUMLAR

Araştırma yönteminin doğasından kaynaklanan gerekçelerle, durum çalışması raporları, genellikle geniş açıklamalarla ve betimlemelerle doludur. Durum çalışması raporu hem araştırmanın başlangıcında oluşturulmuş olan problem ve alt problemlere doyurucu yanıtlar vermeli, hem de bunu yaparken gereksiz bilgi ve betimlemelerden kaçınılmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 323). Bu nedenle; durum çalışmasının kendine özgü doğasına uygun olarak, araştırma bulgularının anlamlı bir bütün olarak ifade edilmesinin önemi vurgulanmıştır (Maxwell, 2005, s. 117; Strauss, 1987, s. 218- 220; Wolcott, 2009, s. 16). Bu araştırmanın amacı işitme kayıplı bir çocuk ve işiten kardeşinin çeşitli bağlamlarda etkileşimlerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

- 1) İşitme kayıplı çocuğun içinde bulunduğu ailenin özellikleri nelerdir?
- 2) İşitme kayıplı çocuk ve işiten kardeşinin etkileşimleri hangi bağlamlarda ve nasıl gerçekleşmiştir?
- 3) İşitme kayıplı çocuk ve işiten kardeşinin aralarında gerçekleşen etkileşimlerin türü nedir? Ve bu etkileşimler hangi sıklıkla gerçekleşmiştir?
- 4) İşitme kayıplı çocuğun ve işiten kardeşinin etkileşim başlatma ve sonlandırma stratejileri nelerdir?

Araştırma raporunda bütünlük oluşturması ve okuyucuya daha anlaşılabilirlik sağlaması adına yukarıda yer verilen 1 ve 2. araştırma sorularına ilişkin bulgulara araştırmanın ikinci bölümünde katılımcılar başlığı altında yer verilmiştir (Yöntem, s. 63). Bu bölümde 3. ve 4. araştırma sorularına yanıt verebilmek için oluşturulan temsili teyp videolarının analizinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Bu bölümde araştırma verilerinden elde edilen işitme kayıplı bir çocuk ve işiten kardeşinin etkileşim davranışlarının betimlenmesine yer verilecektir. Temsili videoteyp kayıtlarından elde edilen bulgulara yönelik örneklere aşağıda ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Tablo 2.5. Temsili teyp kayıtları

Gözlem No/Tarih	Saat	Kişiler	Yer	Süre	Etkinlik Türü
6. Gözlem 12.07.2017 Çarşamba	19.35 - 19.49	Erdem ve Ersan	Evde apartmanın önünde	14.dk.	Bisiklete binme
4. Gözlem 27.06.2017 Pazar	17.17 - 17.29	Erdem ve Ersan	Evde balkonda	12 dk.	Hamur Oynama
3. Gözlem 20.06.2017 Salı	07.52 - 08.07	Erdem ve Ersan	Evde salonda	15 dk.	Araba oynama
6. Gözlem 12.07.2017 Çarşamba	20.25 - 20.41	Erdem ve Ersan	Evde banyoda	16 dk.	Banyo yapma
7. Gözlem 22.07. 2017 Cumartesi	11.31 - 11.54	Erdem ve Ersan	Evde salonda	23 dk.	Çizgi Film İzleme
7. Gözlem 22.07. 2017 Cumartesi	11.54 - 11.56	Erdem ve Ersan	Evde salonda	2 dk.	Hortumla Oynama

Erdem ve Ersan arasında iki farklı şekilde etkileşim gerçekleştiği belirlenmiştir. Bunlar; ortak ilginin olduğu ve ortak ilginin olmadığı etkileşimlerdir. *Ortak ilgi*, kişinin bir nesne veya olay üzerinde olan ilgisini iletişim eşiyle karşılıklı olarak koordine etme becerisine ortak ilgi denilmektedir (Morales vd., 2000, akt. Ertürk Mustul, 2015, 12). Başka bir deyişle ortak ilgi, etkileşime giren kişilerin ortak bir nesne ya da konu üzerinde birbirlerine mesaj vermeleri ve almalarıdır (Cole, 1992 akt. Ertürk Mustul, 2015, 12). Ortak ilginin kurulmasında sözel ve sözel olmayan iletişim kanallarının katkısı belirleyicidir. Sözel olmayan iletişim kanallarında bakış önemlidir. Bakış ortak ilginin olup olmadığını belirten faktör olarak kabul edilmektedir. Ortak ilginin olduğu etkileşimlerde *senkronize bakış (synchronized gaze)*, söz konusudur.

- *Senkronize bakış (Synchronized gaze)*, etkileşime giren kişilerin karşılıklı olarak birbirlerine baktığı ve aralarında iletişimsel bir hareketin geçtiği durum olarak belirlenmiştir. İletişimsel hareket, bir etkileşime neden olan, sürdürülen veya bir etkileşime neden olan sözlü ifade veya jest olarak tanımlanmaktadır (Uzuner, 1993, s.100). Ortak ilginin karşılıklılığın olduğu durumlarda paylaşımın olması gerekmektedir. Bu da karşılıklılığın belirleyici unsurunu oluşturmaktadır.

Buna karşılık ortak ilginin olmadığı etkileşimler de söz konusudur. Bu etkileşimlerde *senkronize olmayan bakış (non-synchronized gaze)* söz konusudur. Senkronize olmayan bakışta iki şekilde gerçekleşmektedir.

-*Senkronize olmayan bakış (Non-synchronized gaze)*, etkileşime katılan kişilerin iletişim ortaklarından farklı zamanlarda birbirlerine baktıkları ve bakışların karşılıklı ve eş zamanlı gerçekleşmediği durum olarak belirlenmiştir.

-*Ortak bakış (Topical gaze)*, bağlamda olan kişilerin aynı konu ya da duruma bakmasıdır. Ancak eşzamanlı bir karşılıklı bakışın olmadığı durum olarak belirlenmiştir. Bu belirlenen tanımlar doğrultusunda Erdem ve Ersan arasında gerçekleşen etkileşimler analiz edilmiştir.

3.1. Bisiklete Binme

Anneyle yapılan görüşmede çocukları güzel havalarda apartmanın önündeki boş alana indirdikleri ve çocukların birlikte bisiklete bindiklerini anlatmıştı. Yemeği kim yapıyorsa diğer ebeveynin çocukları aşağıya indirdiğini ve bazı günler yemekten önce yemek hazır olana kadar bazen de yemekten sonra indiklerini söylemişti. O gün çocukları okuldan alıp ve eve geliyorlar. Yemekten sonra aşağıya inip bisiklete binmeye karar veriyorlar.

Aile üyeleri araştırmacının gözlemediği ve annenin söylediği gibi mutfakta yemeklerini yiyorlar. Babaları yemekleri bitince çocuklara dondurma veriyor. Filiz Hanım o sırada mutfığı topluyor ve çocuklara aşağıda yemeleri için meyve hazırlıyor. Filiz Hanımın işi bitince Engin Bey bisikletleri çıkarmak için çocuklarla aşağıya iniyor. Filiz Hanım arkadan onların yanına gidiyor ve çocuklara meyvelerini yediyor.

Apartment dokuz katlı yan yana bitişik iki bloktan oluşuyor ve apartmanın yanında duvarlarla çevrili bir alan bulunuyor. Apartmanlarının tam önünde geniş bir alan ve aşağıya inilmesi için merdivenlerin yanında bir rampa yer alıyor. Çocuklar bisikletlerini alıp bu rampanın başına geliyorlar. Erdem bisikletine biniyor ve Ersan da abisinin önüne geliyor abisinin bisikletinin önünü tutuyor ve abisine bakıyor. Ersan az sonra abisinin arkasına geçiyor ve abisinin bisikletini rampadan yukarı doğru ittiriyor. Daha sonra Ersan bisikletine biniyor ve rampanın başına geliyor. Erdem Ersan'a bakıyor ve rampadan aşağıya iniyor.

Rampadan aşağıya gelirken Erdem bağıyor ve bisikleti Ersan'ın bisikletine çarpıyor sağına düşüyor. Ersan dönüp abisine bakıyor. Erdem yerde sırt üstü yatıyor ve annesine sesleniyor. Filiz Hanım Erdem'in yanına geliyor. Filiz Hanım Erdem'i ve bisikletini yerden kaldırıyor. Ersan'da bisikletinden iniyor bisikletini yan tarafa çekiyor.

Erdem tekrar bisikletine biniyor ve boş alanda sürüyor. Ersan'da bisikletini yanında götürüyor. Bu şekilde kısa bir süre bisikletlerini sürüyorlar.

Çocuklar sonra yukarı sesleniyorlar Ersan babasıyla konuşuyor ve Erdem de yukarı bakıyor. Sonra tekrardan bisikletlerine biniyorlar ve rampanın oraya gidiyorlar. Erdem seslenince Filiz Hanım Ersan'a bak Erdem sana sesleniyor diyor. Ersan koşuyor abisine yardım ediyor rampadan yukarı çıkarıyor ve o gidince rampadan aşağıya dönüyor. Erdem yukarıda alanda sürüyor rampaya doğru geri dönüyor ve tekrar sesleniyor. Ersan da yukarı koşuyor ve abisine yardıma gidiyor. Rampadan indiriyor. Filiz Hanım yanlarına geliyor ve Erdem'e teşekkür ettiriyor. Erdem teşekkür ediyor tekrar rampaya geliyor. Bu böyle üç dört kez daha tekrarlanıyor. Erdem teşekkür ediyor.

Sonra Erdem bir kez daha rampanın başına geliyor ve Ersan'a sesleniyor. Ersan önce abisini dinliyor bekliyor ve onun kendisinin bisikleti rampadan yukarı sürmesi için süre tanıyor. Sonra yanına iniyor ve abisine yardım ediyor. Abisinin arkasından teşekkür etmesi için yönlendiriyor. Sonra tekrar rampadan inmesine yardım ediyor.

En son tekrar abisi Ersan'a sesleniyor ve Ersan ona yardıma gidiyor ama bu sefer bisikleti rampadan yukarı çıkaramayınca Erdem annesine sesleniyor ve kornayı çalıyor. Sonra Ersan da sesleniyor. Biraz daha deniyorlar ve yukarı çıkıyorlar. Abisine yine yardım ederek oynuyorlar.

Analiz: Erdem ve Ersan bisiklete binme etkileşimi toplam 14 dk. sürmüştür. Bu etkileşim sırasında Erdem ve Ersan arasında ortak ilginin kurulduğu etkileşimler gerçekleşmiştir. Bu etkileşimlerde sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatma ve sonlandırma durumları incelenmiştir.

a) Ortak İlginin Olduğu Etkileşimler

Bu etkileşimleri sürecinde Erdem ve Ersan arasında gerçekleşen etkileşimlere örnek aşağıda verilmiştir.

- 1) Erdem'in Sözel Olan İletişim Kanallarıyla Etkileşim Başlatması (6)
- 2) Erdem'in Sözel Olmayan İletişim Kanallarıyla Etkileşim Başlatması (1)
- 3) Erdem'in Sözel Olmayan İletişim Kanallarıyla Etkileşim Sonlandırması (5)
- 4) Ersan'ın Sözel Olmayan İletişim Kanallarıyla Etkileşimi Sonlandırması (3)

2) Erdem'in Sözel Olmayan İletişim Kanallarıyla Etkileşim Başlatması (1)

Örnek 2:

Gözlem: Bisiklete binme

Tarih: 12.07.2017

Yer: Apartmanın bahçesinde

Dakika: 06.23 – 06.28 dk.

Süre: 5 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
ERSAN: Yine mi?	ERDEM: Bisikletin üzerinde oturuyor ayaklarıyla pedalları çeviriyor ve başı Ersan'a dönük ona bakıyor. İki eliyle direksiyonun iki tarafından tutuyor. ERSAN: Abisine doğru yürüyor ve abisine bakıyor. İki eli yan taraflarında duruyor. ERDEM: Bisikletin üzerinde oturuyor ayaklarıyla pedalları çeviriyor ve başını hafif sağa geriye aşağıya çeviriyor ve yere bakıyor. İki eliyle direksiyonun iki tarafından tutuyor. ERSAN: Abisinin bisikletinin arkasına doğru gidiyor ve abisine bakıyor. Elleri önünde duruyor ve bisiklete uzanıyor.	Erdem'in sözel olmayan ifadeyle etkileşim başlatması

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasındaki etkileşim kısa bir süre daha böyle devam etmiştir. Erdem kardeşiyle aralarında sözel olmayan iletişimsel kanal senkronize bakış kullanarak etkileşim başlatmıştır. Ersan abisine sözel iletişim kanallarıyla yanıt vermiştir. Aralarında kısa süreli bu etkileşim böyle devam etmiş ve Erdem'in bisikletiyle gitmesiyle kısa süreli etkileşim sonlanmıştır.

3) Erdem'in Sözel Olmayan İletişim Kanallarıyla Etkileşim Sonlandırması (5)

Örnek 3:

Gözlem: Bisiklete binme

Tarih: 12.07.2017

Yer: Apartmanın bahçesinde

Dakika: 08.35 – 10.01 dk.

Süre: 85 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
	<p>ERDEM: Bisikletin üzerinde oturuyor ayaklarıyla pedalları çeviriyor ve başı sağ geriye dönük arkasına bakıyor.</p> <p>ERSAN: Abisinin bisikletin arkasında duruyor ve arkadan abisine bakıyor. Sol ayağı önde ve sağ ayağı arkada duruyor. Elleri iki yanında duruyor.</p> <p>ERDEM: Bisikletin üzerinde oturuyor ayaklarıyla pedalları çeviriyor ve başı yere eğik sağ pedalına bakıyor. İki eliyle direksiyonun iki yanından tutuyor.</p>	Erdem'in sözel olmayan ifadeyle etkileşim sonlandırması

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında devam eden sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla ortak ilginin karşılıklı olarak gerçekleştiği etkileşim gerçekleşmiştir. Bu devam eden etkileşimi Erdem'i sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşimi sonlandırmasıyla bir karşılıklı etkileşim döngüsü tamamlanmıştır.

4) Ersan'ın Sözel Olmayan İletişim Kanallarıyla Etkileşimi Sonlandırması (3)

Örnek 5:

Gözlem: Bisiklete binme

Tarih: 12.07.2017

Yer: Apartmanın bahçesinde

Dakika: 07.05 – 07.12 dk.

Süre: 7 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
	<p>ERDEM: Bisikletin üzerinde oturuyor ayakları pedalları çeviriyor ve başını geriye doğru çeviriyor Burak' a bakıyor. İki eliyle direksiyonun iki tarafından tutuyor.</p> <p>ERSAN: Abisinin bisikletin arkasında ayakta duruyor ve başı düz önüne bakıyor. İki eliyle abisinin oturduğu yeri tutuyor ve bisikleti ittiriyor.</p> <p>ERDEM: Bisikletin üzerinde oturuyor ayaklarıyla pedalları çeviriyor ve başı düz karşıya bakıyor. İki eliyle direksiyonun iki tarafından tutuyor.</p> <p>ERSAN: Abisinin arka tarafında kalıyor ayakta duruyor ve karşıya bakıyor. İki eli yanlarında duruyor.</p> <p>ERDEM: Bisikletin üzerinde oturuyor ayaklarıyla pedalları çeviriyor ve başını geriye döndürüyor Ersan'ın arkasından bakıyor. İki eliyle direksiyonun iki tarafından tutuyor.</p> <p>ERSAN: Rampadan aşağıya doğru koşuyor ve karşıya bakıyor. Abisi arkasında kalıyor. İki eli yanlarında duruyor.</p>	Ersan'ın sözel olmayan şekilde etkileşimi sonlandırması

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında ortak ilginin karşılıklı olarak gerçekleştiği etkileşim gerçekleşmiştir. Ersan sözel olmayan iletişim kanallarını kullanarak abisine arkasını dönüş ve ortak ilginin karşılıklı olduğu etkileşimi sonlandırarak aralarında gerçekleşen kısa süreli etkileşimi sonlandırmıştır.

3.2. Hamur Oynama

Erdem ve Ersan evlerinin balkonunda hamur oynuyorlar. Balkon çocukların odasında yer alıyor. Balkonda kenarda ufak beyaz bir masa ve masanın üzerinde dikdörtgen bir saksının için de beyaz sardunya çiçeği duruyor. Kapıdan girince sağ tarafta beyaz bir dolap yer alıyor. Çocuklar kapıdan çıkınca tam karşıya denk gelen masanın uzun kenarında yan yan sandalyelerde oturuyorlar. Sol tarafta Ersan sağ taraftaysa Erdem oturuyor ve masanın üzerinde hamur oynuyorlar. Masanın üzerinde hamur oyuncakları ikisinin önünde duruyor.

Ersan elindeki merdaneyle hamurunu açıyor. Erdem merdaneyi almak için uzanıyor. Ersan tutuyor. Erdem elini çekiyor kapıdan içeri doğru bakıyor. Ersan hamuru açmaya devam ediyor. Erdem o sırada etrafına bakıyor. Ersan'ın işi bitince merdaneyi abisine uzatıyor. Erdem merdaneyi alıyor hamurunu açmaya başlıyor. Ersan o sırada kendi hamuruyla oynuyor. Ersan hamurunu ortada duran kaba koyuyor. Erdem ezan sesini duyunca kafasını kaldırıp sağa sola bakıyor. Sonra hamuru açmaya devam ediyor. Ersan da hamuruyla oynamaya devam ediyor.

Ersan abisine dönüp bir şey söylüyor. Erdem başını masaya hamuruna eğmiş onunla ilgileniyor. Ersan başını eğip abisinin ne yaptığına bakıyor. Ersan hamurunu alıyor kaba koyuyor öyle oynuyor. Erdem eliyle hamurunu bastırıyor sonra hamurdan parçalar koparıyor. Hamurdan kopardığı parçaları bıçakla küçük küçük kesiyor.

Ersan içeriye doğru sesleniyor babasını çağırıyor. Babası balkon kapısının oraya geliyor. Ersan babasına ne yaptığını gösteriyor. Erdem babasını farkedince dönüp bakıyor. Sonra tekrar hamuruna dönüyor ve hamuruyla ilgileniyor. Ersan dönüyor babasıyla konuşuyor. Erdem önündeki hamurunu kesiyor.

Engin Bey içeri gidiyor. Ersan Erdem'e dönüyor ona bir şeyler söylüyor. Ersan abisini önündeki küçük parçalardan alıyor kendi hamurunda bir şeyler yapıyor. Erdem hamurlarını kesmeye devam ediyor. Bir süre böyle oynamaya devam ediyorlar. Sonra Ersan aldığı hamurları Erdem'in önüne geri koyuyor. Erdem Ersan'a bakıyor. Onun önündeki hamuruna ne yaptığına bakıyor.

Ersan arkasına dönüp babasına sesleniyor. Erdem de arkasına dönüp bakıyor. Ersan Erdem'in önüne dönüp bakıyor. Engin Bey o sırada balkon kapısının önüne geliyor. Erdem babasına bakıyor. Engin Bey masanın üzerine iki tane kalıp bırakıyor. Erdem yeni gelen kalıplarla oynuyor. Ersan içeriye bakıyor.

Birlikte bir süre daha masada kendi hamurlarıyla oynamaya devam ediyorlar. Ersan arkasını dönüp içeriye sesleniyor. Engin Bey balkona geliyor. İkisinin arasında duruyor. Ersan'ın gösterdiğine bakıyor. Ersan ve Erdem hamurlarıyla oynuyorlar. Engin Bey ikisinin hamurlarıyla yaptıklarına bakıyor. Sonra dolabın üzerindeki kameraya uzanıp kamerayı kapatıyor.

Analiz: Hamur oynama etkileşimi toplam on iki dakika sürmüştür. Bu etkileşim sırasında Erdem ve kardeşi arasında iki farklı etkileşim gerçekleşmiştir. Bunlar; ortak ilginin olduğu ve ortak ilginin olmadığı etkileşimler gerçekleşmiştir. Bu etkileşimler de sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatma ve sonlandırma durumlarına bakılmıştır.

a) Ortak İlginin Olduğu Etkileşimler

Hamur oynama etkileşiminde Erdem ve Ersan arasında ortak ilginin olduğu etkileşimlerde başlatma ve sonlandırma davranışlarına örnek aşağıda verilmiştir:

- 1) Ersan'ın sözel olan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatması (2)
- 2) Erdem'in sözel olan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatması (1)
- 3) Erdem sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim Sonlandırması (1)

1) Ersan'ın sözel olan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatması (2)

Gözlem: Hamur oynama

Tarih: 27.06.2017

Yer: Evlerinin balkonu

Dakika: 05.17- 05.39 dk.

Süre: 22 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
ERSAN: Abi makine yaptım.	ERDEM: Masada düz oturuyor ve başı hafif sola eğik önüne bakıyor. İki eli masanın üzerinde havada duruyor ve sol elinde bıçakla hamuru kesiyor sağ eliyle hamuru tutuyor. ERSAN: Masada düz oturuyor ve başını sağa çeviriyor abisinin önüne bakıyor. Sağ elini abisinin önüne uzatıyor. ERDEM: Masada düz oturuyor ve başı sola yatık önüne bakıyor. Sağ eli masanın üzerinde hamur parçalarını tutuyor. Sol eli masanın kenarında duruyor.	Ersan abisine sözel olan ifadeyle etkileşim başlatması

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında ortak ilginin kurulduğu anlık etkileşim gerçekleşmiştir. Ersan sözel olan iletişim kanallarıyla abisine konuşarak etkileşim başlatmıştır. Erdem sözel olmayan iletişim kanallarıyla Ersan'ın söylediğine bakışla başını ona çevirerek ya da sözlü iletişim kanallarıyla cevap vermemiş etkileşim sonlanmıştır. İletişimsel döngü başlamadan yarım kalmıştır.

2) Erdem'in sözel olan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatması (1)

Gözlem: Hamur oynama

Tarih: 27.06.2017

Yer: Evde balkonda

Dakika: 06.34- 06.35 dk.

Süre: 10 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
ERSAN: ehh ehh. ERDEM: Abmaaaa aa. ???	ERDEM: Masada düz oturuyor ve önüne bakıyor. İki elini önünde birleştiriyor parmaklarıyla oynuyor. ERSAN: Masada düz oturuyor ve önüne bakıyor. Sağ eli hava da önünde yukarıda duruyor. ERDEM: Masada düz oturuyor ve başı sola dönük Ersan'a bakıyor. Sol eli masanın üzerinde duruyor. Sağ eli masanın altında yanında duruyor. ERSAN: Masada düz oturuyor ve önüne bakıyor. Sağ eli masanın üzerinde duruyor ve hamuruyla oynuyor.	Erdem'in sözel olarak etkileşim başlatması.

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında ortak ilginin ve paylaşımın olduğu bir etkileşim gerçekleşmemiştir. Erdem kardeşine sözel olan iletişim kanallarıyla kardeşine bir şeyler söylemeye çalışarak etkileşim başlatmıştır. Ancak buna karşılık Ersan abisinin etkileşim başlatma davranışına sözel olan ya da sözel olmayan iletişim kanallarıyla dönüt vermediği için bir iletişimsel döngü tamamlanamamış ve yarım kalmıştır.

Ersan ve Erdem odalarının balkonunda kapıdan çıkınca tam karşıda duvara dayanmış masada yan yana oturuyorlar. Ersan solda Erdem de Ersan'ın sağında oturuyor. Masanın üzerindeki oyun hamurlarıyla oynuyorlar. Babaları kamerayı sol tarafta yer alan ardiye dolabının üzerine yerleştiriyor ve balkondan çıkarak Ersan ve Erdem'i yalnız bırakıyor.

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
ERDEM: Aaaaaa	ERDEM: Masada düz oturuyor ve önüne hamuruna bakıyor. İki eliyle merdaneyi hamurun üzerine bastırıyor ve hamuru açıyor. ERSAN: Masada düz oturuyor ve hamuruna bakıyor. Sağ elini kaldırıyor ve elinde hamuru tutuyor. ERDEM: Sol elinde merdaneyi tutuyor ve kaldırıyor. Sağ eliyle hamurun üzerine bastırıyor. ERSAN: Başu öne masaya eğik hamuruna bakıyor ve sağ eliyle masanın üzerindeki hamuru bastırıyor.	

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında ortak bakışın olduğu bir etkileşim gerçekleşmiştir. Ancak Ersan ve Erdem arasında sözel ya da sözel olmayan iletişim kanallarıyla karşılıklı paylaşımın olduğu herhangi bir etkileşim gerçekleşmemiştir. Aynı bağlam içinde paralel oyun davranışı sergilemişlerdir. Birebirlerinden bağımsız kendi oyunlarını oynamışlardır.

Gözlem: Hamur oynama

Tarih: 27.06.2017

Yer: Evde balkonda

Saat/Süre: 06.06- 06.20 dk.

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
ERSAN: Ihhhg (motor sesi çıkarıyor.)	ERDEM: Masada düz oturuyor ve başını hafif sola çeviriyor Ersan'ın önüne bakıyor. Sağ eli masanın üzerinde duruyor. Sol eli masanın kenarında duruyor bıçağı tutuyor. ERSAN: Masada düz oturuyor ve önüne bakıyor. Sağ eli masada önünde duruyor.	Bakışıyla Ersan'ı izlemesi

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla birbirlerini izledikleri takip ettikleri gözlenmiştir. Erdem Ersan'ın ne yaptığına bakmıştır. Senkronize olmayan bakış gözlenmiştir. Ersan ve Erdem arasında sözel olan ya da sözel olmayan iletişim kanallarıyla karşılıklı paylaşımın ve ortak ilginin kurulduğu bir etkileşim gerçekleşmemiştir.

3.3. Araba Oynama

Çocuklar salonda battaniyenin üzerinde arabalarıyla oynuyorlar. Salonda kapıdan girince sağda televizyon ünitesi ve onun üzerinde büyük bir plazma yer alıyor. Salon da karşılıklı konulmuş iki tane büyük üçlü koltuk ve pencerelerin önünde de birbirilerine çapraz şekilde iki köşeye yerleştirilmiş tekli koltuklar yer alıyor. Salonun ortasında iki büyük üçlü koltuğun arasında bir halı yer alıyor.

Salonda halının üzerine battaniye serilmiş ve Erdem’le Ersan battaniyenin üzerinde arabalarıyla oynuyorlar. Engin Bey kameranın önünden çocuk sandalyesini ve sonra küçük masayı kaldırıp kenara koyuyor. Ardından odadan çıkıyor ve çocukları salonda yalnız bırakıyor.

Ersan arabasını abisinin arabasına doğru sürüyor. Erdem arabasını geriye doğru çekiyor. Battaniyenin diğer tarafına doğru uzanıyor. Arabasını battaniyenin üzerinde sürüyor. Bir süre böyle battaniyenin üzerinde oynuyorlar. Ersan oturuyor arabasını havada sürüyor ve ağzıyla araba sesi taklidi yapıyor. Erdem uzandığı yerden kalkıyor oturuyor arabasını yanında sürüyor. Ersan battaniyenin üzerine uzanıyor ve arabasını ileri doğru sürüyor. Erdem kısa bir süre sonra diğer tarafa uzanıyor arabasıyla oynuyor. Battaniyenin üzerinde karşılıklı uzanıyorlar. Başları ters şekilde öyle arabalarıyla oynuyorlar.

Biraz geçtikten sonra kalkıp oturuyorlar. Ersan abisine arabasını gösteriyor ve konuşuyor. Yarış yapmak istediğini anlatmaya çalışıyor ve sonra sayıyor. Arabalarını sürüyorlar. Ersan biraz geçince abisine arabasını gösteriyor. Erdem Ersan’ın arabasına uzanıyor alıyor onu sürmeye başlıyor. Ersan da abisinin arabasını alıyor ve battaniyenin üzerinde onu sürüyor. Kısa bir süre onla oynuyor. Sonra onu bırakıyor abisinin elinden kendi arabasını geri alıyor. Erdem da kendi arabasını alıyor.

Bir süre arabanın üzerinde oyun oynamaya devam ediyorlar. Bazen oturuyor sonra battaniyenin üzerine uzanıyor sonra tekrar kalkıyorlar. Bir ara Erdem diğer tarafa uzanıyor. Ersan sırt üstü uzanıyor. Elindeki arabayla oynarken şarkı söylüyor. Erdem biraz sonra pencerenin önünde yerde duran büyük arabayı battaniyenin üzerine doğru çekiyor. Ersan geliyor büyük arabanın üzerine biniyor. Erdem kendi arabasıyla oynuyor. Oynarken gülüyor. Ersan da büyük arabayı sürmeye devam ediyor.

Ersan bir süre büyük arabayı sürüyor sonra kalkıp televizyonun yanına gidiyor. Erdem o sırada kendi arabasıyla battaniyenin üzerinde oynamaya devam ediyor. Ersan

babasına sesleniyor. Engin Bey salona geliyor. Ersan yanına gidiyor onun ne istediğine bakıyor. Ersan'ın istediğini yaptıktan sonra Engin Bey kamerayı kapatıyor.

Analiz: Arabalarla oynama etkileşimi toplam on beş dakika sürmüştür. Bu etkileşim sırasında Erdem ve kardeşi arasında iki farklı etkileşim gerçekleşmiştir. Bunlar; ortak ilginin olduğu etkileşimler ve ortak ilginin olmadığı etkileşimler. Bu etkileşimler de sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatma ve sonlandırma durumlarına bakılmıştır.

a) Ortak İlginin olduğu Gerçekleştiği Etkileşimler

Erdem ve Ersan arasında sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla ortak ilginin olduğu paylaşımın karşılıklı olarak gerçekleştiği etkileşim örnekleri aşağıda verilmiştir.

- 1) Erdem'in sözel olan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatması (2)
- 2) Erdem'in sözel olan iletişim kanallarıyla etkileşim sonlandırması (1)
- 3) Ersan'ın sözel olan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatması (3)
- 4) Ersan'ın sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim sonlandırması (2)

1) Erdem'in sözel olan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatması (2)

Gözlem: Araba Oynama

Tarih: 20.06.2017

Yer: Evlerinin salonu

Saat/Süre: 11.48- 12.25 dk.

Dakika: 37 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
ERDEM: Aaa ananne.	ERDEM: Yerde soluna yatıyor ve başını yere dayıyor. Sol kolu altında duruyor ve elinde arabasını tutuyor. Sağ kolunu uzatıyor ve arabayı büyük arabayı yanına çekiyor. Arabanın üzerinden Ersan'a bakıyor.	Erdem sözel olarak etkileşim başlattı.
ERSAN: eeemmidee. ???	ERSAN: Yerde sağına yatıyor ve hafif sırtüstü dönüyor. Sağ kolu dirseği yere dayalı eli havada duruyor. Sol kolu havada duruyor ve arabasını tutuyor. Arabasına bakıyor.	

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla ortak ilginin olduğu bir etkileşim gerçekleşmiştir. Bu etkileşimlerinde karşılıklı bakış ve paylaşımın olduğu gözlenmiştir. Erdem sözel olan

iletişim kanallarıyla Ersan'a dönerek seslenerek etkileşim başlatmıştır. Ersan iletişimsel olarak cevap vermesiyle etkileşim sürmüştür. Erdem sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşimi sonlandırarak iletişimsel döngüyü tamamlamıştır.

2) Erdem'in sözel olan iletişim kanallarıyla etkileşim sonlandırması (1)

Gözlem: Araba Oynama

Tarih: 20.06.2017

Yer: Evlerinin salonu

Dakika: 02.59-03.17 dk.

Süre: 18 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
ERSAN: Erdem	ERDEM: Battaniyenin televizyon tarafındaki ucuna doğru dizlerinin üzerine kalkıyor. Kafası yerde duruyor ve sağ elini yere dayıyor.	
ERSAN: Erdem.	ERSAN: Battaniyenin diğer ucunda doğru dizlerini üzerinde duruyor. Sağ eliyle arabasını sürüyor. Sol eli yerde duruyor ve önüne bakıyor. ERDEM: Battaniyenin kenarına sol tarafına yatıyor sol kolu altında duruyor ve Sağ eliyle arabasını önünde tutuyor.	
ERDEM: Hayır.	ERSAN: Abisinin olduğu yere dönüyor dizlerinin üzerine oturuyor ve abisine sesleniyor ona bakıyor. Sol eli yanında yerde duruyor. Sağ eli önünde dizinin yanında duruyor. ERDEM: Yattığı yerden kalkıyor. Sol eli yerde duruyor ve Ersan'a bakıyor.	Erdem'in sözel olarak etkileşimi sonlandırması.

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla karşılıklı bakış ve paylaşımıyla ortak ilginin olduğu bir etkileşim gerçekleşmiştir. Erdem kardeşinin etkileşim başlatmasını sözel olan iletişim kanallarıyla "hayır" diyerek sonlandırarak bir etkileşimsel döngüyü tamamlamıştır.

3) Ersan'ın sözel olan iletişim kanallarıyla ifadeyle etkileşim başlatması (3)

Tarih: 20.06.2017

Yer: Evlerinin salonu

Saat/Süre: 02.59 - 03.17 dk.

Dakika: 18 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
ERSAN: Biiir ikii.	ERSAN: Oturduğu yerde sağ tarafında geriye doğru dönüyor. Abine bakıyor ve sayıyor. Sol eli yerde duruyor. Sağ eliyle arabasını yerde tutuyor. ERDEM: Dizlerinin üzerine kalkıyor ve oturuyor. Ersan'a bakıyor. Sol eli dizinde duruyor. Sağ elinde arabasını tutuyor.	Ersan sözel olarak etkileşim başlattı.

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla ortak ilginin karşılıklı olarak gerçekleştiği bir etkileşim gerçekleşmiştir. Ersan sözel olan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatmıştır. Etkileşim kısa anlık bir şekilde gerçekleşmiş ve Erdem olumsuz geri bildirimle sonlanmıştır.

4) Ersan'ın sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim sonlandırması (2)

Gözlem: Araba Oynama

Tarih: 20.06.2017

Yer: Evlerinin salonu

Dakika: 12.37-12.44 dk.

Süre: 7 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
	ERSAN: Büyük arabanın yanında ayakta duruyor ve başını geriye doğru çeviriyor abisine bakıyor. Televizyona doğru dönük duruyor. ERDEM: Yerde sağına yatıyor ve karşıya televizyonun orda Ersan'a bakıyor. Sağ kolu altında duruyor. Sol eliyle arabasını tutuyor ve kolu karnında duruyor. ERSAN: Televizyonun oraya doğru gidiyor ve ekrandan çıkıyor.	Ersan'ın sözel olmayan ifadeyle etkileşimi sonlandırması

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında ortak ilginin olduğu karşılıklı bakışın ve paylaşımın olduğu bir etkileşim gerçekleşmiştir. Sonrasında Ersan sözel olmayan iletişim kanallarıyla televizyonun önüne giderek etkileşimi sonlandırmıştır.

b) Ortak İlginin Olmadığı Etkileşimler

Gözlem: Araba Oynama

Tarih: 20.06.2017

Yer: Evlerinin salonu

Dakika: 07.05 - 07.40 dk.

Süre: 35 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Erdem ve Ersan evlerinin salonunda karşılıklı duran iki üçlünün arasında battaniyenin üzerinde oturuyorlar. İkisinin de elinde bir tane araba var ve yan yana battaniyenin üzerinde arabalarla oynuyorlar. Engin Bey kamerayı salona kapıdan girince hemen sağda televizyonun altında yer alan ünitenin üzerine koyuyor. Kameranın görüş açısından ortada duran sandalye ve çocuk masasını alıyor. Televizyonu kapatıyor ve odadan çıkıyor.

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
ERSAN: didiidi noo	ERDEM: Dizlerinin üzerine doğru çöküyor. Sağ elini yere dayıyor ve sol elindeki arabayı yere koyuyor. Başını öne eğik arabasına bakıyor. ERSAN: Yerde yüzüstü sola doğru yatıyor. Sol kolu önünde dirseği yere dayalı duruyor. Sağ elindeki arabayı yukarı havaya kaldırıyor. Başını yukarı kalkık karşıya bakıyor. ERDEM: Yerde dizlerinin üzerine oturuyor ve başını dizlerine kadar yere eğiyor. Sağ eliyle arabasını tutuyor ve sağa karşıya yere bakıyor. Sol eli yanında duruyor. ERSAN: Yerde yüzüstü sola doğru yatıyor. Sol kolu önünde dirseği yere dayalı duruyor. Sağ elini arkasına götürüyor. Başını yukarı kalkık karşıya bakıyor.	

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında ortak ilginin olmadığı bir etkileşim gerçekleşmiştir. Ancak Erdem ve Ersan arasında sözel ya da sözel olmayan iletişim kanallarıyla karşılıklı paylaşımın ve ortak ilginin kurulduğu bir etkileşim gerçekleşmemiştir. Aralarında sadece ortak ilginin olmadığı senkronize olmayan bakış davranışı gözlenmiştir.

3.4. Banyo Yapma

Çocuklar aşağıda uzun bir süre bisiklet bindikten sonra yukarı çıkıyorlar. Filiz Hanım terledikleri ve her tarafa süründükleri için banyo yaptırdığını söylüyor. Çocukları soyup banyoya sokuyorlar. Banyo evin girişinden sola dönünce koridorda sağda kalıyor. Banyoya girişte hemen solda bir dolap var. Sol tarafta lavabo ve onun karşısında klozet yer alıyor. Kapıdan tam girişte Duşa kabinli küvet bulunuyor.

Ersan ve Erdem banyoda duşa kabinli küvetin içinde duruyorlar. İkisinin elinde su doldurmak için kaplar var. Ersan sağ tarafta çeşmenin orda Erdem’se sol tarafta ayakta duruyor. Ersan elindeki yeşil maşrapayla abisinin başından aşağıya su dökmeye çalışıyor.

Erdem da ayakta bekliyor. Ersan ve Erdem da küvetin içine eğiliyor. Maşrapalarına su ve köpük doldurmaya çalışıyorlar. Ersan abisinin başından su döküyor. Erdem kafasını eğiyor. Ersan'la Erdem yer değiştiriyor. Ersan eğiliyor su dolduruyor. Erdem ayakta Ersan'a bakıyor.

Filiz Hanım banyoya giriyor. Su çok sıcak olmasın diye suyu kapatıyor. Banyodan çıkıyor. Ersan abisinin kolunu tutuyor. İkisi de küvetin içinde ayakta duruyor. Erdem Ersan'a küvetin dışını gösteriyor. Ersan maşrapayla abisine dönüyor. Erdem küvetin içine oturuyor. Ersan abisinin kafasından aşağıya su döküyor. Erdem'in gözüne köpük kaçıyor. Filiz Hanım banyoya giriyor. Erdem'in yüzünü yıkıyor. Ersan arkası dönük çeşmenin önünde duruyor. Filiz Hanım Ersan' a Erdem'in göbeğini gösteriyor. Erdem ayakta bekliyor.

Filiz Hanım banyodan çıkıyor. Çocuklar küvetin içinde oynamaya devam ediyorlar. Ersan abisini göbeğine su döküyor. Erdem elindeki kabı çeşmeye doğru uzatıyor. Ersan abisinin kabını dolduruyor. Erdem elini uzatmış bekliyor. Erdem kabını kapıda duran annesine gösteriyor. Ersan çeşmenin önünde suyla oynuyor.

Erdem kabını küvetin dışına döküyormuş gibi yapıyor annesine gülüyor. Ersan çeşmenin önünde oynuyor. Ersan abisine doğru dönüyor kabını uzatıyor. Erdem kabın içine elini sokuyor geri çekiyor. Filiz Hanım banyoya giriyor. "Su çok sıcak olmuş" diyor ve çeşmeyi ayarlayıp banyodan çıkıyor. Ersan çeşmenin önünde dururken Erdem küvetin içinde eğiliyor.

Filiz Hanım banyoya iki tane araba getiriyor. Arabaları veriyor. Hadi arabalarınızı yıkayın diyor ve çeşmeyi kapatıp çıkıyor. Ersan ve Erdem küvetin içine oturmuş arabalarıyla oynuyor. Ersan arabasını köpüklemiş abisinin sırtına koyuyor. Erdem başı önünde yana doğru dönüyor.

Ersan ve Erdem bir süre küvetin içinde arabalarıyla oynuyorlar. Sonra Filiz Hanım banyoya giriyor ve lifi alıp çocukları yıkamaya başlıyor. Önce Erdem'i sonra Ersan'ı yıkıyor. Sonra Erdem'in saçını da yıkıyor duruluyor. Engin Beye sesleniyor. Erdem'in havlularını alıp Erdem'i çıkarmasını istiyor. Engin Bey Erdem'in havlularını alıp banyoya geliyor. Filiz Hanım Erdem'i duruluyor. Küvetten çıkarıyorlar. Engin Bey havlusunu sarıp banyodan çıkarıyor.

Filiz Hanım Ersan'ın da saçını vücudunu durulayıp. Engin Bey den havlusunu istiyor. Onu da kurulayıp mutfakta kek yiyeceklerini konuşup banyodan çıkıyorlar. Kurulanıp kek yemek için mutfağa geçiyorlar.

Analiz: Banyo yapma etkileşimi toplam on altı dakika sürmüştür. Bu etkileşim sırasında Erdem ve kardeşi arasında iki farklı etkileşim gerçekleşmiştir. Bunlar; ortak ilginin olduğu etkileşimler ve ortak ilginin olmadığı etkileşimler. Bu etkileşimde diğer etkileşimlerine oranla daha çok karşılıklı bakışın kullanıldığı etkileşim kurmuşlar ve ortak ilginin olmadığı etkileşimler daha nadir olarak gerçekleşmiştir. Bu etkileşimler de sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatma ve sonlandırma durumlarına bakılmıştır.

a) Ortak İlginin Olduğu Etkileşimler

Erdem ve Ersan arasında ortak ilginin karşılıklı olarak gerçekleştiği etkileşim başlatma ve sonlandırma davranışlarına bakıldığı etkileşim örnekleri aşağıda verilmiştir.

- 1) Ersan'ın sözel olan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatması (3)
- 2) Ersan'ın sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim sonlandırması (2)
- 3) Erdem'in sözel olan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatması (2)
- 4) Erdem'in sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim sonlandırması (3)

1) Ersan'ın sözel olan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatması (3)

Gözlem: Banyo yapma

Tarih: 20.06.2017

Yer: Evlerinin banyosunda

Dakika: 00.07- 00.15 dk.

Süre: 8 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
ERSAN: Otur bi. Otur. ERDEM: ahhaa (gülüyor) ERSAN: (gülüyor.)	ERDEM: Küvetin içinde ayakta duruyor ve sağ duvara doğru dönüyor. Başı öne eğik küvetin içine bakıyor. İki eli önünde duruyor ve su kabını tutuyor. ERSAN: Küvetin içinde abisinin arkasında ayakta duruyor. Başı hafif kalkık abisinin başına bakıyor. Sağ elinde maşrapayı tutuyor ve sol eliyle abisinin kafasını eğdirmeye çalışıyor. ERDEM: Küvetin içinde doğrulamaya çalışıyor. Başı öne eğik ellerine bakıyor. Elleri önünde kabı ve köpükleri tutuyor. ERSAN: Küvetin içinde abisinin arkasında ayakta duruyor. Abisinin başına bakıyor ve sol elini uzatıyor abisinin ensesinden bastırıyor. Sağ eliyle maşrapayı tutuyor.	Ersan sözel olarak etkileşim başlattı. Ersan sözel olmayan şekilde etkileşimi sonlandırdı.

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla ortak ilginin olduğu etkileşim gerçekleşmiştir. Ersan sözel olan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatmıştır. Erdem iletişimsel olarak cevap vererek etkileşimi sürdürmüştür. Ersan sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşimi sonlandırarak bir iletişimsel döngüyü tamamlamıştır.

2) Ersan'ın sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim sonlandırması (2)

Gözlem: Banyo yapma

Tarih: 20.06.2017

Yer: Evlerinin banyosunda

Dakika: 00.13-00.17 dk.

Süre: 4 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
ERDEM: ahhaa (gülüyor)	ERDEM: Küvetin içinde ayakta duruyor ve arka duvara doğru dönüyor. Başını öne eğik yere bakıyor ve sağ elinde su kabını tutuyor. ERSAN: Küvetin içinde abisinin arkasında ayakta duruyor ve başını kapıya çeviriyor annesine bakıyor. Sağ elinde maşrapayı havada tutuyor. Sol eliyle abisinin kolunu tutuyor.	Ersan'ın sözel olmayan ifadeyle etkileşim sonlandırması

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla ortak ilginin karşılıklı ve paylaşımın olduğu etkileşim gerçekleşmiştir. Aralarında devam eden etkileşimi Ersan sözel olmayan iletişim kanallarıyla sonlandırarak bir etkileşimsel döngü tamamlanmıştır.

3) Erdem'in sözel olan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatması (2)

Gözlem: Banyo yapma

Tarih: 20.06.2017

Yer: Evlerinin banyosunda

Dakika: 00.58- 01.09 dk.

Süre: 11 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
ERDEM: Bak.	ERDEM: Küvetin içinde vücudu kapıya dönük ayakta duruyor ve başını sola çeviriyor Ersan' a bakıyor. Sağ eliyle duşakabini tutuyor ve sol elinde su kabını tutuyor. ERSAN: Küvetin içinde sırtı abisine dönük ayakta duruyor ve elleri önünde maşrapayı tutuyor. ERDEM: Küvetin içinde ayakta duruyor ve başını sola çeviriyor Ersan'a bakıyor. Sol elinin parmağıyla duşakabinin dışını yeri gösteriyor. Sağ elinde su kabını tutuyor.	Erdem sözel olarak etkileşim başlattı.

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında sözel solan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla ortak ilginin karşılıklı bakış ve paylaşımının olduğu etkileşim gerçekleşmiştir. Erdem sözel olan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatmıştır. Ersan iletişimsel olarak cevap vererek etkileşimi sürdürmüştür. Ersan sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşimi sonlandırarak bir iletişimsel döngüyü tamamlamıştır.

4) Erdem'in sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim sonlandırması (3)

Örnek 3: Erdem'in sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim sonlandırması

Gözlem: Banyo yapma

Tarih: 20.06.2017

Yer: Evlerinin banyosunda

Dakika: 02.42- 02.55 dk.

Süre: 13 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
ERSAN: Al bunu dök (gibi ama tam anlaşılmıyor). ERSAN: vevnfkn (tam anlaşılmıyor. Su sesinden dolayı) ERDEM: mmmhgg. (kızıyor.)	ERDEM: Küvetin içinde çeşmenin önünde Ersan'ın yanında ayakta duruyor ve çeşmeye Ersan'ın eline bakıyor. Sağ eli yanında duruyor. Sol elini ağzına götürüyor. ERSAN: Çeşmenin önünde abisinin yanında duruyor ve yere çömeliyor. Elleri önünde yerde duruyor. ERDEM: Çeşmenin önünde Ersan'ın yanında ayakta duruyor. Sağ eli yanında havada duruyor ve sola doğru eğiliyor. Sol elinde kabı tutuyor ve çeşmeye doğru uzatıyor. ERSAN: Çeşmenin önünde abisinin yanında ayakta duruyor. ERDEM: Küvetin içinde çeşmeye dönük ayakta duruyor ve elleri bacaklarının önünde iki eliyle kabı tutuyor. Çeşmenin önünde yere bakıyor.	Erdem'in sözel olmayan şekilde etkileşimi sonlandırması

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında sözel solan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla ortak ilginin karşılıklı bakış ve paylaşımının olduğu etkileşim

gerçekleşmiştir. Erdem sözel olmayan iletişim kanallarıyla senkronize olan bakışı keserek çeşmeye dönüyor ve etkileşimi sonlandırarak bir iletişimsel döngüyü tamamlamıştır.

b) Ortak İlginin Olmadığı Etkileşimler

Erdem ve Ersan akşamüstü aşağıda anneleriyle bisiklete bindikten sonra yukarı çıktılar. Erdem ve Ersan banyoya geçtiler ve anneleri üstlerini çıkardı. Duşa kabinin içine biraz su biriktirdi köpük döktü ve çocuklar küvetin içinde birlikte suyla oynamaya başladılar.

Gözlem: Banyo yapma

Tarih: 20.06.2017

Yer: Evlerinin banyosunda

Dakika: 01.12- 01.33 dk.

Süre: 21 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
	<p>ERDEM: Küvetin içinde Ersan'ın arkasına gidiyor. Hafif öne eğiliyor sağ eli yanında önünde duruyor. Sol eliyle kabı tutuyor ve çeşmeye doğru uzatıyor önüne bakıyor.</p> <p>ERSAN: Çeşmenin önünde küvetin içinde oturuyor. Başı çeşmeye doğru bakıyor.</p> <p>ERDEM: Küvetin içinde ayaklarını üzerinde duruyor ve öne eğiliyor. Sol kolunu aşağıda doğru uzatıyor ve eliyle su kabını tutuyor.</p> <p>ERSAN: Çeşmenin önünde küvetin içinde oturuyor. Başı çeşmeye doğru bakıyor.</p>	

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında sözel solan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla ortak ilginin olduğu bir etkileşim gerçekleşmemiştir. Aralarında sadece kendiliğinden senkronize olmayan bakış ve paralel oyun davranışları gözlenmiştir.

3.5. Çizgi Film İzleme

Aile üyeleri kahvaltılarını her zaman yaptıkları gibi mutfaktaki masada yapıyorlar. Filiz Hanım'ın daha önce bahsettiği ve veri toplamak için gözleme gidilen günler de görüldüğü gibi kahvaltılarını bitiren çocuklar içeriye salona geçiyorlar. Salonda girişin sağında televizyon ünitesi ve onun üzerinde büyük bir plazma yer alıyor. Karşılıklı konulmuş iki büyük üçlü koltuk ve pencerelerin önünde de birilerine verevine iki köşeye yerleştirilmiş tekli koltuklar yer alıyor. Salonun ortasında büyük halı yer alıyor.

Ersan salona girişte sağda yer alan televizyon ünitesinin önünde ayakta duruyor. Erdem halının ucunda iki üçlünün ortasında yerde oturuyor ve elinde kendi tişörtünü tutuyor. Erdem tuttuğu tişörtü havaya kaldırıyor. Ersan o sırada televizyonun önünde ayakta durmaya devam ediyor ve yeni başlayan çizgi filmi izliyor.

Çizgi film başlayınca Erdem tişörtü yan tarafına bırakıyor ve televizyona bakmaya başlıyor. Ersan televizyonun önünde kıpırdamadan televizyona bir süre böyle bakıyor ve izliyor. Erdem da halının üzerinde aynı yerde oturmaya devam ediyor ve televizyona bakıyor.

Bir süre daha böyle izledikten sonra Erdem halının üzerinde sağa doğru uzanıyor. Televizyonu izlemeye öylece devam ediyor. Ersan o sırada bir yandan televizyona bakarken alttaki raftan bir arabayı alıp televizyon ünitesinin en üst kısmına çıkarıyor. Erdem yattığı yerden izlemeye devam ederken Ersan televizyonun önünde ayakta duruyor. Elindeki arabayla ilgileniyor. Bir süre daha böyle izliyorlar.

Erdem yattığı yerden izlemeye devam ediyor. Ersan o sırada televizyonun önünde duruyor ve bir eliyle oyuncağı tutarken televizyonu izlemeye devam ediyor. Ersan televizyonun önünde durmaya devam ediyor. Bir yandan oyuncağı tutarken bir yandan televizyonu izliyor. Erdem yerde yüz üstü dönüyor ve ayaklarını kaldırıp yan yana getirerek yerde yatarak televizyonu izlemeye devam ediyor.

Ersan televizyonu ayakta izlemeye devam ediyor. Erdem dizlerinin üzerine kalkıp oturuyor televizyonu öylece izlemeye devam ediyor. Erdem kısa bir süre sonra bağdaş kurup oturuyor. Ayağından terliğini çıkarıyor. Onunla biraz ilgilenip yan tarafına bırakıyor ve televizyonu izlemeye devam ediyor.

Çocuklar bir süre daha aynı şekilde izlemeye devam ediyorlar. Erdem sola doğru uzanıyor ve izlemeye öylece devam ediyor. Böyle devam ediyor ve çizgi film bitiyor.

Analiz: Çizgi film izleme etkileşimi toplam yirmi üç dakika sürmüştür. Televizyonu babaları açmıştır ve açtıktan sonra kahvaltıya geri dönmüş çocuklarla araştırmacıyı yalnız bırakmıştır. Bu etkileşimde Erdem ve Ersan arasında sözel ya da sözel olmayan iletişim kanallarıyla karşılıklı paylaşımın olduğu hiçbir etkileşim gerçekleşmemiştir. Ancak bu etkileşimlerinde sadece ortak bakışın olduğu herhangi bir şekilde ortak ilginin varlığının ya da yokluğunun zorlukla söylenebildiği bir etkileşim gerçekleşmiştir. Erdem ve Ersan'ın arasında geçen kendilerine özgü gerçekleşen bir etkileşim olarak değerlendirilmiştir. Buna örnek aşağıda verilmiştir.

a) Ortak İlginin Olmadığı Etkileşimler

“01.01dk.-04.40 dk. “Zack ile vak vak hop açılan çiçek” Çizgi film başlayınca Erdem elindeki kendi tişörtünü yan tarafına bırakıyor ve televizyona bakmaya başlıyor. Bir süre Ersan televizyonun önünde kıpırdamadan televizyona böylece bakıyor ve televizyondaki çizgi filmi izliyor. Erdem da halının üzerinde aynı yerde oturmaya devam ediyor ve televizyondaki çizgi filmi izliyor.”

Yukarıdaki etkileşimde Ersan ve Erdem arasında karşılıklı ortak ilginin kurulduğu ve paylaşımın olduğu bir etkileşim gerçekleşmemiştir. Etkileşimde Erdem ve Ersan arasında herhangi bir sözel olan veya sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim kurulmamıştır.

3.6. Hortumla Oynama

Çizgi filmin bitmesiyle Erdem ve Ersan arasında gerçekleşen ortak bakış bitiyor. Ersan o sırada aşağı doğru eğilip terliğini düzeltmeye çalışıyor. Sonra ayağa kalkıyor televizyon ünitesinin altındaki çekmecelerden birini açıyor. Ve içinden bir hortum çıkarıyor. Erdem halının üzerinde aynı yerde yatmaya devam ediyor. Ersan hortumu alıp bir ucunu ağzına sokarak abisinin yanına gidiyor. Abisinin yanında yere eğiliyor. Erdem hortumun bir ucunu tutuyor. Ersan çekip bir ucunu abisinin kulağına sokmaya çalışıyor. Erdem geriye doğru çekiliyor. Erdem yattığı yerden kalkıyor ve hortumun ucunu tutmaya çalışıyor. Erdem oturduğu yerde bir an televizyona bakıyor. Ersan o sırada abisinin yanına dizlerinin üzerine iniyor. Hortumu tekrar abisinin kulağına sokmaya çalışıyor. Erdem o sırada hortumun ucunu tutup ağzına sokmaya çalışıyor. Ersan bu sefer abisinin kafasını eğiyor eliyle bir ucunu da kulağına sokuyor. Erdem çekiliyor ve hortumu tutup aşağı çekiyor.

Bunun üzerine Ersan kızıyor abisini ittiriyor. Yerde boğuşmaya başlıyorlar. Birbirlerine kızıyorlar ve hortumu iki tarafından çekiştiriyorlar. Ersan kaçmak için kalkıyor abisi de onun arkasından kalkıyor. Bu sefer arkasından vuruyor ve Ersan yine kaçmaya çalışıyor. Erdem Ersan'ı tişörtünün arkasından yakalıyor kendisine doğru çekiyor ve Ersan bağırmağa başlıyor. İçeriden Engin Bey duyup geliyor. Hortumu tutuyor. Eğiliyor yanlarına ne oldu kim vurdu diyor ikisine bakıyor. Çocukların neden kavga ettiklerini anlamaya çalışıyor. Birlikte kavga etmeden oynamaları gerektiğini çocuklara anlatıyor.

Analiz: Çizgi filmin bitmesinden sonra Erdem ve Ersan arasında ortak ilginin olduğu karşılıklı ve paylaşımın olduğu bir etkileşim gerçekleşmiştir. Erdem ve Ersan sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim başlamışlardır. Etkileşimlerinde ortak ilginin olduğunun belirtileri olan ortak bakış ve karşılıklı bakış görülmüştür. Bu etkileşimlere örnek aşağıda verilmiştir.

a) Ortak İlginin Olduğu Etkileşimler

Çizgi filmin bitmesiyle Ersan televizyonun çekmecesine uzanıyor. Televizyonun çekmecesinden oyuncaklarının olduğu yerden elli altmış cm. uzunluğunda ve bir cm. yarıçapında bir hortum çıkarıyor. Dönüp abisine bakmasıyla sözel olmayan ifadeyle ortak ilginin kurulduğu etkileşimi başlatıyor. Bu etkileşim sürecinde Erdem ve Ersan arasında gerçekleşen etkileşim örnekleri aşağıda şu şekilde verilmiştir:

- 1) Ersan'ın Sözel Olmayan İletişim Kanallarıyla Etkileşim Başlatması (3)
- 2) Ersan'ın Sözel Olmayan İletişim Kanallarıyla Etkileşim Sonlandırması (1)
- 3) Erdem'in Sözel Olmayan İletişim Kanallarıyla Etkileşim Başlatması (2)
- 4) Erdem'in Sözel Olmayan İletişim Kanallarıyla Etkileşimi Sonlandırması (3)

1) Ersan'ın Sözel Olmayan İletişim Kanallarıyla Etkileşim Başlatması (3)

Gözlem: Hortumla Oynama

Tarih: 22.07.2017

Yer: Evlerinin salonu

Dakika: 22.39 – 22. 51 dk.

Süre: 12 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Ersan televizyonun önünde ayakta duruyor ve Sol eli çekmecenin içinde sağ eliyle televizyon ünitesini tutuyor. Yüzü televizyona dönük şekilde yerde iki koltuğun arasında sola doğru uzanmış yatıyor ve televizyonun olduğu tarafa bakıyor. Ersan televizyonun önünde ayakta duruyor ve sol tarafta açık çekmecenin içinden beyaz bir hortum çıkarıyor. Hortumu alıp abisine bakıyor ve abisinin önüne geliyor.

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
	<p>ERSAN: Abisinin önünde ayakta duruyor ve kafasını eğmiş abisine bakıyor. Sol eliyle hortumun bir ucunu ağzına sokuyor. Sağ eliyle hortumu diğer ucuna yakın kısmından tutuyor.</p> <p>ERDEM: Yüzü televizyona dönük şekilde yerde iki koltuğun arasında sola doğru uzanmış yatıyor ve televizyonun olduğu tarafa bakıyor ve sağ ayağını kaldırıyor.</p>	Ersan'ın etkileşimi başlaması.

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında sözel olan ve sözel olmayan ortak ilginin olduğu karşılıklı olarak sürdürüldüğü bir etkileşim gerçekleşmiştir. Ersan hortumu abisine uzatarak ve oyun oynamak istediğini sözel olmayan iletişim kanallarıyla göstererek etkileşim başlatmıştır. Erdem Ersan'ın bu etkileşim başlatma davranışına iletişimsel olarak cevap vermiştir. Ersan'ın etkileşimi sürdürmeye devam etmesiyle karşılıklılık kişiler arası sağlanmıştır. Erdem ayağa kalkarak etkileşimi sonlandırmıştır. Bu döngü 22.39-22.51 dk. sürmüştür.

2) Ersan'ın Sözel Olmayan İletişim Kanallarıyla Etkileşim Sonlandırması (1)

Gözlem: Hortumla Oynama

Tarih: 22.07.2017

Yer: Evlerinin salonu

Dakika: 22.39 – 22. 51 dk.

Süre: 12 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
	<p>ERSAN: Yerde iki dizinin üzerinde oturuyor ve geriye doğru duruyor. Sol eliyle hortumun bir ucunu yukarı doğru kendine çeker şekilde tutuyor. Sağ eliyle hortumun diğer ucunu aşağıda kendine yakın tutuyor. Sol elindeki hortumun ucuna doğru bakıyor.</p> <p>ERDEM: Yerde Ersan'a dönük oturuyor. Ona doğru uzanmış sağ elini uzatıyor. Sol elini yere dayıyor. Ersan'ın elindeki hortuma bakıyor.</p> <p>ERSAN: Yerde iki dizinin üzerinde oturuyor. Sağ eliyle hortumun diğer ucunu yukarı doğru kaldırıyor ve ağzını açıyor. Sol elindeki hortumun diğer ucunu aşağı doğru indiriyor. Elindeki hortuma doğru bakıyor.</p>	Ersan sözel olmayan ifadeyle etkileşimi sonlandırması

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında söze olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla ortak ilginin karşılıklı ve paylaşımın olduğu etkileşim

gerçekleşmiştir. Ersan'ın sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim sonlandırmasıyla bir karşılıklı etkileşim döngüsü tamamlanmıştır.

3) Erdem'in Sözel Olmayan İletişim Kanallarıyla Etkileşim Başlatması (2)

Gözlem: Hortumla Oynama

Tarih: 22.07.2017

Yer: Evlerinin salonu

Saat/Süre: 22.39 – 22. 51 dk.

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
ERSAN: ııh ııh. ERDEM: ıh ıh ıh.	ERDEM: Televizyonun önünde iki dizinin üzerinde duruyor. Kollarını kaldırıyor ve Ersan'ı arkasından iki omzundan yakalıyor. Yana doğru çekiyor. ERSAN: İki dizinin üzerinde televizyonun önünde yüzü televizyona dönük duruyor. Sol elinde hortumu tutuyor.	Erdem'in sözel olmayan şekilde etkileşim başlatması

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında sözel solan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla ortak ilginin olduğu karşılıklı ve paylaşımın olduğu bir etkileşim gerçekleşmiştir. Erdem sözel olmayan iletişim kanallarıyla vücut hareketleriyle dokunarak ortak ilginin karşılıklı olarak gerçekleştiği etkileşim başlatmıştır.

4) Erdem'in Sözel Olmayan İletişim Kanallarıyla Etkileşimi Sonlandırması (3)

Gözlem: Çizgi film izleme

Tarih: 22.07.2017

Yer: Evlerinin salonu

Dakika: 23.13 – 23. 15 dk.

Süre: 2 saniye

Katılanlar: Erdem ve Ersan

Sözel ifadeler	Sözel olmayan ifadeler	Yorum
ERSAN: Aeeae(bağırıyor.)	ERSAN: Yerde dizlerinin üzerinde duruyor ve abisine doğru eğiliyor. Sol eliyle hortumun ucunu kendine çekiyor ve bağırıyor. Sağ eliyle abisinin yanağına vuruyor ve sinirleniyor. ERDEM: Yerde Ersan'ın önünde oturuyor. Sağa doğru eğiliyor ve Ersan'a bakıyor. Sağ eliyle hortumun ucunu çekiyor ve sol eliyle Ersan'ın sağ eline uzanıyor.	Erdem'in sözel olmayan şekilde etkileşimi sonlandırması

Yukarıdaki etkileşimde Erdem ve Ersan arasında ortak ilginin karşılıklı ve paylaşımın olduğu bir etkileşim gerçekleşmiştir. Erdem sözel olmayan iletişim kanallarıyla hortumu çekerek ve bakışlarını Ersan'da kaçırmış etkileşimi sonlandırarak gerçekleşmemiş bir etkileşim sonlamıştır. Etkileşim çok anlık olarak gerçekleşmiştir. Bu bölümde araştırma verilerinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulgulardan elde edilenler aşağıda tartışma bölümünde açıklanmaya çalışılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

4.1. Tartışama ve Sonuç

Bu araştırmada işitme kayıplı bir çocuk ve işiten kardeşinin çeşitli bağlamlarda etkileşimleri altı hafta boyunca durum çalışmasıyla incelenmiştir. Araştırma verileri görüşmeler, yansıtılmalı araştırmacı günlüğü, belgeler ve gözlem teknikleriyle toplanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular gerektiğinde betimsel gerektiğinde tümevarımsal olarak analiz edilmiş ve önceki bölümlerde yer verilmiştir. Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulgular ışığında yorumlara, sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir. Ayrıca araştırmanın sınırlılıkları, ileriki araştırmalara ve işitme kayıplı çocuğu olan ailelere öneriler sunulmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgular alanyazındaki uluslararası ve ulusal araştırmalarla desteklenerek tartışılmış ve açıklanmaya çalışılmıştır.

4.1.1. İşitme kayıplı çocuğun içinde bulunduğu ailenin özellikleri nelerdir?

Araştırmanın yürütüldüğü bağlam işitme kayıplı çocuk ve işiten kardeşinin üyesi olduğu çekirdek aile yapısını yansıtmaktadır. Çekirdek aile, anne baba ve çocuklardan oluşan toplumun en küçük birimini oluşturmaktadır. Ailede iki ebeveyn de çalışmakta ve aynı sosyo ekonomik düzeyde bulunmaktadır. Araştırma süresince yapılan gözlemler ve görüşmelerden bilindiği üzere ailede çocuklarla her ebeveyn eşit şekilde ilgilenmekte ve etkileşimli bir ilişki kurmaktadır. Anne baba arasında kurulan ilişki saygı ve sevgi çerçevesinde yürütülen eşler arasında etkileşimin yoğun olduğu bir ilişkidir. Evde roller kesin çizgilerle ayrılmış değildir. Çocukların bakımı ve evdeki diğer işlerde babanın da eşit olarak aktif rol aldığı araştırma sürecinde gözlemlenmiştir. Bu sebeple çocukların ebeveynlerin ikisiyle de etkileşimlerinin olduğu babanın da çocukların hayatında aktif bir rolü olduğu gözlemlenmiştir.

İşitme kayıplı çocuk ve işiten kardeşinin ilişkileri gözlemler sırasında çoğunlukla olumlu olmakla birlikte zaman zaman yaşlarının küçük olması ve okul öncesi oyun çocuğu olmalarından dolayı çatışmalara da rastlanan etkileşimli bir ilişkileri olduğu gözlemlenmiştir. Araştırma süreci boyunca birlikte vakit geçirmişlerdir. Okul öncesi dönem yaşında oldukları için etkileşimlerinin niteliği daha çok oyun bağlamında gözlemlenmiştir. Araştırma amaçlarında oyun olmamasına rağmen çocukların yaş

düzeyleri ve sıklıkla etkileşimlerinin çeşitliliği oyun bağlamında olmasından dolayı oyun önemli bir etkinlik olmuştur. Çocukların nasıl oynadıklarına tartışmanın ilerleyen bölümlerinde yer verilmiştir.

4.1.2. İştme kayıplı çocuk ve işiten kardeşinin etkileşimleri nasıl gerçekleşmiştir?

Genel anlamıyla iletişim duygu, düşünce veya bilgilerin her türlü kanalla alıcıya aktarılmasıyla gerçekleştirilen toplumsal bir olgudur. Aile içerisinde yer alan kardeş alt sisteminde de iletişimin önemli bir yeri vardır. Duygularımızı, düşüncelerimizi anlatmak kendimizi ifade etmek ve aynı zamanda karşımızdaki kişilerin duygu ve düşüncelerini anlamak için iletişim kurulmaktadır (Uzuner, 2009, s. 191-192). Ailede bulunan bireylerde birbirlerini anlamak ve ilişki kurmak için etkileşim gerçekleştirirler. Etkili iletişimin oluşabilmesi için kaynak- alıcı, ileti, kanal, geri bildirim ve iletişim bağlamı gibi öğelere ihtiyaç vardır. İletişimin doğasını bu öğeler belirlemektedir.

Küçük çocuklar da iletişim gibi birçok beceriyi burada öğrenmekte ve ilk etkileşimlerini aile içindeki üyelerle gerçekleştirmektedirler. Bu sebeple bireyin yaşamında çok önemli olan aile ilişkilerinin ve etkileşimlerinin etkililiği önemlidir. Etkileşimler sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla pek çok farklı şekilde gerçekleşebilmektedir. Erdem ve Ersan arasında gerçekleşen etkileşimler de ortak ilginin olduğu ve ortak ilginin olmadığı sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla başlatılmış ve sonlandırılmış etkileşimler gerçekleşmiştir. Birbirinden farklı çeşitli bağlamlarda bu etkileşimler gözlenmiştir. Ancak bu etkileşimler beklenen düzeyde ve alanyazınla paralellik göstermemiştir. Bu durum ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Ailede oyunun önemli bir yeri bulunmaktadır. Anne de baba da çocuklarıyla oyun oynamış ve birlikte etkileşim kurmuştur. Kardeşler arasında etkileşimler çoğunlukla oyun bağlamında ve günlük rutinler yoluyla gerçekleşmiştir. Vygotsky'nin ifade ettiği gibi çocuklar kendilerinden daha büyük arkadaşları ve yetişkinlerle defalarca oynayarak oyunların yapısındaki kuralları öğrenirler görüşüne uygunluk göstermektedir (Bruner, 1977; Vygotsky, 1978).

Yörükoğlu (1983, s. 53) çocukların okul öncesi yaşlarının tek meşguliyetinin oyun olduğunu ifade etmiştir. Bu da bu araştırma da Erdem ve Ersan çeşitli bağlamlarda gerçekleşen etkileşimlerinde oyunun en temel etkileşimi oluşturmasını destekler niteliktedir. Erdem ve Ersan arasında iki farklı şekilde etkileşim gerçekleştiği

belirlenmiştir. Bunlar; ortak ilginin olduğu ve ortak ilginin olmadığı etkileşimlerdir. *Ortak ilgi*, kişinin bir nesne veya olay üzerinde olan ilgisini iletişim eşiyile karşılıklı olarak koordine etme becerisine ortak ilgi denilmektedir (Morales vd., 2000, akt. Ertürk Mustul, Turan ve Uzuner, 2016, s.3). Başka bir deyişle ortak ilgi, etkileşime giren kişilerin ortak bir nesne ya da konu üzerinde birbirlerine mesaj vermeleri ve almalarıdır (Cole, 1992 akt. Ertürk Mustul, Turan ve Uzuner, 2016, s.3). Ortak ilginin kurulmasında sözel ve sözel olmayan iletişim kanallarının katkısı belirleyicidir. Sözel olmayan iletişim kanallarında bakış önemlidir. Bakış ortak ilginin olup olmadığını belirten faktör olarak kabul edilmektedir. Ortak ilginin olduğu etkileşimlerde *senkronize bakış (synchronized gaze)* davranışı söz konusudur.

- *Senkronize bakış (Synchronized gaze)*, etkileşime giren kişilerin karşılıklı olarak birbirlerine baktığı ve aralarında iletişimsel bir hareketin geçtiği durum olarak belirlenmiştir. İletişimsel hareket, bir etkileşime neden olan, sürdürülen veya bir etkileşime neden olan sözlü ifade veya jest olarak tanımlanmaktadır (Uzuner, 1993, s.100). Ortak ilginin karşılıklılığın olduğu durumlarda paylaşımın olması gerekmektedir. Bu da karşılıklılığın belirleyici unsurunu oluşturmaktadır.

Buna karşılık ortak ilginin olmadığı etkileşimler de söz konusudur. Bu etkileşimlerde *senkronize olmayan bakış (non-synchronized gaze)* davranışı söz konusudur. Senkronize olmayan bakış iki şekilde gerçekleşmektedir.

-*Senkronize olmayan bakış (Non-synchronized gaze)*, etkileşime katılan kişilerin iletişim ortaklarından farklı zamanlarda birbirlerine baktıkları ve bakışların karşılıklı ve eş zamanlı gerçekleşmediği durum olarak belirlenmiştir.

-*Ortak bakış (Topical gaze)*, bağlamda olan kişilerin aynı konu ya da duruma bakması şeklinde ifade edilmiştir. Ancak eşzamanlı bir karşılıklı bakışın olmadığı durum olarak belirlenmiştir. Bu belirlenen davranışlar doğrultusunda Erdem ve Ersan arasında gerçekleşen etkileşimlerde farklı bağlamlarda sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatma ve sonlandırma davranışları açıklanmaya çalışılmıştır.

4.1.3. İşitme kayıplı çocuk ve işiten kardeşinin aralarında gerçekleşen etkileşimlerin türü nedir? Ve bu etkileşimler hangi sıklıkla gerçekleşmiştir?

Bir önceki soruda değinildiği gibi Erdem ve Ersan arasında oyun etkileşimlerinin sıklıkla görüldüğü belirtilmiştir. Erdem ve Ersan günlerinin büyük bir bölümünün okulda geçirmekteydiler, geriye kalan zamanlarda ise evde birlikte vakit geçirmişlerdir.

Araştırma süresince Erdem ve Ersan arasında gerçekleşen farklı etkileşim örnekleri aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

Bisiklete binme etkileşiminde aralarında sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla sadece ortak ilginin karşılıklı ve paylaşımın olduğu etkileşimler gerçekleşmiştir. Erdem sözel olan iletişim kanallarıyla altı (6) kez, sözel olmayan iletişim kanallarıyla bir (1) kez etkileşim başlatmıştır. Erdem sözel olmayan iletişim kanallarıyla beş (5) kez etkileşim sonlandırmıştır. Ersan sadece sözel olmayan iletişim kanallarıyla üç (3) kez etkileşim sonlandırmıştır. Etkileşimlerinde bağlama göre çeşitlilikler gözlenmiştir. Bu etkileşimde Erdem etkileşim başlatan taraf olmuştur. Etkileşimleri başlatma amacı Ersan'ın ona yardım etmesini istemesidir. Ersan da etkileşim boyunca abisine rampayı çıkmasında yardım etmiş ve etkileşim başlatmalarına geri bildirim vererek kişilerarası etkileşim döngülerini tamamlamışlardır. Erdem'in bir etkileşim başlatmasında abisine bakmış etkileşime cevap vermiş ancak burada abisine ebeveyn rolüne girerek ona kendisinin yapması için fırsat vererek yapı iskelesi oluşturmuştur. Yapı iskelesi, ebeveyn çocuğa halihazırda yapabildiği noktadan yardım ederek onun daha ilerlemesi için yardım eder. Motive etmek, model olmak, açıklamalarda bulunmak, kontrol ederek bu işlevi yerine getirmesidir (Atak, 2017, s. 172). Ersan'da abisine model olmuş ve destek vererek kendisi yapması için beklemiştir. Bu etkileşimlerinde abisine ebeveyn rolüne girerek yardımcı olmuştur. Ersan'ın yaşı dikkate alındığında onun bu davranışları anne babasının abisiyle etkileşimlerindeki beklentilerini yerine getirdiği düşünülebilir. O farkında olsun ya da olmasın aile dinamiğinde ona yüklenen bu rol Erdem'in gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken Ersan'ın da kendi çocukluğunu yaşamasına ve gelişmesine olanak sağlayıcı olunmasıdır. Benzer araştırmalarda bu görüşü destekler nitelikte sonuçlar ortaya koymuştur. Normal gelişim gösteren kardeşler, daha yetenekli kabul edilmiş ve ebeveynler yüklerini azaltmak için, bu çocuklara daha fazla sorumluluk vermişlerdir (Connor, 2002; Osman, 2008 akt. Konuk-Er, 2011, s. 51).

Hamur oynama etkileşimlerinde Erdem ve Ersan arasında iki farklı etkileşim gerçekleşmiştir. Bunlar; ortak ilginin olduğu ve ortak ilginin olmadığı etkileşimlerdir. Bu etkileşimlerinde Erdem ve Ersan arasında ortak ilginin olmadığı durumlarda paralel oyun gözlenmiştir. Bu evrede 'oyun' yalnız oyunla 'başkalarını izleme/ takip etme' arasında bir özellik göstermektedir (Oktay, 2004, s. 44; Sevinç, 2004, s. 56). Bu dönemde, çocuklar aynı bağlamda oynarlar, aynı oyuncakları, nesnelere kullanırlar ancak birlikte

oynamazlar ve birbirlerinden bağımsız oyunlarını sürdürürler. Etkileşimin bazı kısımlarındaysa ortak ilginin olduğu etkileşimler gerçekleşmiştir. Ersan sadece sözel olan iletişim kanallarıyla iki (2) kez etkileşim başlatmış ve hiç etkileşim sonlandırmamıştır. Erdem sözel olan iletişim kanallarıyla bir (1) kez etkileşim başlatmış ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla bir (1) kez etkileşim sonlandırmıştır. Ayrıca bu etkileşimlerinde birbirlerini izledikleri takip ettikleri ortak ilginin olmadığı senkronize olmayan bakış gerçekleşmiştir. Bu etkileşimlerde Erdem ve Ersan birbirlerine bakmış ve aynı zamanda önlerinde ne yaptıklarına bakarak birbirleriyle ilgilenmişlerdir. Ancak yaş ve gelişim özellikleri göz önüne alındığında beklenen düzeyde bir etkileşimle karşılaşılmamıştır.

Araba oynama etkileşimlerinde Erdem ve Ersan arasında iki farklı etkileşim gerçekleşmiştir. Bunlar; ortak ilginin olduğu ve ortak ilginin olmadığı etkileşimlerdir. Bu etkileşimlerinde de Erdem ve Ersan arasında paralel oyun evresi görülmüş birlikte yan yana oynamışlar ancak aynı oyunu oynamamışlardır. Ersan'ın abisiyle oyun kurma çabaları Erdem tarafından cevapsız kaldığı için oyun kurulamamıştır. Erdem'in yaşının gelişimsel özellikleri oyun esnasında gözlenememiştir. Bu bağlamda ortak ilginin olmadığı etkileşimlerde aralarında sözel olan ya da sözel olmayan iletişim kanallarıyla hiçbir etkileşim gerçekleşmemiştir. Ortak ilginin karşılıklı paylaşımının olduğu etkileşimlerde sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatmış ve sonlandırmışlardır. Erdem sözel olan iletişim kanallarıyla iki (2) kez etkileşim başlatmış ve sözel olan iletişim kanallarıyla bir (1) kez etkileşim sonlandırmıştır. Ersan ise sözel olan iletişim kanallarıyla üç (3) kez etkileşim başlatmış ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla iki (2) kez etkileşim sonlandırmıştır. Bu aralarında geçen etkileşimler çoğunlukla kısa ve tamamlanmamış etkileşim döngüsünün yarım kaldığı anlık şekilde gerçekleşmiştir. Bu da Erdem'in gelişimine uygunluk göstermediğinin düşünülmesine sebep oluşturmuştur.

Banyo yapma etkileşiminde yine aralarında iki tür etkileşim gerçekleşmiştir. Bunlar; ortak ilginin olduğu ve ortak ilginin olmadığı etkileşimlerdir. Ortak ilginin karşılıklı olarak gerçekleştiği etkileşimlerde sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim başlatmış ve sonlandırmışlardır. Bu etkileşimlerde senkronize bakış davranışı gözlenmiştir. Bu davranışın varlığı ortak ilginin olduğunun anlaşılmasında etkili olmuştur. Ersan sözel olan iletişim kanallarıyla üç (3) kez etkileşim başlatmış ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla iki (2) kez etkileşim sonlandırmıştır.

Erdem sözel olan iletişim kanallarıyla iki (2) kez etkileşim başlatmış ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla üç (3) kez etkileşim sonlandırmıştır.

Çizgi film izleme etkileşiminde çocuklar kahvaltı ettikten sonra salona geçmiştir ve babalarını açmış olduğu televizyonu izlemeye başlamışlardır. Kısa bir süre içinde televizyonda sevdiği bir çizgi film başlamış ve onu seyretmeye başlamışlardır. Bu etkileşimleri 22 dakika sürmüştür. Bu etkileşimde Erdem ve Ersan arasında sözel ya da sözel olmayan iletişim kanallarıyla karşılıklı paylaşımın olduğu hiçbir etkileşim gerçekleşmemiştir. Ancak bu etkileşimlerinde sadece ortak bakışın olduğu herhangi bir şekilde ortak ilginin varlığının ya da yokluğunun zorlukla söylenebildiği bir etkileşim gerçekleşmiştir. Erdem ve Ersan arasında gerçekleşen kendilerine özgü bir etkileşim olarak değerlendirilmiştir.

Hortumla oynama, Ersan televizyonun altında bulunan oyuncak çekmecesine doğru eğilmiş ve çekmecenin içinden çıkardığı hortumla abisine yönelerek ortak ilginin karşılıklı olarak gerçekleştiği etkileşimleri başlatmıştır. Bu etkileşimde Ersan sözel olmayan iletişim kanallarıyla üç (3) kez, sözel olmayan iletişim kanallarıyla bir (1) kez etkileşim sonlandırmıştır. Erdem sözel olmayan iletişim kanallarıyla iki (2) kez etkileşim başlatmış ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla üç (3) kez etkileşimi sonlandırmıştır. Etkileşimleri diğer etkileşimlerde olduğu gibi anlık kısa süreli ve karşılıklı bir iletişim döngüsünün varlığının söylenmesinin zor olduğu şekilde gerçekleşmiştir.

4.1.4. İştme kayıplı çocuğun ve işiten kardeşinin etkileşim başlatma ve sonlandırma stratejileri nelerdir?

Tüm etkileşimlerin geneline birlikte bakıldığında ortak ilginin olduğu ve olmadığı etkileşimleri başlatma ve sonlandırma davranışları incelendiğinde durum aşağıdaki gibidir.

Ortak İlginin Olduğu Etkileşimler: Bu etkileşimlerde Erdem ve Ersan arasında ortak ilginin karşılıklı olarak gerçekleştiği sözel olan ya da sözel olmayan etkileşim başlatma ve sonlandırma davranışları gözlenmiştir. Burada etkileşimin karşılıklı olması ve aralarında kimi zaman sözel kimi zamanda sözel olmayan etkileşimlerin kurulmuş olmasıdır. Örnek olarak Ersan'ın çizgi film izleme etkileşiminde çizgi filmin bitmesiyle oyuncak çekmecesinden hortumu almış ve abisinin yanına giderek sözel olmayan şekilde etkileşim başlatmıştır. Burada etkileşimi sözel olmayan şekilde Ersan başlatmış ve Erdem de ona geri bildirim vererek bir etkileşim döngüsü kurulmasını sağlamıştır. Burada Ersan abisinin yanına giderek etkileşim başlatmak istemesinde amaç abisiyle oyun oynamak

istememesi olduğu düşünölmüştür. Ersan bu davranışına abisinden bir cevap almıştır ama beklediği cevap olmamıştır ve aralarında çatışma çıkmıştır.

Bir başka örnekte hamur oynama etkinliğinde Ersan abisine seslenerek “*abi bak ne yaptım*” diyerek sözel olarak etkileşim başlatmıştır. Abisine ne yaptığını göstermek için etkileşim başlatmıştır. Bu etkileşimler çeşitli bağlamlarda değişen rollerle gerçekleşmiştir. Bazı bağlamlarda sadece Erdem etkileşim başlatmışken bazen sadece Ersan başlatmıştır. Bazen sadece sözel olarak etkileşim başlattıkları bazen de sadece sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim başlattıkları olmuştur. Bu etkileşim başlatmalar da rol değişiklikleri bağlama etkileşimin türüne ve amacına göre farklılıklar göstermiştir. Etkileşim sonlandırma davranışlarına bakıldığında aynı şekilde farklı bağlam ve etkileşimlerde bu rol değişiklikleri gözlenmiştir. Genellikle Erdem’in sözel olan ve sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim sonlandırdığı bazen de Ersan’ın sözel olan ya da sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşimleri sonlandırdığı gözlenmiştir.

Etkileşimlerin geneline bakıldığında etkileşim başlatma davranışlarında aralarında çok fazla fark gözlenmemesine rağmen etkileşim sonlandırma davranışlarında Erdem’in sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşimleri daha çok sonlandırdığı yarıda ya da yanıtız bıraktığı gözlenmiştir.

Ortak İlginin Olmadığı Etkileşimler; Yukarıda değinildiği gibi araştırma ortamına katılımcı gözlemci olarak girilmiş ve ortamdan en doğal veri toplamaya çalışılmıştır. Bu sebeple çocuklara ya da ortama herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Çocuklar bu etkileşimler sırasında odadan çıkmakta ya da istediklerini yapmakta serbest bırakılmıştır. Bunun sonucunda etkileşimlerinin doğalı çoğunlukla gözlenen etkileşimlerin tamamına yakınında aynı odada bulunmuşlar ve odayı terk etmemişlerdir. Paralel oyun davranışı gözlenmiştir. Bazen senkronize olmayan bakışlarla birbirlerini izleme takip etme davranışları gözlenmiştir. Karşılıklı bir etkileşim gerçekleşmediği için bu sürelerde etkileşim başlatma ve sonlandırma davranışları gözlenmemiştir.

Bu etkileşimler de Erdem ve Ersan arasında sözel olan ya da sözel olmayan hiçbir karşılıklı etkileşim gerçekleşmemiştir. Bu etkileşimlerde senkronize olmayan bakış ve ortak bakış davranışları gözlenmiştir. Aynı bağlamda birbirlerini anlık olarak bakarak ne yapıyor nerede şeklinde takip ettikleri izledikleri gözlenmiştir. Gözlenen bu davranışlar kardeşler arasında gözlenen tüm video kayıtlarda kısa kısa anlıkta olsa görölmüştür. Bu da aslında odayı terk etmemelerine bir açıklama getirebilir nitelikte olabilir. Sözel

olmayan “*senin farkındayım ve ne yaptığını izliyorum*” ifadesiyle gözlemlenmiştir. Ancak bu gelişim dönemleri göz önüne alındığında alanyazınla paralellik göstermemektedir.

İşitme kayıplı çocuk Erdem yeni doğan taramasıyla erken tanılanmış, erken cihazlandırmanın ardından hemen aile eğitimlerine başlamıştır. Ayrıca erken koklear implant olmuş ve ilgili bir aileye sahiptir. Bütün bunların olmasına rağmen dil gelişiminde gözlenen gerilikler beklenilenden farklı bir durum oluşturmaktadır. Etkileşimlerinin geneline bakıldığında da Erdem’in herhangi bir uzman tarafından tanılanmamasına rağmen dil gelişimi ve diğer gelişim alanlarında gözlenen farklılıklara işitme kaybına ek bir problemin sebep olabileceği düşüncesini oluşturmuştur. Bu durum Erdem’in kardeşi Ersan ile aralarındaki etkileşimleri de etkilemektedir. İşitme kayıplı çocuklara gerekli eğitim, erken cihazlandırma/koklear implant ve zengin dil yaşantıları sağlandığında dil gelişimlerinin 5-6 yaş civarında normal veya normale yakın olması beklenmektedir (Dettman vd., 2004, s.361-392; Edwards, 2007, s. 258-269, Turan vd., 2012, s.142-150). Bu oyun gelişimlerini de aynı şekilde etkilemektedir. Koşaner (1983) ve Messinhiemer-Young ve Kretschmer’in (1994) araştırmalarında da işitme kayıplı çocukların oyun davranışlarının normal işiten çocuklardan farklılık göstermediğini, ancak biraz geriden gelebildiği göstermiştir. Normal işiten akranlarından biraz geri gelseler de oyun gelişimleri normal seyrinde gelişmektedir. Foo (2002) araştırma bulgularında 25 aylık işitme kayıplı odak çocuğun oyunlara aktif katıldığını ve kardeşleriyle kurdukları sosyal ağın bir parçası olduğunu belirtmiştir. Yaş olarak büyük olmasına rağmen bu gelişim Erdem’in oyunlarında gözlenmemiştir. Erdem araştırma süresince kardeşiyle olan oyun etkileşimlerinde normal işiten ve işitme kayıplı yaşlılarından büyük farklılık göstermiştir. Bu da kardeşler arasında gerçekleşen oyun etkileşimlerini olumsuz etkilemiştir. Ancak bu durumun Erdem’in işitme kaybından değil işitmeye ek bir probleminin olmasından ve gelişimini etkilemesinden kaynaklandığı düşünülebilir (Wiley vd., 2005, s. 791-798; Nikolopoulos vd., 2008, s.1823-1828; Turan, 2016, s. 66-74). Aileyle yapılan görüşmelerde Erdem’in aile eğitimine gittikleri kuruma devam etmemesinin oradaki uzmanlarca uygun bulunmamasından ve gelişimsel olarak bir probleminin olduğunu düşünmelerinden kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Ebeveynleri Erdem’i birçok uzmana ve farklı hastaneye götürmelerine rağmen işitme kaybına ek bir problemi olduğunu belirten herhangi bir raporun ellerinde olmadığını ifade etmişlerdir. Araştırma süresince gözlemlenen etkileşimlerdeki sıkıntıların kaynağının ne

olabileceğinin bulunabilmesi için bu anlamda aileye rehberlik edilmesinin önemli olduğu ve yapılan testlerin işitme kayıplı çocuklarla deneyimi olan bir uzman tarafından tekrarlanması gerektiği düşünülmektedir.

Alanyazına bakıldığında normal oyun gelişim evrelerinin Erdem ve Ersan'ın oyun etkileşimlerinde gözlenemediği aralarında ortak ilginin sınırlı olarak kurulduğu gözlenmiştir. Çoğunlukla Erdem ve Ersan'ın paralel oyun oynadıkları gözlenmiştir. Paralel oyun daha küçük yaş gruplarının özelliği olarak belirtilmektedir(Turan ve Özen, 2004, s. 166-167 Bu durumda Erdem'in yaş ve gelişimsel özelliklerinin beklenilenden farklı ilerlediği düşünülmektedir. Eğer uygun ortam bu çocuklara sağlanırsa işitme kayıplı çocuklar dil gelişimleri yeterince iyi olmasa bile yaşlarına uygun derecede oyun formlarını geliştirebildikleri ve oyun etkileşimlerine girebildikleri alanyazında belirtilmektedir (Turan ve Özen, 2004, s. 169).

Daha önce de aile eğitimine devam edilen kuruma kabul edilmemesi, eğitim aldığı kurumdaki uzmanın görüşleri doğrultusunda Erdem'in gelişiminin normalden farklı bir seyir gösterdiğini düşündürmektedir. Bu davranışların işitme kaybına bağlanması doğru görülmemektedir. Uygulanan testlerin işitme kayıplı çocuklarla deneyimi olan uzmanlarca yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Uygulanan testler doğru yorumlanmadığında da ek yetersizliğin belirlenmesinde ve tanılanmasında gecikmelere sebep olduğu düşünülmektedir. Erdem ve Ersan arasında gerçekleşen tüm etkileşimlerde yaşları ve aile yapıları dolayısıyla anne baba etkisine rastlanmıştır. Bu duruma da aşağıda değinilmeye çalışılmıştır.

Anne Babanın Etkileşimlerdeki Rolü

Araştırmada anne babanın kardeşlerin etkileşimleri üzerine etkisi amaçlanmamasına rağmen etkileşimlerinin doğasında anne ve babanın moderatörlüğüne çok rastlanmasından dolayı yer verilmiştir. Anne babanın da ortamda olduğu durumlarda çocukların orada bulunan ebeveyne yönelmesi ve oyun kurma davranışı göstermesi gözlemlenen davranışlardır. Ebeveynler, çocuklarına oynama ortamı ve oyun arkadaşları sağlama tutumları ile çocuklarının gelişimini desteklemekte; buna bağlı olarak da, çocuklarının belli dil kalıplarını ve iletişimsel davranış kalıplarını öğrenmesine olanak sağlamaktadırlar (Coşkun, 1997, s. 104).

Abramovitch, Corter ve Lando (1979, 997-1003) yaptıkları araştırmalarında kardeşler birlikte bir odada olduklarında gözlemlenmiştir. Odadan ayrılmakta serbest

olmalarına rağmen çoğunlukla aynı odada birlikte olduklarını gözlemişlerdir. Mevcut sonuçlar, orada çalışılan orta sınıf ailelerde kardeşlerin birbirlerinin sosyal yaşamlarında önemli rol oynadığını göstermiştir. Erdem ve Ersan arasında gerçekleşen etkileşimlerde de bu araştırmayla benzer sonuçlar gözlenmiştir. Çocukların evlerinde gözleme gidilen zamanların neredeyse tamamında çocuklar hep bir arada vakit geçirmiştir. Aralarında ortak ilginin olduğu ya da ortak ilginin olmadığı sözel olan ya da sözel olmayan iletişim kanallarıyla etkileşim kurduklarında da hep bir arada aynı odanın içinde gözlenmişlerdir. Aynı şekilde katılımcı gözlemci rolü ve ortama müdahale edilmemesine rağmen çocuklar odadan ayrılmamıştır.

Lamb'ın (1978, s. 51-59) çalışmasında da küçük ve büyük kardeşler aynı oyun malzemeleri ile oldukça sık oynasalar da, bu buluşmalar nadiren etkileşimli oynamaya dönüşmüştür. Bu verilerden çıkarılabilecek iki önemli sonuç ifade etmiştir. Bütün bağlamlarda, küçük kardeşlerin seçim yaptıklarında kardeşlerinden ziyade aileleri ile etkileşime geçmeyi tercih ettiği görülmüştür. Kardeş etkileşimlerinde büyük çocukların küçük kardeşleriyle oynamaya çalıştıkları görülmemiş sadece büyük çocuğun genellikle kardeşin davranışlarını aynı oyuncuğu hareket ettirdiği veya kardeşin davranışlarını taklit etmeye çalıştığı gözlenmiştir. Ortamda anne veya babanın olduğu durumlarda çocuklar anneye ya da babaya yönelme eğilimini daha çok gösterdiği gözlemlenmiştir. Ersan oyun başlatma çabasıyla abisine yöneldiğinde ve gerekli tepkiyi abisinden alamadığı durumlarda ortamda bulunan ebeveyne yönelerek oyun arkadaşı olarak onu seçme davranışı göstermiştir.

4.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

-Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması ile desenlenmiş olması sebebiyle katılımcılar aile ve iki çocuğundan oluşmuştur. Sonuçlar işitme kayıplı çocuk, işiten kardeşi ve ailesi içindir bu yüzden genellenemez. Ancak, ileriki araştırmalara yönelik kuramsal ve yöntemsel örnek oluşturabilir.

-Araştırma süresince ebeveynlerin hafta içi tam gün çalışmaları ve çocukların da tam gün okula gitmeleri sebebiyle aileye uyan belli zamanlarda gözlem yapılabilmektedir.

-Araştırmada veriler ev bağlamından belli zamanlarda ve çocukların oyun oynama rutinlerinden ve günlük yaşam rutinlerinden toplanabilmektedir.

4.3. Öneriler

4.3.1. İleriki araştırmalara yönelik öneriler

-İleriki araştırmalara yönelik boylamsal çalışmalar yapılabilir ve bu iki kardeş izlenerek kardeş rolünün ve dolayısıyla etkileşimlerinin değişimi araştırılabilir.

-Kardeřlik etkileşiminin dinamiklerini ve işlevlerini ayrıntılı olarak keşfetmek için yapılacak daha fazla araştırmanın hem verimli hem de olumlu katkılarının olacağı dūřünülmektedir.

- Okul öncesi dönemdeki işiten bir ocuk ve işiten kardeşi ile işitme kayıplı bir ocuk ve işiten kardeşinin, karşılaştırılmasıyla nitel araştırmalar yürütülebilir.

-Bu tür gözlemsel araştırmalarda, gözlemcinin varlığının bağlamadaki çocukların davranışlarını değiştirmesi gibi bir durum her zaman olabilir. Ancak bu araştırmaların arttırılması ve bulguların tekrarlanmasıyla genellenebilir sonuçların ortaya çıkması ve daha aydınlatıcı olması sağlanabilir.

-Farklı cinsiyete sahip kardeş çiftleriyle durum çalışmaları yürütülebilir ve cinsiyet rolünün gelişmesine (örneğin, Sutton-Smith & Rosenberg 1970) ilişkin varsayımlara dayalı katkının anlaşılması için daha fazla araştırma yapılabilir.

-Okul öncesi dönemde işitme kayıplı çocuğun dil gelişimine kardeşin etkisini araştıran durum çalışmaları yürütülebilir.

-İşitme kayıplı çocukların aile eğitimlerinde kardeşin rolünün incelenmesine, kardeşin bu eğitimlere katılarak etkileşimlerinin etkililiğine katkı sağlanmasına yönelik olarak araştırmalar yürütülebilir.

4.3.2. Aileler ve uygulamaya yönelik öneriler

-Ebeveynlere ve öğretmenlerine kardeş etkileşimlerinde işiten kardeşin de küçük bir ocuk olduğu ve o çocuktan aşırı beklenti beklenmemesi yaşının üstünde sorumluluk yüklememeleri gerektiği önerilebilir.

-Ebeveynlere kardeşler arasında arabuluculuk (moderatör) rolünde eşitliğin sağlanması ve iki taraftan da eşit beklenti içine girilmesi önerilebilir.

-Çocukların oyunlarında daha planlı oyunlar kurarak başta hep birlikte oynayarak onlara model oluşturarak yavaş yavaş ortamdan çekilmeleri ve etkileşimlerini zenginleştirir hale getirmeleri önerilebilir.

-Kardeşlerin aile eğitimine aktif katılımlarının ve onların da kardeşlerinin eğitimi üzerinde etkililiğinin arttırılması sağlanabilir.

-Aileler çocuklarının oyunlarını önem vermeli, kardeşlerin oyunlarına katılmalı ve oyun esnasında çocukları ile etkileşim kurmalıdırlar. Etkileşim esnasında kardeşlerin yaptıkları işleri isimlendirerek, yorumlar, açıklamalar yaparak, sorular sorarak sözel stratejiler kullanmalı ve çocuklarına doğal zengin dil yaşantıları sağlamalıdırlar.

KAYNAKÇA

- Abramovitch, R., Corter, C., and Lando, B. (1979). Sibling interaction in the home. *Child Development*, 50, 997-1003.
- Ahmetoğlu, E. ve Aral, N. (2004). “Zihinsel Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi”, Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksek Okulu, *Bilimsel Araştırma ve İncelemeler*, Yayın No: 6, Ankara.
- Aksoy, A. B., ve Berçin Yıldırım, G. (2008). Farklı Engel Grubundan Engelli Kardeşe Sahip Çocukların Kardeş İlişkileri ile Kardeşlerini Kabullemeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8 (3), 751-779.
- Akün, E. (2013). Yapısal Aile Sistemleri Kuramı Bağlamında Ergenlik Döneminde Aile Yapısı ve Ergenlik Dönemi Sorunları. *DTCF Dergisi*, 53 (1), 85-116.
- Atak, H. (2017). Piaget ve Vygotsky'nin Kuramlarında Çocukların Toplumsallaşma Süreci, 163-176.
- Baş, T., ve Akturan, U. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Nvivo ile Nitel Veri Analizi, Örneklem, Analiz, Yorum*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bischoff, L.G., and D. H. Tingstrom. (1991). Siblings of children with disabilities: psychological and behavioural characteristics, *Counselling Psychology Quarterly*, Vol: 4, Issue:4, pp: 311-321.
- Bogdan, R.C. and Biklen, S.K. (2007). *Qualitative research for education an introduction to theories and methods*. (5. baskı). Boston: Pearson.
- Brody, G. H. (1998). Sibling relationship quality: Its causes and consequences. *Annual review of psychology*, 49 (1), 1-24.
- Buhrmester, D. and Furman, W. (1990). Perceptions of sibling relationships during middle childhood and adolescence. *Child Development*, 61, 1387-1398.
- Buhrmester, D., and Furman, W. (1990). Perceptions of sibling relationships during middle childhood and adolescence. *Child Development*, 61, 1387-1398.
- Burke, P. (2003). *Brothers and Sisters of Disabled Children*, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Burke, P., and S. Montgomery. (2001). Brothers and Sisters: Supporting The Siblings of Children With Disabilities, *Practice*, Vol: 13, No: 1, pp: 27- 38.

- Carter, B. (2005). "They've got to be as good as mum and dad": children with complex health care needs and their siblings' perceptions of a diana community nursing service, *Clinical Effectiveness in Nursing*, Vol: 9, pp:49-61.
- Chan, O. (2002). *Health and Family. A Medical Sociological Analysis*. New York, The MacMillian Company; 112.
- Cotien, L. and Manion, L. (1994). *Research Methods in Education* (4th ed.). London: Routledge.
- Creswell, J.W. (2008). *Educational research planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. (3. baskı). Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Crnic, K. A., and Leconte, J. M. (1986). Understanding sibling needs and influences. *Families of handicapped children: Needs and supports across the life span*, 75-98.
- Dettman, S. J., Fiket, H., Dowell, R. C., and Charlton, M. (2004). Speech perception results for children using cochlear implants who have additional special needs. *The Volta Review*, 104 (4), 361.
- DeVito, J. A. (1989). *The interpersonal communication book*. New York: Harper & Row, 1989.
- Dökmen, Ü. (2002). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dunn, J. (1992). *Sisters and Brothers: Current Issues In Developmental Research*, (Ed. Dunn, J. ve Boer, F.).
- Edwards, L. C. (2007). Children with cochlear implants and complex needs: a review of outcome research and psychological practice. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 12 (3), 258-268.
- Er, M. (2006). "Çocuk, hastalık, anne-babalar ve kardeşler", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, Cilt 49, Sayı:2. 155-168 Derleme.
- Erdoğan, S. ve Yıldırım, A. (2015). *Çocuk gelişiminde alan çalışmaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, 2015.
- Erlanson, D. A., Harris, E. L., Skipper, B. L. and Allen, S. T. (1993). *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Ersoy, M. A. (1999). Psikiyatri ve sosyal bilimlerin ilişkisi. *Klinik Psikiyatri*, 2, 230-238.

- Ertürk, B. (2009). Entegre eğitime katılan ve katılmayan engelli çocukların kardeş ilişkilerinin anne ve kardeş algılarına göre değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Foo, S. F. (2002). "These children are mine" a case study of an african-american family with deaf children: the interactions within the family and with early intervention professionals. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cincinnati Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Birleşik Devletler.
- Gall, J.G., Gall, M.D. and Borg, W.R. (1999). *Applying educational research a practical guide*. (4. baskı). New York: Longman.
- Gall, M. D., Borg, W. R., and Gall, J. P. (1996). *Educational research: An introduction*. Longman Publishing.
- Gargiulo, R.M. (1985). *Working With parents of Exceptional Children: A Guide for Professionals*. Boston: Houghton Mifflin Co.
- Gath, A. (1992). The Brothers and Sisters of Mentally Retarded Children. (Ed. Dunn, J.ve Boer, F.) *Children's Sibling Relationships: Developmental and Clinical Issues* (s.101-107). Hillsade, NJ.: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Gibbs, G. 2007. *Analyzing Qualitative Data*. Thousand Oaks, CA: Sage, 94.
- Girli, A. (1995). *Normal zekalı kardeşlerin zihinsel engelli kardeşe yönelik kabul düzeylerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir.
- Gleason, J.B. (1997). The development of language: An overview and a preview. J.B. Gleason (Ed.), In *The development of language* (s. 1-39). Boston: Allyn and Bacon.
- Glesne, C. (2015). Nitel araştırmaya giriş. (Çev: A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı.
- Goetting, A. (1986). The developmental tasks of siblingship over the life cycle. *Journal of Marriage and the Family*, 48, 703-714.
- Güler, D., ve Ulutak, N. (1992). Aile kavramının tarihsel gelişimi ve türk toplum yaşantısında aile. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 51-76.
- Günindi, Y., ve Giren, S. Y. (2011). Aile kavramının değişim süreci ve okul öncesi dönemde ailenin önemi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 349-361.
- Harris, S. L. and Glasberg, B.A. (2003). *Siblings of Children With Autism: A Guide for Families*. Bethesda: Woodbine House.

- Harrist, A. W., Achacoso, J. A., John, A., Pettit, G. S., Bates, J. E., and Dodge, K. A. (2014). Reciprocal and complementary sibling interactions: Relations with socialization outcomes in the kindergarten classroom. *Early education and development*, 25 (2), 202-222.
- Howe, N., and Recchia, H. (2006). Sibling relations and their impact on children's development.
- Howe, N., Fiorentino, L. M., and Gariépy, N. (2003). Sibling conflict in middle childhood: Influence of maternal context and mother-sibling interaction over four years. *Merrill-Palmer Quarterly*, 49 (2), 183-208.
- Huang, K.-Y., Teti, D., Caughy, M., Feldstein, S., and Genevro, J. (2007). Mother-child conflict interaction in the toddler years: Behavior patterns and correlates. *Journal of Child and Family Studies*, 16, 219–241. doi:10.1007/s10826-006-9081-6
- Johnson, B. ve Christensen, L. (2014). *Eğitim araştırmaları nicel, nitel ve karma araştırmalar*. (Çev. S.B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Kahraman, Ö. ve Karadayı, N. (2015). Engelli kardeşe sahip olan çocukların engelli kardeşleriyle deneyimlerine ilişkin görüşleri. *Haziran Uluslararası Katılımlı 3. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi Eki, Cilt 2, Ek 2*, 390-408.
- Karaca, M. (2016). Sosyolojik Perspektiften İletişim. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (57).
- Kaya, A. (2010). "İletişime Giriş: Temel Kavramlar ve Süreçler". *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim* (Ed.: A. Kaya). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kazan, E. (2016). *İşitme kayıplı bir çocuğun çeşitli bağlamlarda kullandığı iletişimsel işlevlerin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Keller-Cohen, D. 1978. Context in child language. *Annual Review of Anthropology*, 7, 453- 482.
- Koçyiğit, S., Tuğluk, M. N., ve Kök, M. (2007). Çocuğun gelişim sürecinde eğitsel bir etkinlik olarak oyun/play as educational activity in the child's development process. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (16).
- Konuk, R. ve Doğru-Yıldırım, S. (2012). Aile eğitimi ve kardeş eğitimi programlarının kardeşleri engelli olan çocukların kardeşlerine yönelik bilgi ve beceri düzeyine etkisi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 135-145.

- Konuk-Er, R. (2011). *Aile ve kardeş eğitimi programının engelli çocuğa yönelik tutum ve davranışlara etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Kramer, L. (2014). Learning emotional understanding and emotion regulation through sibling interaction. *Early Education and Development*, 25 (2), 160-184.
- Kramer, L., and Gottman, J. M. (1992). Becoming a sibling: " With a little help from my friends.". *Developmental Psychology*, 28 (4), 685-699.
- Kretschmer, R.R. and Kretschmer, L.W (1988). Communication competence and assessment. R.R. Kretschmer, and L.W. Kretschmer (Eds.), In *Communication assessment of hearing-impaired children: from conversation to classroom* (s. 5-19). Iowa: University of Northern Iowa.
- Kunucen, H.H. (2007). "Etkili İletişim", Genel İletişim (Ed.:U. Demiray), (2.Baskı-Tıpkıbasım). Ankara: Pegem A Yayıncılık, 55-69.
- Küçükler, S. (1997). Bilgi Verici Psikolojik Danışmanlık Programının Zihinsel Özürlü Çocukların Kardeşlerinin Özürlü İlgili Bilgi Düzeylerine Ve Özürlü Kardeşlerine Yönelik Tutumlarına Etkisi, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Laible, D. J., and Thompson, R. A. (2002). Mother-child conflict in the toddler years: Lessons in emotion, morality, and relationships. *Child Development*, 73, 1187–1203. doi:0009-3920=2002=7304-0014
- Lamb, M. E. (1978). Interactions between eighteen-month-olds and their preschool-aged siblings. *Child development*, 51-59.
- Lincoln, Y. S. and Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Maxwell, J.A. (2005). *Qualitative research design an interactive approach* (2.Baskı). London: SAGE.
- McHale, S.M., and W.C. Gamble. (1987). Sibling relationship and adjustment of children with disabled brothers and sisters, *Journal of Children in Contemporary Society*, Vol: 19, pp: 131-158.
- McHale, S.M. and Gamble, W.C. (1989). Sibling relationships of children with disabled and nondisabled. Brothers and Sisters. *Developmental Psychology*, 25 (3), 421-429.
- McLaughlin, S. (2006). *Introduction to language development* (2. baskı). New York: Thomson Delmar Learning.

- Moore, M., Howard, V., and McLaughlin, T. F. (2002). Siblings of children with disabilities: A review and analysis. *International Journal of Special Education*, Vol:17, No: 1, pp: 48-64.
- Mustul, E. E., Turan, Z., ve Uzuner, Y. (2016). İşitme kayıplı çocuğu olan bir annenin etkileşim davranışlarının aile eğitimi bağlamında incelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 17(1), 1-22.
- Mutlu, E. (1995). *İletişim Sözlüğü (2. baskı)* Ankara: Ark Yayınevi.
- Neubauer, P. B. (1982). Rivalry, envy, and jealousy. *The Psychoanalytic study of the child*, 37(1), 121-142.
- Nicolopoulou, A. (2004). Oyun, bilişsel gelişim ve toplumsal dünya: Piaget, Vygotsky ve sonrası. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37 (2), 137-169.
- Nikolopoulos, T. P., Archbold, S. M., Wever, C. C., and Lloyd, H. (2008). Speech production in deaf implanted children with additional disabilities and comparison with age-equivalent implanted children without such disorders. *International journal of pediatric otorhinolaryngology*, 72 (12), 1823-1828.
- Owens, R.E. (2008). *Language development an introduction*. (7. baskı). Boston: Pearson.
- Öztürk, S. (2014). Temel iletişim becerileri. İpekli, E. (Eds.), *Bireylerarası İletişim içinde* (s. 2-16). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Patterson, G. R. (1984). Siblings: Fellow travelers in coercive family processes. In R. J. Blanchard (Ed.), *Advances in the study of aggression* (pp. 174–214). New York, NY: Academic Press.
- Patton, M. 2002. *Qualitative Research and Evaluation Method*, 3rd. Ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 46.
- Pepler, D. J., Abramovitch, R., and Corter, C. (1981). Sibling interaction in the home: A longitudinal study. *Child Development*, 1344-1347.
- Piaget, J. (2000). *Çocukta zihinsel gelişim*. (Çev: H. Portakal). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Powell, T. H., & Ogle, P. A. (1985). *Brothers and sisters: A special part of exceptional families*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing.
- Powell, T. H. and Gallagher, P. A. (1993). *A Special Part of Exceptional Families*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Com.
- Robson, C. (1993). *Real world research*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

- Ross, P., and Cuskelly, M. (2006). Adjustment, sibling problems and coping strategies of brothers and sisters of children with autistic spectrum disorder. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 31 (2), 77-86.
- Roth, F.P. and Spekman, N.J. (1984a). Assessing the pragmatic abilities of children: Part 1. Organizational framework and assessment parameters. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 49, 2-11.
- Sağlık Terlemez, M. (2014). Bireylerarası iletişim biçimleri. İpekli, E. (Eds.), *Bireylerarası İletişim içinde* (s. 18-33). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Seltzer, G.B., A. Begun, M.M. Seltzer, and M.W. Krauss. (1991). Adult With Mental Retardation and Their Aging Mothers: Impact of Siblings, *Family Relations*, Vol: 40, pp: 310-317.
- Sencer, M. ve Sencer, Y. (1978). Toplumsal araştırmalarda yöntem bilim. *Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları*, s.113-123; 203-253.
- Stoneman, Z., Brody, G. H., and MacKinnon, C. (1984). Naturalistic observations of children's activities and roles while playing with their siblings and friends. *Child Development*, 617-627.
- Strauss, A. L. (1987). *Qualitative analysis for social scientists*. Cambridge University Press.
- Sunstein, B. S., and E.Chiseri-Strater, 2002. *Fied Working: Reading and Writing Research*, 2nd ed. New York: Bedford/St. Martin's.
- Sutton-Smith, B., and Rosenberg, B. G. *The sibling*. New York: Holt, Rinehart & Winston,1970.
- Şahin, S. ve Çiçek, Ç. (2008). Normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocukların kendilerini ve birbirlerini algılayışlarının incelenmesi. *Journal of Society & Social Work*, 19 (1), 101-118.
- Şen, M. (1991). İşitme engelli kardeşi olan çocukların psikolojik durumlarının incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tanrıdiler, A. (2009). Kişilerarası etkili iletişim. Uzuner, Y. (Eds.), *Çocuk ruh sağlığı ve kişilerarası iletişim becerileri içinde* (s. 211-230). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.

- Tattersall, H. J. and Young, A. M. (2003) Exploring the impact on hearing children of having a deaf sibling. *Deafness & Education International*, 5:2, 108-122.
- Taylor, R. D., Collins, D., and Carson, H. J. (2017). Sibling interaction as a facilitator for talent development in sport. *International Journal of Sports Science & Coaching*, 12 (2), 219-230.
- Topbaş, S. (2003). İletişim, dil, konuşma: Temel kavramlar. S. Topbaş (Ed.), *Çocukta dil ve kavram gelişimi* içinde (s. 1-22). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını NO: 1318, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 717.
- Turan, Z. ve Özen, A. (2004). Engelli çocuklar ve oyun: İşitme engelli çocuklar, zihin engelli çocuklar. U. Tüfekçioğlu (Ed.), *Çocukta oyun gelişimi, beden eğitimi ve oyun öğretimi* içinde (s. 163-181). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Turan, Z. (2009). Ailede ruh sağlığı. Uzuner, Y. (Eds.), *Çocuk ruh sağlığı ve kişilerarası iletişim becerileri* içinde (s. 71-85). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Turan, Z., Küçüköncü, D. T., Cankuvvet, N., and Yolal, Y. (2012). Evaluation of language and listening skills of the children with hearing loss who use cochlear implants and hearing aids. *Gulhane Medical Journal*, 54 (2), 142-150.
- Turan, Z. (2016). Cochlear implanted deaf children with additional disabilities: The mothers perspective. *International Journal of Medicine and Medical Sciences*, 8 (7), 66-74.
- Tüfekçioğlu, U. (2008). Okulöncesi eğitimde oyun ve önemi. U. Tüfekçioğlu (Ed.), *Çocukta oyun gelişimi, beden eğitimi ve oyun öğretimi* içinde (s.1-35). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tüfekçioğlu, Ü. (2004). Çocukta hareket, oyun gelişimi ve öğretimi. *Anadolu Üniversitesi Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları*.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılacak nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 6 (4), 543-559.
- Uzuner, Y. (2000). Okul öncesi çağıdaki iki işitme engelli çocuk ve onların normal işiten annelerinin çeşitli bağlamlardaki etkileşimlerinde gerçekleşen iletişim bozukluklarını düzeltmek için annelerinin uyguladıkları stratejilerin karşılaştırılması. Yayınlanmamış Araştırma Projesi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

- Uzuner, Y. (2009). Kişilerarası iletişim becerileri ve gelişimi. Uzuner, Y. (Eds.), *Çocuk ruh sağlığı ve kişilerarası iletişim becerileri* içinde (s. 190-210). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Ünlü, S. (2008). “Etkili İletişimde Çatışma Yönetimi”, Etkili İletişim (Ed.:U. Demiray), (2.Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yay. 189-202.
- Van Horn, D. J. (1999). Processes and patterns of dialog between deaf and hearing siblings during play. Yayımlanmamış Doktora Tezi, British Columbia Üniversitesi, Kanada.
- Volling, B. L., and Belsky, J. (1992). The contribution of mother- child and father- child relationships to the quality of sibling interaction: A longitudinal study. *Child development*, 63 (5), 1209-1222.
- Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in society the development of higher psychological processes*. Cambridge: Harvard University Press.
- Wolcott, H.E. (2009). *Writing up qualitative research*. (3. Baskı). USA: SAGE.
- Wragg, E. C., and Bennett, N. (1994). Conducting and analysing interviews. *Improving educational management through research and consultancy*, 267-282.
- Wiley, S., Jahnke, M., Meinzen-Derr, J., and Choo, D. (2005). Perceived qualitative benefits of cochlear implants in children with multi-handicaps. *International journal of pediatric otorhinolaryngology*, 69 (6), 791-798.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23 (112), 7-17.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R. (1994). *Case study research: Design and methods*. (2. baskı). Thousand Oaks, California: Sage Pub.
- Yuksel, A.H. (2007). “İletişim Kavram ve Tanımı” Genel İletişim, (Ed.: U. Demiray), (2.Baskı-Tıpkıbasım). Ankara: Pegem A Yayıncılık, 1-34.
- Yuksel, A.H. (2007). “Sözsüz İletişim” Genel İletişim, (Ed.: U. Demiray), (2.Baskı-Tıpkıbasım). Ankara: Pegem A Yayıncılık, 35-54.
- Zan, B. T., ve Özgür, İ. T. (2004). Engelli çocuk, engelli aile. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(27), 18-27.

Zoylan Onat, E. (2005). Engelli kardeşe sahip olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkilerinin belirlenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

EK-1: İşitme Kayıplı Çocuk Erdem'in Cihazlı Eşikler Testi Sonuçları



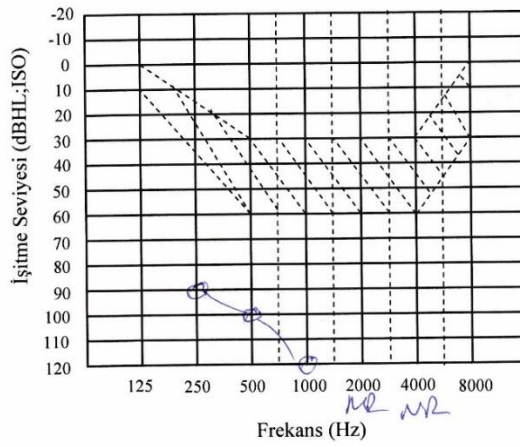
T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
İşitme Engelli Çocuklar Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi

ODYOLOJİK BULGULAR

Adı Soyadı : [Redacted]
Testi Yapan : [Redacted]
Timpanometri : Normal

Doğum Tarihi :
Tarih : 16.06.2017

SAF SES EŞİK ODYOGRAMI



Ortalama İşitme Kaybı (250-4000 Hz)

Sağ : 74
Sol : 72

Hava Yolu Sağ... O Sol.....X Yanıt Yok...YY

Sağ Maskeli ● Sol Maskeli X

Kemik Yolu Maskesiz (Sağ veya Sol).....△

Sağ Maskeli[
Sol Maskeli]

Cihaz		Sağ			Sol			Cihaz		Sağ			Sol						
VOL		Nucleus			CP810			VOL		Sağ			Sol						
VOL		CP810			CP810			VOL		Sağ			Sol						
AYAR		CP810			CP810			AYAR		Sağ			Sol						
AYAR		CP810			CP810			AYAR		Sağ			Sol						
Rahatsızlık		Hz	Eşik SPL/A		Rahatsızlık		Hz	Eşik SPL/A		Rahatsızlık		Hz	Eşik SPL/A		Rahatsızlık		Hz	Eşik SPL/A	
VAR	YOK	Frekans	Cihazsız	Cihazlı	VAR	YOK	Frekans	Cihazsız	Cihazlı	VAR	YOK	Frekans	Cihazsız	Cihazlı	VAR	YOK	Frekans	Cihazsız	Cihazlı
		125					125					125					125		
		250		30			250					250					250		
		500		30			500					500					500		
		1 K		35			1 K					1 K					1 K		
		2 K		30			2 K					2 K					2 K		
		4 K		30			4 K					4 K					4 K		
		8 K					8 K					8 K					8 K		

EK-2: Görüşme Soruları

YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME SORULARI

Araştırmanın amacı; işitme kayıplı bir çocuk ve işiten kardeşinin çeşitli bağlamlarda etkileşimlerinin incelenmesidir.

- 1) Filiz Hanım çalışıyor musunuz?
- 2) Erdem ve kardeşinden başka çocuğunuz var mı?
- 3) Erdem ve Ersan ne sıklıkla etkileşim kurmaktadır/ etkileşimleri nasıldır?
- 4) Erdem kardeşiyle birlikte oynar mı/ daha çok nerede birlikte vakit geçirirler? (oyun oynama, televizyon izleme vs. ne gelecek cevap)
- 5) Erdem ve Ersan'ın etkileşimleri nasıl gerçekleşmektedir?
- 6) Erdem ve Ersan'ın bir günü nasıldır / genelde gün için neler yaparlar?
- 7) Hafta içi çocuklar ne yapıyor?
- 8) Nerede oturuyorsunuz?
- 9) Erdem'in işitme kaybı ne zaman tanılandı?
- 10) Okul öncesi okulları saat kaçta bitiyor?
- 11) Evde olduğunuz hafta sonu günleri nasıl geçiyor? Her hafta sonu yaptıkları bir şey var mı?
- 12) Eklemek istediğiniz bir şey var mı? Bu noktada benden beklediğiniz bir şey var mı?

Bunlara ek olarak sorulabilir.

*Genellikle etkileşimler kim tarafından başlatılmaktadır?

EK-3: Etik Kurul Onay Belgesi

Evrak Kayıt Tarihi: 12.05.2017

Protokol No: 57275

Tarih: 31.05.2017



ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Yüksek Lisans Tez Çalışması
KONU:	Eğitim Bilimleri
BAŞLIK:	İşitme Kayıplı Bir Çocuk ve İşiten Kardeşinin Çeşitli Bağlamlarda Etkileşimlerinin İncelenmesi
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Prof. Dr. Yıldız UZUNER
TEZ YAZARI:	Merve KAYMAZ
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu
Prof.Dr. Coşkun BAYRAK (Başkan-Eğitim Fak.)	
Prof.Dr. T. Volkan YÜZER (Başkan Yardımcısı-Açıköğretim Fak.)	Prof.Dr. Esra CEYHAN (Eğitim Fak.)
Prof.Dr. Münevver ÇAKI (Güzel Sanatlar Fak.)	Prof.Dr. M. Erkan ÜYÜMEZ (İkt. ve İdari Bil. Fak.)
Prof.Dr. Hıfandan DEVECİ (Eğitim Fak.)	Prof.Dr. Emel ŞIKLAR (İkt. ve İdari Bil. Fak.)

EK-4: Aile İzin Belgesi

ARAŞTIRMA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

(Reşit Olmayan Çocuklar İçin)

Bu çalışma, işitme kayıplı bir çocuk ve işiten kardeşinin çeşitli bağlamlarda etkileşimlerini incelenmek amacıyla yapılacaktır. Çalışma Arş. Gör. Merve KAYMAZ tarafından gerçekleştirilmektedir. Çalışmanın sonuçları ile işitme kayıplı bir çocuğun işiten kardeşiyle çeşitli bağlamlardaki etkileşim becerileri betimlenecektir.

Bu çalışmaya katılımınız *gönüllülük* esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda, gözlemler, ihtiyaç duyulduğu takdirde video kaydı ve doküman toplama yoluyla çocuğunuzdan veriler toplanacaktır. Çocuğunuzun kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır. Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Anadolu Üniversitesi Özel Eğitim bölümünden Arş. Gör. Merve KAYMAZ' a veya Prof. Dr. Yıldız UZUNER' e yöneltebilirsiniz.

Danışman e-posta: yildizuzuner@gmail.com

Araştırmacı Adı: Merve KAYMAZ

Adres: Anadolu Üniversitesi

Eğitim Fakültesi E Blok No:214

İş Tel: 02223350580

Cep Tel: 0505 907 48 90

E-posta: MKaymaz@anadolu.edu.tr

Vasisi olarak çocuğumun çalışmaya katılımını, tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çocuğumun katılımını sonlandırabileceğimi bilerek, toplanan bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

Vasinin Adı Soyadı:

Vasinin Adı Soyadı:

Tarih:

Tarih:

İmza:

İmza: